Vintilă Horia

MAI SUS DE MIAZĂNOAPTE

VINTILĂ HORIA
Mai sus de miazănoapte

CARTEA ROMÂNEASCĂ
1992

Monicăi Nedelcu, numele fidelităţii în exegeză, această fidelitate în creaţie

„...că Dumnezeu nu în mulţi, ci în puţini arată puterea sa...”

GRIGORE URECHE

„Deci, fraţilor cetitorilor, cu cât veţi îndemna a ceti pre acest letopisăţu mai mult, cu atâta veţi şti a vă feri de primejdii şi veţi fi mai învăţaţi a dare respunsuri la sfaturi ori la taină...”

ION NECULCE

„Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acmu, de nu stăm de scrisori, ce de griji şi suspinuri. Şi la acestu fel de scrisoare gându slobod şi fără valuri trebueşte. Iară noi privim cumplite vremi şi cumpănă mare pământului nostru şi noaă”.

MIRON COSTIN

I. Închise ochii, ca să nu vadă cum cad cele două capete în seara caldă şi înnorată de Cuptor, nu destul de repede ca să poată împiedeca strălucita scurtă a săbiei de osândă, sclipind mută şi grăitoare, repezită ca un fulger rău către grumazul vinovat. Fulgerarea nedorită îi răni privirea şi-l pătrunse până în fundul sufletului. Noroc că nu mai aud bine, îşi zise, şi deschise din nou ochii, în semn de consolare. Câte capete, câte războaie, câte lăcaşuri, câte femei, câţi copii, cât năcaz! Viaţa, în această clipă de oboseală şi poate că de sfârşit, îi apăru ca o lungă rătăcire între cuvintele cu chip viu care-i trecură pe dinainte, luând, fiecare, zgomot şi făptură din propria-i întâlnire cu supravieţuirea în memorie. Daniil, Elena, Oltea, cele trei Mării, Luca Arbore, Frunteş Stolnicul, Matteo Muriano, Vărul Duma, Petru cel îndepărtat, Vaslui, Războieni, Voroneţ, Mateiaş, Vlad, Soliman... Şi iarăşi: Elena, cele trei Mării, Chilia, Neamţu, insula Leuke, peştera săpată în munte deasupra Voroneţului, frunzele, păsările, rugăciunea venită de la Roma, rana din glesnă, căzătura depe cal, fuga printre copacii prieteni, prin ceaţa aliată... Ziduri înnegrite de timp, zâmbete pe buze tămăduitoare, cuvinte pe buze mustrătoare, gemete, clinchet de paloşe, şuerături de săgeţi, durerea din glesnă, iarăşi şi mereu, ca un îndreptat în aducerea aminte, tot atât de îndelung simţită cât şi viaţa din el, visuri neîmplinite, dorinţa dublă, mai ales dorinţa dublă de a-şi tăia drum prin veac, domn peste izbânzi, sperietor de necredincioşi, atlet al lui Christos, dar şi dătător de supravieţuire Moldovenilor viteji, mânuitori neosteniţi de pluguri şi sâneţe, de coase şi de arcuri, Moldovenii lui de fiecare zi, adică de fiecare bătălie şi de fiecare cules, între Cotnar şi Valea Albă. Nu mai am nimic de făcut! Repetă de câteva ori acest gând iertător de sine, aruncă o ultimă privire către curtea înţesată de boieri şi de ostaşi, unde, drept în mijloc, lucea încă în asfinţit sângele celor doi răzvrătiţi. El hotărâse din vreme cine avea să-i urmeze la domnie şi iată că, îndată, două tabere se alcătuiseră în jurul hotărârii lui. Căpeteniile celor două semeţii – unii urmau dorinţa domnului şi-l voiau pe Bogdan, alţii, dimpotrivă, îl sprijineau pe celălalt fiu, Ştefan, aflat la Ţarigrad – fuseseră judecate în grabă. N’avea nevoie nici de susţinători, nici de vrăjmaşi. Iute la mânie, îi scosese din zarvă pe amândoi, ca să nu pară legat de vreun hram pământesc, nici chiar acum, în pragul morţii.

Făcu semn cu dreapta, mai obosită dar mai atoateştiutoare, jilţul îi fu ridicat de patru mâini ostăşeşti şi dus parcă pe valuri de apă liniştită către fundul iatacului domnesc, de unde acoperea cu ochii partea de miazăzi a Sucevei, până dincolo de zidurile cu chip de răzeşi. Până şi turnurile bisericilor şi ale cetăţilor, din Hotin până la Neamţ, până şi creştetele munţilor, dela Ceahlău până'n Pocuţia sau în Vrancea, aduceau a călăreţi şi a puşcaşi moldoveni. Brazii şi fagii păreau plete şi mustăţi, intrarea la Putna, dar mai ales turla dela Voroneţ, semănau a încordare bărbătească, erau ca o luptă înmărmurită pentru o clipă sub mâna meşterului pietrar. Totul, aici, fusese durat în aceeaşi clipă de Meşterul de sus, întru asemănarea Lui şi a omeniei pe care El, cu mâna Lui atotştiutoare, dinadins căutase a o aşeza pe acest ţinut şi nu pe altul. Aşa îi fusese parcă şoptit dintru început, cu mare taină, poate că de copil, atunci când, la Borzeşti, săgeţile păgânilor curmaseră viaţa fragedă atârnată în şagă de o cracă, într'o joacă din care Turcii făcuseră un omor. Încă depe atunci înţelese că între ai lui şi ceilalţi, între Moldoveni şi restul lumii, se ridica o deosebire şi deci o veşnică îngăduinţă şi chiar o ispitire de înfruntare. Altfel cum să cuprinzi cu mintea toate cele întâmplate în lunga domnie care-i fusese hărăzită? Cum să poţi crede că, în afara acestei pecetluiri, biruinţele lui ar fi fost cu putinţă, chiar şi atunci când, împotriva a ceea ce Matteo Muriano numea „logica”, cuvânt scos din Aristot, un Moldovean putea să se bată cu cinci duşmani şi, culmea nefirescului, să-i învingă?

Râse cu grijă, ca să nu rupă vreo ultimă legătură cu sângele viu care-l ţinea încă printre limpezimile de aici, însă râse cu mare poftă stăpânită, numai el ştia cât de tare, parcă împăcat cu toate întrebările pe care, în decursul acestor zile, şi le pusese, şi la care răspunsese cu mânia aprigă din totdeauna. Pentru putere? Doamne fereşte. Nu pentru putere războise timp de aproape jumătate de veac cu toţi vecinii, ci pentru a menţine, ca pe o firavă şi de nestins flacără de lumânare aprinsă dinaintea unei icoane, dorinţa de paşnică libertate a războinicilor plugari din care era alcătuită atât Ţara de sus cât şi cea de jos. Puterea nu-i fusese decât îndrituită poftă de săbuit ospăţ omenesc. Nu năzuise cuceriri, ci numai îndreptări în numele unei legi pe care toţi ai lui o moşteniseră din foarte vechi timpuri. Visase odată la o întâlnire cu Mateiaş Corvinul şi cu Vlad. Dece numai cu ei şi nu şi cu alţii, domni sau regi peste alte neamuri? Poate pentrucă s'ar fi înţeles pe acelaş graiu, trăgându-se tus'trei din aceeaşi stirpe cu rădăcini în netimp.

În depărtare, dincolo de coline şi de păduri, apăruse din ceaţă un munte falnic, parcă pus acolo de o mână şi nu de întâmplările fără rost ale cutremurelor şi ale potoapelor de ape. Un munte, cum îi spusese atunci cineva călărindu-i alături, care se chema Omu, din care se trăgea nu numai graiul de dincoace şi de dincolo, dar şi firea, culoarea pletelor, ascuţimea minţii, cântarea şi horitul, în sunet şi în mişcare, vitejia simplă, fără zorzoane, însă mai tare ca o criţă înduioşată de flacără şi devenită ascultătoare pe nicovalele dela Toledo. Vârful muntelui, în învolburarea luminoasă a negurei de miazăzi, aducea a cap de bătrân privind cum treceau în vale călăreţii moldoveni, cândva, parcă după intrarea în Bucureşti... Însă nu destăinuise nimănui acel gând de împăciuire între Români, era ca un vis, într'atât i se păruse de nestatornic şi de nebunesc. Nu erau timpuri pentru vise. Ba da, odată, Măriei din Hârlău, ca să o facă să râdă, să o vadă râzând cu toţi dinţii ei albi în lumina de zori a pernelor, înainte de a o părăsi. Însă ea nu o luase a şagă, nici nu-l dojenise, ci-l trăsese către cosiţele ei castanii ca şi ale lui, bogate în mirosuri de livadă cosită în zumzet de albine. Aşa cum bărbaţii imitau munţii şi turlele, sau acestea pe bărbaţii moldoveni, muierile trăgeau a must, a trandafir sălbatec şi a miere, întregind astfel legătura cu firea şi întrecerea dintre om şi locul pe care fusese pus.

Mai mult nu putuse. O linişte îl cuprinse parcă dinspre ziua trecută, atât de caldă îi era întâlnirea cu ceea ce fusese măcar în parte. Mai mult n'am putut, zise, nu către el însuşi de astă dată, ci către aliatul lui de sus.

II. Era ca o mişcare nefirească, lină, care unduia de la pârcălabi şi boierime până la ostaşi. Nimic nu se afla de văzut şi poate că mulţi dintre noi nici nu simţeam ceva în vreun fel sau într'altul, însă mie îmi tremurau firele bărbii şi straiele depe mine şi parcă o lacrimă tremura şi ea în vârful nasului de fost pârcălab de Hotin, eu, fiul lui Duma, fiu al lui Vlaicul, pârcălab de Cetatea Albă, văr deci cu Domnul, martor al atâtor fapte de seamă şi părtaş la ele, încât poate că nimeni din cei care tremurau fără ştirea lor în curtea dela Suceava, în această seară înnorată de Cuptor, nu i-a stat lui mai aproape cu mai neştirbită credinţă. Toţi i-am fost la fel de credincioşi, toţi am murit pentru Măria Sa, tineri sau vârstnici, pentru că nu aveam altă alegere în credincioşie. Creşteam din el, ca nişte crengi dintr'un trunchiu cuvântător, şi din rădăcinile lui toţi ne trăgeam cu sete pofta de a trăi pentru

noi şi de a muri pentru el. Eu eram pentru Bogdan, pentru că aceasta era voia Domnului, însă, mi-am dat seama dintru început de treaba asta, nimeni n’avea să se afle la adăpost de judecată, nici măcar acum, când din albul pletelor, din tremuratul mâinilor şi din durerea stinsă a glasului creştea în lumina amurgului slăbiciunea cea depe urmă a marelui Ştefan. Ar fi putut să cadă capul meu. Tremurul era de spaimă pentru unii, dar mai ales de încordare şi de lăturare. Parcă stăteam să intrăm într’o bătălie. Nici măcar acum, căutat de moarte, îndoit şi stropşit de viaţă, domnul nu era mai puţin aprig ca altădată, la Războieni, la Crăciuna, la Râmnic, la Lunca Mare, la Chilia. Acelaş tremurat care oţelea mâinile pe mânerul paloşului sau pe coarda arcului, învăluia acum curtea domnească. Îl văd cum închide ochii – de oboseală, de mustrare, de părere de rău? – apoi cum îi deschide, vag clipitori sub sprâncenele stufoase, după căderea capetelor. Oare numai el o fi obosit, vlăguit şi sătul de fapte, sau ţara întreagă după patruzeci şi patru de încăierări? Mă întreb ce va fi de bieţii de noi când el va trece dincolo, peste apa fără întoarcere.

Tremuram şi atunci, ghemuiţi cu toţii în aceeaşi strânsoare, dar şi prinşi în ghiara gerului care se urnea dinspre câmpiile muscăleşti şi ardea ca un foc năpraznic feţele ostaşilor şi ochii cailor. Călărisem timp de cinci zile, dela Suceava până la Dunăre. Desluşeam, dincolo de noapte, atunci când vântul sufleca poalele negurei şi lăsa goluri de limpezime pe câmpia îngheţată, scânteieri de opaiţe, zgomote de linişte ieşite din acel cuprins de ziduri înalte şi din aşezările dela picioare. Cu trei ani în urmă, domnul fusese săgetat în glesnă, pe aceleaşi meleaguri, şi fără biruinţă. Acum ducea cu el, în fiecare bătălie, o căruţă cu vătămături şi, călărind în preajmă-i, un vraci străin, veneţian, frânc ori alaman, care-i lua durerea, însă nu izbutea niciodată să i-o tămăduiască pe de-a’ntregul. Aşa-i fusese scris, ca să nu se petreacă cu firea când izbutea în încercări şi nici să se uite în desnădejde atunci când fierul străin îl îndoia pe al nostru, lucru rar acesta, dar cu putinţă. Durerii fusese legat pentru a nu uita învăţătura creştinească. Nici trufaş în biruinţă, nici micşorat în fără ieşire.

Făcurăm scurt popas. Iscoadele aşteptau la marginea drumului, nu departe de cele dintâi case ale cetăţii. Domnul însuşi îi supusese la lungi întrebări. Planul fusese dinainte pus la cale, încă din toamna trecută. Alte iscoade cu ştiinţă de măiestrii de oaste săpaseră un lagun, dela o casă de sub ziduri până sub poarta cea mare, şi-l înfundaseră cu mine, pregătite să

arunce poarta în aer, dacă alte socoteli nu aveau să ducă la bun sfârşit. Părea însă, după cum Măria Sa mişca din pletele încărcate de chiciură, că lucrurile luaseră calea aşteptată. Mă chemă pe nume: Vere Duma! Mă apropiai, împingând uşor din pinteni, către buestraşul domnesc. Era iute la hotărâre, ca şi la mânie. Pornii cu o ceată de călări vasluieni către inima satului, conduşi de una din iscoade, luminaţi de un petec de lună gălbuie care stăruia printre nouri. Bătu un câine, nu departe, însă cineva îl amuţi, se vede, pentrucă tăcerea se întoarse peste lume. Într'un loc, parcă o încrucişare, descălecarăm cu toţii, traserăm săbii şi junghiuri din tecile strâmtate de ger, cuprinserăm pe toate părţile o casă mai mare, singura cu lumini în fereşti, de unde începuse a ajunge până la noi zgomot de petrecere. Va fi cel din capul mesei, unul din cei doi pârcălabi ai Chiliei. Dădurăm busna aruncând jos uşa, în zarvă mare de săbii, în timp ce încăperea se umplea de răcnete şi de făclii. Pârcălabul duse mâna la brâu, însă fu cuprins pe la spate, legat cobză, apoi adus în faţa lui Ştefan. Care apucase să înşface o armă fu ucis pe loc, care nu, urmase pe pârcălab, cu ochii uimiţi de spaimă, cu capul descoperit, călcând în ameţeală de petrecere prin zăpada murdară. Fără zgomot, abia clintindu-se din ţâţâni, împinsă de mâinile celor dinăuntru, poarta cetăţii începu să se deschidă, parcă surâzând moldoveneşte în miezul degerat al nopţii. Pătrunserăm mai întâi noi, curteni şi răzeşi, cu călăreţii noştri înşiraţi pe tăcere, apoi se clăti restul călărimii, în timp ce alţii înconjurau zidurile, dela Dunăre la Dunăre, într'o parte şi'ntr'alta, aşa cum fusese rostuit. Lupta pe uliţe fu de scurtă durată. Nimeni nu apucase să dea de veste către Ţara Românească, aşa încât Muntenii, cu toată vitejia lor, surprinşi, parcă necrezându-şi ochilor, nici măcar n'avură timp să întoarcă tunurile către noi, cu atât mai mult cu cât ne aflam şi înăuntru şi în afara cetăţii. Pe ziua de douăzeci şi cinci a lui Gerar steagul Moldovei unduia pe toate turnurile Chiliei, drept acolo unde Ştefan primise dela soartă, cu trei ani mai'nainte, semnul neaşteptat. De astă dată biruise, însă durerea era tot acolo. Vedeam înaintând prin neaua pătată de sânge, apteca pe două roţi şi medicul care grăbea către castel ca să aline glesna deschisă.

Cu patru ani mai mare, îmi era mai mic la stat cu cel puţin un cap. Fuseserăm nedespărţiţi în copilărie, apoi în tinereţe, la carte, la zarvă şi la benchetuială, dar mai ales la întreceri de tot felul, la călărie, la vânătoare de urşi şi de zimbri, din Neamţ până'n codrii Tigheciului, la cele dintâi

încercări în de-ale oştirii, în faţa Tătarilor, încoace şi dincolo de Nistru. Era neobosit. Ţinea pe cal mai mult decât calul subt el, iar când poposeam, prin târguri uitate de Dumnezeu, ori prin sate bogate, prin hanuri pierdute în mijlocul codrilor, aşezate parcă la răscruci de zâne sau de stihii, mai mult decât de încălcări omeneşti, atunci începea pentru el o altă bătălie. Îi plăceau muierile tot atât cât şi războiul. Le recunoştea ca ale lui dintr'o aruncătură de ochi, le cuprindea mijlocul de departe, în timp ce-şi mângâia mustaţa cu degete atotştiutoare. Îi erau pe plac femeile de talia lui, măreţe în rotunjimi, vorbăreţe şi pline de haz, care nu-l lăsau să scoată o vorbă. Mă hodinesc iubind, îmi spunea. Ceea ce într'un fel se întâlnea pe undeva cu înţelepciunea celor din vechi. Ajunşi fără veste, pe înnoptat, intrând în fuga depe atunci a tinereţii, într'un han, dacă crâşmăriţa era frumoasă, ea întâi se uita la el şi abia apoi la mine. N'aveam întâietate niciodată, deşi eram mai înalt, mai întunecat la păr, mai falnic. Dădea din el, ca dintr'o vietate ascunsă dincolo de pielea feţei, ca o apă vie care cuprindea împrejurimile lui de om ales. Nu era nimic de făcut. Însă, nu pentru asta îl slăveam mai puţin. Îmi era văr şi domn şi mi-ar fi fost de ajuns un singur cuvânt ca să-mi dau pentru el parte din trup sau viaţa întreagă. Cu mărinimie mi-a răsplătit întotdeauna credincioşiile şi nu mi-a pedepsit nestătoriile, cele mici vreau să spun, pentrucă de cele mari nu m'am făcut nicicând vinovat. Nici chiar la Chilia, când n'am putut pune frâu cuntenirii mele de până atunci. Îmi căzuse pe mână o rubedenie a pârcălabului prins cu o noapte mai 'nainte, venită de curând din Râmnic, dvoreană basarabă, îmbrăcată cu ifose de curte apuseană, parcă abia adeverită dintr'un vis veneţian. De câte ori am călcat pământ muntenesc şi mai ales, cu ani mai târziu, Bucureştii, urmărind oştile lui Radu cel Frumos, am căutat să dau de ea, sau măcar să întâlnesc alta la fel, însă n'am avut noroc, sau poate l'am avut şi n'am ştiut să-l strâng cum trebuie lângă mine. Muieri zburdătoare mi-au ieşit adesea în cale, poate chiar mai chipeşe şi mai viforoase, însă pe Vidra n'am mai întâlnit-o niciodată. Pe semne că o doream tocmai fiindcă Măria Sa mi-o suflase de sub nări.

Întâmplarea rămâne plină de taină.

Mai marii cetăţii se aflau prinşi prin temniţe, cei care nu fuseseră tăiaţi în prima zi, prada fusese bogată, deşi Ştefan dăduse poruncă aspră să nu se ia celor săraci nimic din avutul lor, aşa cum făcuse mai totdeauna, atunci când nu păstra în suflet resturi de ură sau de răzbunare, cum se petrecuse în

tot timpul urmăririi lui Petru Aron, aşa încât zarva cuceririi se potolise repede iar gerul cel cumplit ţinea în faţa focului pe supravieţuitori. Păstram şubele pe umeri în sofrageria pârcălăbească a cetăţii, bărbaţi şi femei, deci în prima clipă nu i-am văzut decât privirea, plină de întunerec şi de lumină, mişcătoare în faţa flăcărilor din căminul uriaş, unde ardeau trunchiuri codreni, în timp ce slugile nu conteneau în a aduce tăvi cu vânat, iepuri şi cerbi, gătiţi după reţetele bizantine, altfel decât în Ţara de sus, şi căni de argint lucrate după îndepărtatele secrete şi perfecţiuni veneţiene. Tot ce era lux pe atunci – vorbesc de vremea tinereţii mele – venea dela Bizanţ şi dela Veneţia – noi Moldovenii n'aveam decât caii cei mai iuţi şi ostaşii cei mai viteji, cât şi arta de a ne bate cea mai înaintată în măestrii şi împotriviri din lumea-întreagă. Pentru a ne putea măsura cu Tătarii fuseserăm siliţi să ducem la capătul iscusinţei ultimele ascunzişuri ale putinţelor omeneşti. Din oameni, ca şi din cai, făcuserăm cetăţi umblătoare, durate în fulgere şi în oţel.

Domnul nu venise încă. Era aşteptat de toţi cei de faţă, iar mâncările, ca şi vinul, fuseseră orânduite pe mesele puse de-a-lungul pereţilor. Zarva era de nepătruns. M'am apropiat de femeie, nu ştiu dacă cu sau fără voia mea, chemat de ochii ei adânci şi mi-a făcut loc lângă ea, în aşa fel încât să-i am în faţă tot ce flăcările şi lumânările puteau pune în lumină din fiinţa ei, chipul, umerii rotunjiţi de blana moale a hainei care părea o cabaniţă domnească într'atât venea cusută cu fireturi şi împodobită cu fir. Îi luai mâna şi mă ridicai, cu gând să o trag după mine către iatacuri, ea mă urmă fără împotrivire. Eşti vărul Domnului, mă întrebă, însă eu nu-i răspunsei, grăindu-i numai cu ochii şi cu strânsoarea mâinii, când intră pe uşă Maria Sa. Curtenii şi fruntaşii oştirii se ridicară dela locurile lor, femeile se înclinară până la pământ, Ştefan, în loc să se îndrepte spre tronul din capul de lângă foc al mesei, veni către mine, salută femeia cu cap de domniţă basarabă, a cărei mână îmi ţinea încă mâna, un gând rece mă pătrunse până'n măduva oaselor, îi apucă mâna cea liberă, ea dădu drumul mâinii mele, fără ca, înainte, să-mi fi făcut vreun semn ca de înţelegere pentru o reîntâlnire după ospăţ, era ca şi cum nici nu mă văzuse vreodată, trecu printre curteni condusă de domn, acesta îi făcu loc lângă el şi ospăţul începu, ca şi cum totul ar fi fost dinainte rânduit, în larga obişnuinţă care înconjura chipul şi obiceiurile lui Ştefan ca un nimb cunoscut, ca o lege a curţii. Se întâmpla ceea ce se întâmplase în atâtea rânduri şi ceea ce avea să

se întâmple stătea parcă scris în surâsuri, precum şi în cobzele care urcau în spre tavanuri amărăciunile şi veseliile puţinelor noastre nopţi de răsfăţ. Nu mă dădui bătut.

A doua zi o căutai prin castel şi prin cetate. Ştiam că petrecuse noaptea în crivatul domnesc şi închipuirea acelei nopţi care ar fi trebuit să fie a mea, mă scotea din fire. Către amiază mă chemă Domnul şi-mi porunci să mă ţin gata de plecare pentru a doua zi, că aveam de dus veşti şi porunci la Suceava, că în nimeni nu avea mai mare încredere decât în mine, ceea ce însemna îndepărtarea de Vidra, ruptura cu cea mai tare din amăgelile amoroase care-mi fusese dat să o trăiesc. Nu clintii. Domnul surâdea glumeţ, însă eu nu aveam chef de glume. Noaptea, înainte de plecare, o aflai în aşternutul meu, parcă nimic nu se întâmplase, plocon domnesc, nici cel dintâi nici cel depe urmă, cel mai crud, cel mai bogat, singuratec în felul lui, pentrucă de Vidra n'am mai apucat să ştiu în decursul lungilor mele zile de burlac, de atunci şi până în acest amurg de sânge şi de aduceri aminte. Acum, în preajma morţii lui, adun din urmă turmele de rupturi şi de adunături, de sudalme şi de binecuvântări din care ne e turnată trecerea peste îngusta faţă a pământului.

Şi dacă totuşi a fost...

III. Nimeni nu mai domnise atâta, poate doar regele din vechime care-l trudea în vis, cum i se întâmplase la Războieni şi la Baia, dar şi la Răuseni unde bătrânul voievod – „Io Ştefan Voievod", şopti în barbă – era mai tânăr ca o fecioară şi unde Petru Aron tăiase capul propriului său frate, ca să devină domn. Mai tânăr şi fără de podagră, precum şi fără rana dela glesnă. În timp ce Matteo Muriano îi desfăcea faşele dela picior, îi veni în minte fuga dela Răuseni, împreună cu Doamna Maria şi goana prin codru, început de pribegie şi de drum către răzbunare şi domnie. Prinsese obiceiul de a nu se mai văita, într'atât durerea îi ajunsese nepăsătoare, doar scâncea din când în când, ca un copilandru răsfăţat, în timp ce gândul îi umbla la regele din Dacia, unde, în munţii depe unde se trăgeau Corvineştii, se împotrivise în darn Râmului şi-şi dăduse singur moartea, împreună cu boierii sarabi, atunci când împăratul izbutise să-şi treacă legiunile peste ziduri. Sarabii, zise cu voce tare. Ce spune Măria Ta? întrebă Matteo, care-i arsese mai an rana dela picior, fără să câştige pentru bolnav decât adaus

suferinţei, pe care, de atunci, o îndura cu îngerească resemnare. Dela sihastrul Daniil aflase multe, ca şi dela învăţaţii dela Cracovia, cu privire la neamurile lui din începuturi, cum le numea sihastrul, neamuri care îşi întinseseră stăpânirea, cu multe veacuri în urmă, între marea cea mare, locurile de miazănoapte ale descălecătorilor, în ţinuturile din Maramureş şi munţii din miazăzi, cei de peste Dunăre, unde Asăneştii duraseră împărăţie până la hotarele cu Bizanţul. Muşatini, Basarabi, Asăneşti şi Corvineşti purcedeau cu toţii dela acelaş izvor de sânge şi de duh, destrămat apoi în uitări şi în neînţelesele hotărâri luate parcă dincolo de vrerile minţii omeneşti. Toate aveau să se lămurească, mai curând decât crezuse vreodată, aici în Suceava lui cu creneluri şi metereze de piatră, unde-i era pe plac să tragă după ostenelile de prin ţinuturile de jos, şi unde nimeni, în lungile lui lipsiri, nu-l trădase vreodată. Aşa de mult îşi iubise boierii, cât şi ţăranii, răzeşi ori ba, cu care pornise şi câştigase atâtea războaie, încât acuma, în pragul despărţirii, pe care-l simţea aproape, o înduioşare nedorită, nici voinicească, nici chemată, îi cuprinse acea parte de suflet pe care niciodată nu şi-o arătase, nici măcar femeilor care i-o căutaseră în priviri la capătul celeilalte războiri, tot atât de des câştigată ca şi cea depe câmpiile din văzul lumii.

Încerca, astfel, să pună uitare peste uitare şi să şteargă din minte vărsările de sânge, vinovat sau nu, de care se făcuse platnic cu atâtă înverşunare şi dărnicie. Oare vărul Duma se foise şi el în gloata de curteni, mai adineaori, când căzuseră cele două capete pe lespezile curţii? Oare, dacă el fusese, îşi luase şi el privirea dela acea cumplită împlinire a direptăţii? Direptate, la locul ce se chiamă Direptate, biruise armatele lui Petru Aron, ucigaşul lui Bogdan. Aşa începuse, de fapt, lupta pentru domnie, şi aşa se terminase. Ba nu, şopti, dând din cap într’o parte şi’ntr’alta, în timp ce medicul îşi ducea meşteşugul la capăt, ridicând privirea către Măria Sa oridecâte ori bolnavul lăsa cuvintelor dinăuntru cale către în afară. Abia după Baia, când bătuse pe Mateiaş şi făcuse din Unguri un măcel atât de îngrozitor încât neaua se topea în valuri roşii pe marginea drumurilor iar corbii grăbeau cu pliscurile în hoiturile proaspete, şi tot în roşu părea îmbrăcat cerul în înserarea trasă către munţi ca o perdea fâlfâitoare, dintr’odată înţepenită în mirare sau în groază. Ca prin minune, Mateiaş nu-i căzuse în mână şi izbutise să fugă peste păduri, în goana cea mai de sârg. El îl urmărise prin trecători, răzbătu ca un viscol în Ardeal –

era o iarnă nu prea grea din luna lui Andrea – prădase sate şi târguri săcuieşti şi, abia întors, trimisese vorbă lui Aron să treacă spre Moldova ca el, Ştefan, să-i dea domnia, sfătuit într’ăst fel de către boierii nemulţumiţi. Şi Aron căzuse în capcană. Venise, fusese prins, călăul domnesc îi scurtase trupul cu un cap, astfel cel ce-i ucisese părintele la Răuseni îşi aflase pedeapsă în direptate. Luarea cu propria mână a dreptăţii, îi spunea Daniil, e treabă de puternici şi de slabi. Oamenii de rând, dreptcredincioşii dela mijlocul neamului omenesc, cei ce fac viaţa cu putinţă, dincolo de sânge şi de trădare, nu-şi împart singuri direptatea. O cer Celui de sus şi judeţilor, puşi pentru aceasta în scaunele lor.

Abia că trecuse prin Răuseni, parcă în toamnă, încă depe atunci sleit de dorinţi, şi, aşa cum glăsuia pisania şi aşa cum el ştia că trebuise să fie, ridicase acolo ultimul lăcaş, în amintirea celui ce-i dăduse viaţă: „Io Ştefan Voievod, din mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldovei, a binevoit şi a început să clădească acest hram în numele tăierii capului Sfântului şi slăvitului prooroc, înainte mergătorului şi botezătorului Ioan, în acest loc unde a fost tăiat capul tatălui său Bogdan Voievod.” Capete căzute de sabie, capete urcate la cer de mâini neuitătoare, în cărţi sfinte sau în lăcaşuri către sfinţirea lor clădite. Pământul întreg nu putea fi decât o câmpie a direptăţii aici sau aiurea, unde oamenii căutători de bine, ca şi de rele, se lăsau târâţi spre nelegiuiri, invocând numele Legii. Sub ce semn greşise? Sub ce semn se făcuse iertat sau osândit? Fiecare cu raiul şi cu iadul legat la oblânc, într’o parte şi alta, când cu dreptul când cu stângul îndemnând armăsarul soartei către ce e bine sau către ce e rău, aşa cum fără greş de sus ne-a fost sortit. Numai celui depe cal, văzând mai departe decât pedestraşii, îi era dat să citească peste clipe. Adică lui, Io Ştefan... Râse iarăşi, uimit şi înveselit de această ultimă credinţă în nesăbuita lui nedeosebire, desigur, neplăcută lui Dumnezeu...

Însă, fără ştire, mintea îl ducea, prietenoasă, parcă în cârdăşie cu un alt fel de memorie, către păcatele inocente ale tinereţii, unde şi vărul Duma îşi căpătase locul lui de cinste, începând tocmai cu întâmplarea dela Lerici şi, mai târziu, cu acea femeie pe care nu încetase de a o căuta prin viaţă ca printr’un codru cunoscut, dar nu destul, căci nicicând nu mai dăduse de ea, nici la Râmnic, nici la Bucureşti. Deşi, aşa cum îi mărturisise în mai multe rânduri... Ce-i mărturisise? Întâmplarea aceea nu-l mai găsea prezent. Duma îl conducea către altă apă, mult mai către soare răsare, parcă printre nouri

negri şi duşmănii, dar şi printre bucurii fără nume, ostăşeşti şi lumeşti... La apa Niprului se afla o cetate enoveză, ţinută de Moldoveni aflaţi în slujba fraţilor Senarega, pe unde intrau mărfuri talieneşti către ţinuturile învecinate, încăpute pe mâna Tătarilor din Crim, dar şi către ţinuturile mai dela miazănoapte, din ţara muscălească. Nu departe de Mangop, parcă la capătul de jos al lumii, unde începea cu siguranţă alta, pentru care ţinuturile noastre nu puteau fi, la rându-le, decât alt capăt de sfârşit. Din necunoaştere în necunoaştere pare să fim sortiţi, gândea, vrăjmăşiei şi înfruntărilor, ca şi cum om cu om n'ar fi fost decât străinie faţă de altă străinie şi nu OM, într'un cuvânt, aşa cum încerca să rostească, pe deasupra negurilor şi a învrăjbirilor, acea fiinţă de piatră aşezată de Dumnezeu între Ţara Muntenească şi celălalt ţinut românesc de peste munţi. Fugise dela Răuseni, după trădarea lui Aron şi nu mai cutezase să intre în Moldova, călărise cu o ceată în spre Pocuţia, toţi boieri tineri, de douăzeci de ani cei mai bătrâni, călări pe cai iuţi, cumpăraţi cu galbeni grei dela hergheliile cele mai vestite ale lui Luca Arbore, de unde aveau să iasă mai târziu caii izbânzilor dela Crasna şi Dumbrava Roşie. Trecuseră Nistrul prin vad, către Stănileşti, cât mai departe de Suceava, de teamă să nu fie prinşi şi se lăsaseră către miazăzi, cu gând de a găsi ajutor cine ştie pe unde şi dela cine, pentrucă totul era zarvă şi războiu, miros de praf de puşcă şi de apă înroşită, pretutindeni unde răul cădea peste bine, ca o gloată de arătări înceţoşate, ieşite din puterea nopţii, într'un joc care nu poftea sfârşit şi care avea să ducă pe oameni unii împotriva celorlalţi până la căpătuirea veacului sau a timpurilor. Nu se putea în alt fel. Aşa încât, ocolind aşezări tătărăşti, în câmpia fără zăgaz, ajunseră la marea cea mare către toamnă, când soarele cădea scurt peste ape şi căldura bătea nisipurile cu îndârjire văratecă şi când, ademenită de lenea ei, trăgând spre Brumărel, lumina obosea iute şi venea noaptea ca o corabie mânată de pânze negre către un viitor de întunecime. Îşi amintea de vărul Duma şi de Ion Ţamblac, pe care avea să-l trimită mai târziu la Veneţia. Şi de alţii, al căror chip îl păstrase limpede în aducerea lui aminte, însă al căror nume i se ştersese din văzul lăuntric, aşa cum apele sărate ale mării ştergeau urmele lor pe nisipurile unde-şi încurau caii în splendoarea asfinţiturilor coapte şi limpezi. Mânară către răsărit în căutare de adăpost la cetăţile greceşti, unde începuseră să se înghesuiască Bizantinii fugiţi de sub asuprirea turcească. Unii nimereau la Veneţia ori la Florenţa, alţii ajungeau, pe uscat, înfruntând mânia tătărască, pe care se

sprijinea puterea necredincioşilor, pe cea a valurilor, alţii. Întâlniră cete de cavaleri, cu carele şi cu neamurile lor, dădură într'o zi peste oameni şi femei adunaţi pe malul de stânci, tot mai către răsărit, scăpaţi noaptea dintr'un naufragiu, încercând să adune printre pietre şi iarba de mare averile lor risipite printre scânduri rupte şi cadavre, plângând unii, suduind alţii cu ochii către cer sau către străfundurile înnegurate ale apei celei nemiloase, Pontul Euxin, cum îi spuneau încă, pe unde hălăduiseră, în vremuri de începuturi, strămoşii lor Acheii. Trecuseră, spuneau, pela o insulă numita Leuke, înainte de a fi luaţi de furtună şi duşi pe acel ţărm necunoscut. Îi ajutaseră în căutarea lor fără speranţă, în timp ce unii ridicau cocioabe şi adăposturi cât mai departe de apa vitregă. Prinţese sau ce-or fi fost, gătite în straie scumpe, ude şi lipite de trupurile lor boiereşti, ca nişte ştergare, aduseseră cu ele până pe aceste ţinuturi sălbatece şi triste ceva din veselia bogată de unde veniseră şi pe care, nu peste mult, aveau să o încalce sălbăticiunile necredincioşiei. Când altă corabie grecească se apropie de mal, Ştefan şi ai lui îşi urmară calea, până ce dădură, după alte zile de mers, de un fluviu bogat în ape, unde, la vărsarea lui în mare, se înălţa din pustie o cetate, pe turnul căreia flutura un steag necunoscut, alb, cu o cruce roşie în mijloc, acelaş, spunea Ţamblac, umblat prin Ţara Românească, pe care-l văzuse vânturând odată deasupra unui turn în portul dela Giurgiu, sau San Giorgio, zidit de Enovezi. Neguţători aprigi, iubitori de bogăţii pământeşti şi gata să le apere cu spada şi cu tunu', întemeiaseră la vărsarea Niprului o cetate cu nume talienesc, aceea dela care porniseră către lume fraţii Senarega. Fură bine primiţi de Moldovenii care ţineau straja acolo, o mână de oameni de prin părţile Odobeştilor, fugiţi dela Tătarii care-i robiseră cu ani în urmă. Parte din megieşi însoţeau pe cei doi fraţi într'o călătorie cu multe care încărcate de bunuri sosite de curând din apus, aşa încât în cetate, nu mai era nimeni, în afară de câţiva străini cu familiile lor, decât câţiva Greci urgisiţi mai de mult dela Bizanţ, paznici ai bogăţiilor care, zăceau prin pivniţi şi hambare şi pe care le cumpărau cu bani grei, sau pe grâne furate, Tătarii din împrejurimi. Alte vechi aşezări greceşti depe acelaş mal înfloriseră pe acolo sub oblăduirea aceluiaş negoţ, cu toată primejdia care păştea pe aceşti puţini pierduţi în cea mai cumplită şi îndepărtată pribegie. Oameni dârji şi hotărâţi, care veniseră cu gând de a se îmbogăţi repede şi de a se întoarce la ai lor, strânseseră bani într'adevăr, însă în cartea vieţii, pesemne, nu le stătea scris despre întoarcere. Îşi clădiseră casă şi familie la

adăpostul acelor ziduri nu prea înalte, bune mai mult împotriva vânturilor decât împotriva furiei omeneşti, însă bine apărate de bogăţiile dinăuntru, pe care Tătarii, chiar dacă le-ar fi jefuit, n'ar mai fi ştiut cum să le înlocuiască. Exista astfel un fel de pact tăcut între creştinii apuseni şi păgânii stepelor, şi acest fel de pace, care în alte părţi nu s'ar fi putut împicioroga, devenise aici legământ cuntenit, înţelegere mai degrabă între bunuri decât între făpturi omeneşti. Două corăbii pitice îşi legănau burţile, în aşteptarea întoarcerii Enovezilor, în apa molcomă a podului, strâns şi el între stâncă, nisip şi apele acelea nesfârşit de pustii. În piatră seacă, în mlaştini sau în străinătăţi fără cruţare pentru ierburi sau pentru fiare, omul prinde rădăcini, ca şi cum, fără voia şi fără ştirea lui, ar fi fost trimis pentru a da viaţă şi pentru a umple de asemănarea cu Dumnezeu meleagurile cele mai neomeneşti.

Încerca din nou să-şi amintească numele celor care-l însoţiseră în acea ciudată călătorie, însă nu mai vedea limpede decât în înşiruirea şi în înfăţişarea faptelor. Cine rămăsese la Lerici? Dintre cei paisprezece care veniseră cu el din Moldova, numai de Ion Ţamblac şi de vărul Duma îşi mai amintea cum trebuie, ceilalţi îşi pierdeau până şi chipurile în depărtările anilor de atunci. Planul fu pus la cale împreună cu Moldovenii din cetate. Într-o dimineaţă cu soare rece de Brumar siliră pe cei câţiva Enovezi să-şi lase armele şi să coboare steagul din turn, înlocuit pe loc cu cel al Moldovei. Fiul lui Bogdan deveni astfel căpitanul acelui port de negustori, prima lui cucerire paşnică, sau cea depe urmă, pentrucă toate celelalte aveau să se desfăşoare în sunet de moarte, aşa cum sunt toate grabele omeneşti când ies de sub ascultarea cuvântului. Trecuseră mulţi ani, fraţii Senarega îşi făcuseră de mai multe ori drum până la Suceava, până când el se îndurase de soarta lor şi le dăduse înapoi cetatea depe malul Niprului. La Războieni, sau la Vaslui, sau poate că în altă parte, cine ştie unde şi când, i se apropiase un arcaş bătrân şi-i spusese: — Măria Ta, să am iertare. Eu mă chem aşa şi aşa şi mă aflam cu Măria Ta la Lerici, când ţineam straja la Nipru.

Nu îndrăznea să deschidă ochii pentrucă îi era bine aşa, aşezat printre înapoieri, domn peste trecut, atât de întins încât nicio împărăţie nu-i ajungea la glesne, o împărăţie peste timp, de care nimeni nu se putea atinge. Depe tărâmurile ei nimic nu i se ridica împotrivă şi nicio durere nu cuteza să-l încerce, ca şi cum tot ce fusese greu şi amar i-ar fi venit, odată pentru totdeauna, din vecinătatea cărnii şi a lucrurilor pieritoare, iar domnia peste

amintire i-ar fi fost dăruită drept alean la bătrâneţe, târziu şi ultim' popas între cele două tărâmuri. Era bine aşa, mai bine ca niciodată. Numele *Ţării de Sus* îi apăru dintr'odată, dincolo de înghesuiala amintirilor şi a lipsei de durere, ca o învăţătură adunată în câteva litere. Ca o cheie. Toate locurile peste care domnise şi toate izbânzile lui pe pământ se închirceau speriete în cuprinsul celuilalt nume. *Ţara de Jos* rămăsese în urmă şi nu-i mai aparţinea, i se îndepărta de mână şi de sceptru, în timp ce *cea de Sus*, nu numai ţinutul Sucevei şi nici măcar curtea şi curtenii, ci doar locul strâmt pe care-i şedea crivatul şi, deasupra-i, trupul sătul de viaţă, se ridica peste munţii şi câmpiile Ţării Moldovei şi parcă, dar nu era prea sigur, îi dădea voie să cuprindă totul cu privirea, cu pace şi înţelepciune, dar mai ales fără mânie şi fără vărsare de sânge. Astfel, din acea destrămare de neguri i se limpezi pe mare insula Leuke, la capătul furtunii cu acele oseminte albe trântite în ierburile cu miros de pierzanie. Plecaseră dela Lerici pe una din cele două corăbii. Lăsase acolo pe mai mulţi dintre ai lui, care aveau să ţină în stăpânirea lor cetatea până ce el avea să se îndure a o înapoia stăpânilor ei de drept, şi luaseră marea în piept tocmai când cerul trăgea a iarnă, cu vântul înverşunat în pânze suflând după voia lor grăbită. Gândeau că în scurtă vreme aveau să arunce ancoră la Cetatea Albă şi să aştepte acolo trecerea iernii însă vântul îi împinse, punând umărul la treabă şi puţina lor ştiinţă de carte întru ale călătoritului pe mare, dincolo de gurile Nistrului. Cu mare greutate trăseseră corabia la adăpost, de partea cealaltă a insulei, ferită de bătaia vântului, coborâseră după apă şi după oameni care să-i îndrumeze, însă nu se afla suflare vie pe tot întinsul ei. Abia după căderea nopţii o luminiţă se aprinse dincolo de coloanele risipite. Ascunsă de vederi, cu faţa către miazăzi, acolo unde nu ajungea crivăţul, dădură peste o cocioabă şi înăuntrul ei peste un pustnic mare ştiutor de toate, venit acolo dela muntele Athos, după ce colindase lumea în căutarea unui răspuns pe care, până la urmă, îl găsise în Christos. Stătură îndelung de vorbă înainte de a se întoarce la ţărm, pentrucă loc de dormit nu era în bojdeuca sihastrului. Vântul nu-i dusese prea departe de gurile Dunării, pe unde, dacă apucau să intre, ar fi putut afla la vreo cetate moldovenească popas pentru iarnă. Aici, le spunea, unde acuma nu mai vedeţi decât ruină şi tăcere, se ridica pe vremuri foarte îndepărtate templul lui Apolo, aici era centrul religios al vechilor Greci.

Şi din nou fi stătu gândul, oprit în loc de îmbulzeala amintirilor, sau, mai degrabă, împiedecat de o neaşteptată alinare care i se suia în sus pe piciorul cuprins de podagră, cât şi pe celălalt, unde rana dela Chilia nu cunoscuse asfinţit. Umblatul în urmă, până la pustnicul dela Leuke, îl călăuzise către inima secretă a acelei întâmplări. Ştiuse încă din tinereţe că orice drum îşi avea ieşirea lui către o luminare neaşteptată şi necerută, o apropiere pe care Daniil i-o numise odată, în decursul nenumăratelor lor întâlniri, o ieşire către adevăr. Din câte astfel de ieşiri, adunate una lângă alta, ar fi putut acuma să închege un întreg? Ştiu, în acea clipă aleasă, în timp ce bunăstarea trupească i se suia pe picioare în sus ca un început, mai degrabă decât ca un sfârşit, că răspunsul dorit avea să-l afle abia dincolo şi că tot ce pusese la cale, cu sabia sau cu înţelepciunea cântărită în palma trecerii către adevăr, nu izbutea să cuprindă nici măcar o parte din ceea ce avea să-i fie zis. Era mâna lui, sau numai sfârşitul abia văzut, penele cele mai subţiri şi mai mângâioase ale aripei lui din totdeauna, niciodată atât de subtilă şi mai purtătoare de scântei binefăcătoare ca acuma? Deschise ochii şi avu ca un fel de tresărire în privirea vătămată de aripa luminoasă care se stinse de istov, lăsând totuşi în urmă farmecul ei doftoricesc.

Fiecare om cu îngerul lui, ca şi fiecare neam. Lângă înger stătea întotdeauna, în priveghiu răutăcios şi potrivnic, duşmanul neamurilor, iar din bătălia lor erau făcute bătăliile noastre, din uitarea de o clipă uitările noastre, căderile în înfrângeri şi în păcat. Bătrânul stătea pe un scăunel cu trei picioare, în faţa focului mărunt parcă alcătuit din flăcări pe măsura cocioabei lui oropsite, încărcată de sfaturi, reculegeri şi urcuşuri, şi vorbea o moldovenească din care nu era greu să desparţi vorbe munteneşti şi chiar latineşti, fruct al lungilor lui peregrinări prin lume, dela Bizanţ la Roma dela Veneţia la Viena, cât şi prin toate părţile vechii Dacii. Aflase hodină la muntele Athos, însă acolo i se păruse că nu-i destul de singur şi se lăsase adus de corăbieri fugari dela Bizanţul încercuit de semilună pe insula cu iz de păgânătate, însă deschisă cerului, ca orice loc pământesc, botezată întru Christos, cum spunea el, de când Mântuitorul intrase, în aceeaşi clipă, murind pe cruce, în cer şi pe pământ, în străfundurile de sus ca şi în cele de jos. Unde pui piciorul, zisese, calci pe inima Domnului. Tu cine eşti? îl întrebase în cele din urmă. Ai mulţi ani şi grei, în faţa ta. Îngerul tău e tot atât de întins în aripi cât şi cel al ţării. Şi demonul tău (zicea demonul, pe greceşte, şi nu dracul, cine ştie dece, poate că între cele două cuvinte

creşteau deosebiri, încă dela rădăcinile lor, pe care el nu le putea descoperi, nici înţelege), cel ce stă de pază lângă înger şi-l sâcâie fără încetare, şi el e tot atât de mare cât şi îndoiala din sufletul neamului tău. Oropsit neam, viteaz şi îndurător, sortit căderii sub viclenii şi socoteli străine de grea păcătoşenie, însă sortit în încercare în a fi pildă atât pentru el cât şi pentru alţii. Aşa le e să fie anumitor neamuri, fără zi nici clipă de repaus şi nici măcar de noapte liniştită sau de zi fericită pe de-a'ntregul. Din această încleştare nu veţi scăpa decât atunci când şi oamenii şi neamurile vor fi duşi la judecata cea cu răsplată. Până atunci veţi avea de îndurat tot ce unei fiinţe omeneşti, într'un singur trup şi în sute de mii împreună adunate, îi e îngăduit a îndura.

Se oprea din cuvânt şi-l privea de parcă ar fi vrut să-l întoarcă pe dos ca pe o haină şi să-i citească în cusături. Îl ţinuse să doarmă în cocioabă, pe jos, ceilalţi se întorseseră la corabie. Visase templul refăcut în întregimea lui, aşa cum fusese înainte de a fi fost părăsit de preoţi şi de sufletul credinţei celei vechi, aşteptătoare de înnoire, cu frizele povestind viaţa zeului, cu cele şapte coloane mai albe decât spuma mării, văzuse un cârd de lebede lopătând în văzduh, apropiindu-se în zbor drept, ca de săgeată, trecând apoi prin faţa templului, atât de aproape încât aripile mângâiau faţada sculptată şi-i dădeau un lustru nou sub soarele care apunea către Ţara Românească scoţând în relief acele trebi minunate, ca şi cum păsările uriaşe, ascultătoare de porunci neştiute de muritori, se aflau acolo ca să îndeplinească o solie poruncită undeva de zeul însuşi. Măturau astfel şi făceau să strălucească în liniile lor voite întocmai de artistul care le dăltuise, arătările sacre care cântau în marmură faptele lui Apolo. A doua zi pustnicul îi confirmă visul. Aşa se întâmpla cu adevărat, pe când templul ridica acolo mărturie de prezenţă divină şi când, în fiecare an, când preoţii sărbătoreau ziua de naştere a lui Apolo, lebedele zburau peste insulă şi peste templu, în semn de închinăciune.

A doua zi de dimineaţă pustnicul îl dusese jur împrejurul insulei, care, zicea, stătea drept în faţa gurilor Dunării, parte înaintată în valuri din trupul însuşi al ţării, şi pe acolo aveau să se întoarcă la Moldova odată ce vântul avea să-şi ogoiască furiile. Era pământ stâncos, ridicat înspre mijloc, acolo unde se vedeau căzute în iarba săracă şi uscată de toamnă temeliile templului de altădată, atât de întinse încât îţi uşurau trecerea închipuirii către statul ei măreţ, din care nu mai rămăseseră decât înconjurul bine

înrădăcinat în piatră şi rămăşiţele de marmură albă rânduite în spaţii de pierzanie, aşa cum cutremure şi furtuni le hotărâseră geometria în decursul veacurilor. Către apusul insulei se rotunjea în mal un adăpost firesc, unde se legăna pe apă, aproape că în nemişcare, corabia lor de fugari. Încă înainte de războiul dela Troia, zicea pustnicul, pe când aceste aşezări erau, încă depe atunci, închinate lui Apolo, zeul luminii, insula se mai chemase şi Pidonixi, în înţelesul de insulă a Balaurului, deoarece, după ce învinsese pe şarpele numit Python, zeul îi luase numele, Pythios, după obiceiul celor vechi. Drept în faţă, peste ape, la vărsarea Dunării prin cele trei braţe ale ei, se afla Sulina, cetatea Lunii, sau a Letonei, mama lui Apolo, care-l născuse pe zeu pe insula Letea, în plină deltă a marelui fluviu. *Nigra* sau *Nerea* se numea marea dintre soare şi lună, dintre insula Leuke şi portul dela Selene. Tot cei vechi, dela care eu am aflat toate acestea, pretindeau a şti că steagul Dacilor nemuritori, cu un cap de lup în vârf, îşi trăgea puterea tot depe aici. Într’adevăr, Letona, fugărită de Iunona, ajunsese pe aceste meleaguri sub formă de lupoaică, *likena*, aşa încât fiul ei era cunoscut şi sub numele de zeul lup, *likios*, în acelaşi fel în care Insula Albă, Leuke, avea pe ţărmul dimpotrivă o cetate cu acelaşi nume, în geografia sacră a acestor locuri, Leuki, sau Cetatea Albă. Negru, în acelaşi timp, este numirea adâncului înţelept, fertil în bogăţii de tot felul, pământul originar, de unde toate se trag, *nereus*, care s-a păstrat în numele descălecătorilor Ţării Româneşti. Negru îi chema pe toţi la început, sarabi zic unii, ducându-le baştina până’n depărtările moşilor mai mult decât străvechi, coborâţi la rândul lor depe meleagurile dela miază noapte, acolo unde s’au pus temeliile omenirii şi ale omeniei şi de unde, până în poalele muntelui Omu s’au scurs de-a-lungul mileniilor cei ce fugeau dela o aproape uitată prăbuşire în apele fără fund şi despre care vorbeşte Platon în dialogurile sale. Trecând peste ţinuturi nenumărate, acei fugari au mas în munţii Ripei, Carpaţii de azi, alţii au coborât mai către miazăzi atingând meleagurile Eladei, alţii, în sfârşit, au grăbit către Eghipet şi Etiopia, alţii către India. Noi cei de aici, zicea arătând spre gurile Dunării, stăm pe aceste locuri de atât de multă vreme încât nimeni nu s’a încumetat să le numere anii şi nici măcar veacurile. Înaintea noastră nu se afla nimeni între Suceava şi Insula Balaurului. Râdea în barba lui cu un schepsis de şagă şi de necutremurată ştiinţă, ca şi cum, povestind fugarilor istoria acelor pustietăţi, le-ar fi trecut în mâna lor, ca pe un bun al lor, de care până atunci nu avuseseră ştire.

Îndreptar la toate, zise, arătând către o înşiruire de pietre, orânduite, pe cât cu putinţă în formă de cruce, dela un capăt la celălalt al templului. Cu mâna lui, atunci când nu-şi trecea timpul pescuind sau rugându-se, meditând sau contemplând valurile cu ritm de cântec misterios, aducător de adevăruri ascunse în neagra lor înţelepciune, ridica dintre ierburi pietre lustruite de timp şi le punea, una la capătul celeilalte, alcătuind astfel, în decursul anotimpurilor prielnice, acea formă care mântuia locurile sau, cum spunea el, le dădea ultimul lor chip, acela de intrare a pământului cu tot ce se afla pe el şi nu numai a acestei insule, în propria lor eternitate, care trebuia să fie, când nici nu te gândeai, sfârşitul timpurilor, aşa cum scria la Apocalipsă, şi care avea să se întâmple într'o zi, peste luni sau ani fără număr, numărul lor n'avea niciun rost să-l ştim, făcea parte din învrăjbirea noastră cu tăişul vremii.

Din ce trăia în această neturburată singurătate? Din pescuit, din daniile corăbierilor care ştiau de sihăstria lui şi trăgeau la mal din primăvară şi până la căderea toamnei, lăsându-i merinde, mai cu seamă ulei de măsline de prin insulele Eladei, vin, făină, fructe uscate, miere şi alte bunătăţi de care nici nu avea mare nevoie, pentrucă nu ţinea la viaţă şi nici la prelungirea ei, mai ales acuma după ce îi fusese dat să vadă cu ochii, dar nu numai acuma ci mai cu seamă în nopţi de veghe, iarna sub suflarea trezitoare de morţi şi de fapte a viscolului, istoria viitoare a Ţării Moldovei. Îi pusese mâinile pe frunte apoi palmele pe creştet, şi-l binecuvântase, în timp ce ai lui, minunaţi de cele ce vedeau, căzuseră în genunchi şi i se închinaseră socotindu-l drept viitorul lor Domn.

Bătrânul rămase pe ţărm, în timp ce corabia lor, cu vânt bun în pânze, se îndepărta către apus. Când trupul pustnicului arăta încă a formă la îndemâna privirilor, Ştefan îl văzu întinzând braţele într'o parte şi într'alta, astfel încât, pe cerul limpede, semăna a cruce neclintită, la fel cu cea care el însuşi o încropise din pietre păgâne, pe podişul templului de odinioară închinat zeului lup, sau zeului luminii. În timp ce marea cea neagră îi ducea încet către tărâmurile de ei părăsite după tăierea capului lui Bogdan, reîntregind un cerc în cuprinsul căruia sensul unei vieţi întregi fusese scris în litere de întâmplări şi de încheieri.

Parcă semăna cu Daniil, îşi zise, în timp ce, cu o mână îndoielnică şi sfioasă, ca şi cum i-ar fi fost teamă să nu dea din nou glas durerii, îşi pipăi piciorul, încercă să-l mişte, nu îndrăsni decât în parte, apoi alunecă într'un

somn scurt, şi binefăcător, ca şi cum amintirea acelei fugi care-l dusese acolo unde trebuia să ajungă, îi readusese nu numai în minte dar şi în trup, zvonuri de tinereţe înnoitoare. Dinspre cetate îl ajunseră, doar o frântură de clipă, dangăte omeneşti, aducătoare şi ele de întoarceri în urmă, la hanurile memoriei, ca şi cum mişcările lui prin fiinţa nopţii, trecerea lor paşnică dela o frântură de amintire la alta, i-ar fi fost de ajutor şi de leac, întocmai unor rugăciuni pentru el înadins înălţate.

Era în zadar. Nu mai putea adormi, iar trecutul îl obosea peste măsură, ca şi cum ar fi cutreerat prin viaţa cea vie pe picioarele lui sănătoase din alte vremi. Chemă, întâi încet, apoi mai tare. O umbră se clinti prin întunerec. Nu m'a părăsit, gândi şi, parcă, înainte ca medicul veneţian să-l fi întrebat ceva, se simţi uşurat, dornic chiar de a adormi din nou şi de a se rupe de acea năvală de chipuri şi de întâmplări, care, totuşi, împotriva nesocotitei lor îmbulzeli la ferestrele minţii, alcătuiau cu încetul ca un fel de drum limpede care, în loc să-l încurce şi să-l îndepărteze, îl apropia simţitor de socoteala cea dreaptă a întregului domnesc din care se ştia făurit. Cuvântul *putere* se amestecă dintr'odată cu acela de *domnie*, apoi cu propriul său nume, iar când Matteo Muriano îi luă mâna şi-i cercetă bătăile sângelui, întreaga alcătuire de vorbe pline se prăbuşi în întunerec şi rămase din nou izolat în noaptea suceveană care-i devenea leagăn şi mormânt.

IV. Viaţa e încă în el, deşi mai liniştită ca niciodată, n'aş putea spune obosită sau pe terminate. Vreau să dorm, susură cu glas sigur de el. Deschid uşa iatacului şi chem către întunerecul unduitor sub flacăra făcliilor din perete, peste puţin intră o femeie cu un opaiţ aprins care-i bate trăsăturile bătrâneşti ale feţei, îi spun să grăbească la bucătărie şi să-mi aducă o infuzie de *tilia plariphilia*, mă corectez şi-i spun „de tei", mă aşez la picioarele patului, cât mai pe margine, apoi mă ridic şi mă uit pe fereastra întredeschisă. Mai ard lumini pe ziduri şi o lună ştearsă stă să cadă în spre munţi. Când femeia aduce cana fierbinte cu miros de florar, îmi dau seama că Măria Sa a adormit, respiră regulat şi sănătos, îl aud clar în liniştea închisă din odaie. În faţa icoanelor flacăra aproape că nu clinteşte, doar aurul din jurul Adormirii Maicii Domnului palpită viu în rotunjimile lui de perfecţiune cerească. Peste câteva zile, peste câteva săptămâni, îmi voi strânge boarfele, cărţile, instrumentele, flacoanele, galbenii adunaţi în atâţia

ani de slujbă credincioasă la curtea Moldovei şi voiu lua calea către Veneţia, de astă dată pentru ultima oară. O lungă istorie va rămâne în urma mea, dusă în spate ca o casă de melc codobelc, cum spun copiii pe aici şi, odată ajuns acasă, în via mea dela Pordenone, îmi voiu lua şi eu rămas bun dela lume, în aşteptarea întâlnirii cu Ştefan, dincolo de răni şi de îndoieli, în pacea pe care el m'a ajutat să mi-o agonisesc. Cine ar fi zis?

Mă las încet pe spate, în jilţul din faţa crivatului, mi-e somn şi parcă şi frig, îmi trag pe picioare o haină de care dau bâjbâind cu mâna prin întunerec, nu ştiu dacă e a mea sau a voievodului şi cad în somn. Când deschid ochii întunerecul e la fel ca mai adineaori. Nopţile au început să se lungească, mă scol fără zgomot, îi ascult respiraţia, care nu s'a schimbat, caut cana cu infuzie de teiu, care s'a răcit şi o beau domol, apoi îmi reiau locul în jilţ, cald încă. Unde s'a dus râsul lui de dimineaţă curată? Unde acea putere care-l făcea de neînvins, mai ales în înfrângere? Totul, chiar şi puterile mele, a rămas în urmă, pietre fără număr pentru un templu nevăzut, clădit de fiecare în timpul lui limitat şi periculos. Omul ăsta, întins pe patul apropiatei lui nesfârşiri, a fost norocul meu, *la mia fortuna.* Care-i cheia? Dar, mai ales, cum am putut trece nevătămat, ci dimpotrivă *miracolosamente guarito*, dela Lucreţiu şi dela Pomponio Leto, la învăţătura scrisă pe pereţii dela Voroneţ?

De unde veneam şi unde ajunsesem? Când am dat cu ochii, pentru prima oară, de palatul dela Suceava, cu mintea plină încă de măreţiile dela San Marco, nu mi-am crezut, nici măcar închipuirii, celor ce vedeam, mă lăsam copleşit, pentru a câta oară, de falsul meu contact cu propria-mi viaţă de până atunci. Totul era aici pe măsura ţării, strânsă între munţi şi stepă, un nimic fragil în spaţiul de durere fără rost aparent al acestor ţinuturi depe care se retrăseseră legiunile lui Aurelian, nu de teama barbarilor, îmi închipuiam, ci de lung şi fără de leac plictis. Numai în interiorul dela Sfinţii Ioan şi Paul, dela Veneţia, încăpeau trei biserici moldoveneşti, chiar şi de ctitorie domnească. Până şi oamenii miroseau altfel, ca şi mâncările, fructele, amurgurile, primăverile. Domnitorul îmi ghicea desamăgirea din priviri şi se uita la mine foarte serios şi princiar, însă cu o culoare glumeaţă în fund, dincolo de ochii lui, albaştri ziua şi căprui noaptea, parcă tăiaţi pentru două persoane deosebite. Ochi de nord, severi ca nişte cuţite, aspri, tăind lumea în bucăţi pentru a o mesteca mai bine între măselele minţii lui de înfometat. Asta am descurcat în el la prima întâlnire, în sala tronului dela

Suceava, o nemărginită poftă de cunoaştere, pe care umaniştii talieni o satisfăceau citind pe Cicero sau contemplând statuile antice, în timp ce acest ciudat amestec de apus şi răsărit, de Bizanţ şi de Veneţie, cunoştea cu sabia care nu era de fapt decât o prelungire a privirii lui de zi. Pentrucă noaptea – când aveam să-l văd adesea, dincolo de tovărăşia ostaşilor şi a clinchetelor de paloş – noaptea privirea îi devenea adâncă şi blândă, căutătoare nu de adevăruri, ci de plăcere. Acum, în pragul sfârşitului, ochii lui, chiar dacă ar voi, n’ar mai şti să fie albaştri.

Abia mult mai târziu, după ce-l însoţisem în atâtea aventuri diurne şi nocturne, între albastre şi căpruiu, am început să mă desmeticesc şi să pricep ce se întâmplă pe aceste ţinuturi de hotar. Europa se termină pe Nistru şi la gurile Dunării, acolo unde se termină şi Moldova, deci nu putea să fie altfel, nici în oameni nici în locuri. Iar dincolo de orice posibilitate de asemănare sau de deosebire, altceva începea să se definească, ieşind ca un miez dintr’o nucă, în prima toamnă a culesului meu moldovenesc. Cred că toţi apusenii, rând pe rând, ar trebui să vină aici şi să petreacă un timp, ca să vadă cum arată lumea, dela margine spre centru şi nu invers. Moldova e ca un proces iniţiatic, fără de care nicio *aproximatio veritas,* nu e posibilă. Ţara asta ar trebui transformată de umanişti în autocunoaştere. Eram lector fidel al lui Petrarca, al cărei *Canzoniere* mă însoţea pretutindeni ca o umbră fidelă. Ca şi cărţile lui Marsilio Ficino, Leon Battista Alberti, Pico della Mirandola sau Poliziano. Credeam că poesia îngheţase în veselele întristări ale lui Lorenzo il Magnifico şi proza latină în *De secreto conflictu curarum mearum.* Sau că dela Platon încoace nimeni nu mai trăsese cu arcul în adevăr.

Mergeam grăbit de-a-lungul canalului, către San Moisé, mă uitam din când în când în urmă, eram tânăr şi foarte ocupat cu mine însumi. Mă înşelam cu autoritate, însă nu se putea altfel, din astfel de înşelăciuni ne e croită cămaşa sub care ne tragem zilele către desbrăcarea cea depe urmă. Îmi dau seama, gândind *sine ira* asupra acelei perioade din viaţa mea, că n’aş fi ajuns niciodată la ceea ce sunt dacă aş fi urmat altă cale. Totul este itinerar trasat de proprii noştri paşi către ţinuturile cele mai ascunse şi mai autentice din noi înşine. Nu se înşală de ţel decât cei născuţi în laşitate, din strâmbăturile cărora, adesea, e întreţesută istoria însăşi, deci adunarea de erori în nefericire a neamului omenesc. Ar fi de ajuns să recunosc că preferam lui Origen pe Simon Magul şi că, în bătălia pentru umanism sau

contra lui, care se dădea între Florenţa şi Veneţia, luam partea, deşi născut la Veneţia, cetăţii depe Arno. Stăteam, astfel, în vântul care bătea cu furie peste toată peninsula. Bătălia nu s'a terminat, însă eu mi-am schimbat tabăra de când, pe acest tărâm binecuvântat şi dreptcredincios, am văzut soarele răsărind din altă parte. Grăbeam către casa unde ne întruneam pe atunci, ca să punem la cale, mai mult decât pe furiş, căderea celor răi, deci, în limbajul nostru fanatizat de o proastă înţelegere a tuturor lucrurilor, a dogelui, a guvernului Serenissimei, a patriarhului şi a clerului, ba chiar şi a artiştilor care, ca Bellini, pictau lumea într'o lumină care ne ustura privirile; privirile noastre însetate de perfecţiuni geometrice şi nu de adâncimi mistice. Eram discipolii, oarecum târzii, însă fideli, ai lui Pomponio Leto şi ai unui Platon scos din ţâţânile lui religioase şi coborât la nivelul magiei şi al neoplatonismului, mai ieftin şi mai primejdios decât o ruină deşănţată. Unul din noi, ni se spusese, avea să ne trădeze, deci ne aştepta pe toţi închisoarea şi călăul. Complotul putea, fi uşor trecut dela cultură la politică, ceea ce fusese dela început, astfel încât securea gâdelui, la capătul unei logici fără înşelare de sine, avea să taie nu gâturi individuale ci duşmănii de partid, căutătoare de schimbări în regimul însuşi al republicei.

Cu ani în urmă, Papa Paul al II-lea arestase într'o noapte de carnaval pe Pomponio şi pe ai lui şi închisese Academia platonică dela Roma. Nu-i măcelărise şi nici măcar nu-i torturase, ci-i îndepărtase de scopurile lor imediate, care erau schimbarea la faţă a filosofiei, înlocuirea lui Aristot cu Platon şi întoarcerea la păgânism a popoarelor creştinate, duse, după ei, pe un drum greşit. Procesul începuse la Florenţa, unde pictura dădea prioritate formei, văzute prin ochii celor vechi şi unde traducătorul lui Platon în latineşte, cât şi discipolii săi, dăduseră politicei florentine o filosofie, pe care mult mai târziu, după moartea lui Lorenzo, avea să o transforme în tratat cotidian de ştiinţă politică şi de tehnică a loviturii de Stat, un obscur secretar, numit Nicolò Macchiavelli. Bătălia luase fiinţă sub stindardele albe ale filosofiei şi devenise roşu viu, pumnal încins la o nouă sau foarte veche flacără, cu ajutorul umaniştilor, care învăţaseră dela antici câtă artă de a fi se poate ascunde sub arta de a gândi. Stau strâmb şi gândesc drept, cum spun Moldovenii lui Ştefan, însă înţeleg foarte bine, deşi încărcat cu o pagubă de ani întunecaţi care-mi stă încă pe suflet, dece acele lupte dădeau naştere uneori la capodopere şi alteori la conflicte sângeroase sau la scene de infern pământesc, aşa cum se întâmplase atunci când mă îndreptam spre

San Moisé pe picioarele mele de umanist şi de conspirator, căutam de fapt o ieşire către altceva, însă pe care numai ciocnirea din acea noapte de groază avea să mi-o deschidă dinainte, fără voia mea, aşa cum e bine să fie scris în destinul fiecăruia.

Rustico da Torcello era descendent în linie dreaptă din acel neguţător veneţian care, împreună cu Buono di Malamocco, răpiseră moaştele sfântului Marcu Evanghelistul şi le aduseseră, la 828, dela Alexandria din Eghipet pe malurile lagunei, sub domnia dogelui Giustiniano Partecipazio, pe vremea când sărăcia noastră nu ne îngăduise să-i ridicăm un lăcaş demn de însemnătatea lui. Abia după câteva secole, dogi mai bogaţi şi mai cu dar dela Dumnezeu în ale politicei şi ale religiei construiseră basilica monumentală care poartă numele protectorului Serenissimei. În casă la Rustico ne adunarăm câţiva şi aşteptarăm ca celelalte grupuri să se adune şi ele, fiecare la altă oră, pe o plajă dela San Michele, o insulă fără însemnătate şi pustie, la nord de Murano. Am ieşit către mare prin Sacca della Misericordia, astfel încât să atingem insula înainte de miezul nopţii. Depe undeva, din clopotniţa unei insule apropiate, se auzea bătaia orelor, aşa cum le urcase în turnuri şi le făcuse aritmetică sonoră Papa Silvestru, în plină epocă obscură. Eram cu toţii certaţi cu dreptatea şi nu ştiam decât de strâmbătate, ceea ce rima, atât de pătrunzător în măruntaiele răului, cu falsa omenie din textele noastre de căpătâiu, din care sper să nu rămână nimica în viitor, pentru liniştea sufletească a drepţilor şi, mai ales, pentru liniştita şi dreapta aşezare către mai bine a adunărilor omeneşti.

Două gondole îşi vărsaseră pe mal încărcătura de înţelepţi şi de săbii, câteva clipe după sosirea noastră mai apăru una, venind dinspre Burano. Vinovatul, ca să zic aşa, se afla în aceasta din urmă şi nu ştia nimic de intenţiile noastre. Nu aprinseserăm torţe, ne era de ajuns lumina vestejită a unei luni pe trecute, care îngălbenea valurile şi nisipul. Eram atât de bine organizaţi, după modelul dela Roma, încât gândeam pe un singur gând, credeam într’o singură soluţie, bănuiam o singură vinovăţie, căutam o singură posibilitate în bine, sau în ceea ce noi numeam astfel, lucru greu de considerat pentrucă amestecat cu toate scoriile antice, cărora neoplatonicienii le dădeau formă de eschatologie şi de salvare. Duşmanii omenirii erau patru plus unu, sau doi plus trei, sau şapte minus cinci, fiecare din noi putea, după o îndelungată educaţie în acest sens, să umple numerele cu nume proprii. Amorul nu era păcat decât atunci când bărbatul îl dedica

femeii, socotită drept născătoare de fii destinaţi a continua prin procreaţie relele depe pământ. Amorul platonic, sau cel de dincolo de familie, sau chiar şi sodomia constituiau, după Pomponio Leto, amorul perfect. Destrăbălarea în grup, amorul polifonic, cum îl numea Rustico, tindea a restabili echilibrul între, de pildă, stearpa orânduire a astrelor, alcătuiri dumnezeieşti, şi proasta ordine umană, deteriorată de creştinism, religie pentru fiinţe inferioare. Un aliat valabil putea fi Jupiter, dar şi zeul tenebrelor, separatorul, imitatorul fără pată, creatorul prin necreaţie. Ne aflam la extrema cealaltă a principiilor care făceau din Veneţia, sau făcuseră din ea până atunci, un model fără precedent al bunului guvern, iar din izolarea ei în lagună o vastă sihăstrie creştină.

Viitorul, credeam noi, avea forma intenţiilor noastre, extrase din tot ceea ce omenirea avusese mai bun, în trecutul ei îndepărtat şi atât de aproape de posibilitatea noastră de a-l reface.

Quator humores in humano corpore constant,
Sanguis cum cholera, phlegma, melancholia.

În noaptea depe plajă, în timp ce ne ascuţeam în gând pumnalele, speţa umană îmi apărea tot mai clar adunată numai în două din cele patru umori prin care mă învăţase să curarisesc şcoala dela Salerno: *sanguis cum cholera*. Eram convinşi dinainte că vinovatul era vinovat şi că, deci, trebuia să moară. Chiar dacă aş vrea, nu mi-aş mai putea aduce aminte numele bietului inocent, care, ca şi noi, crezuse în bunătatea viitorului. Rustico îl acuză imediat de a fi călcat prin trădare principiul fundamental al asociaţiei noastre: fidelitatea, redusă la ascultarea fără şovăială nici replică. Aş fi putut crede şi azi în acea gravă vinovăţie, dacă numele noastre ar fi apărut pe undeva, acuzate de vreun delict împotriva siguranţei republicei, dacă după acea crimă rituală, am fi fost arestaţi şi condamnaţi. Însă nu ni se întâmplă nimica. Scena se desfăşură în câteva clipe, după cum fusese dinainte pusă în scenă. Fiecare dintre noi, aproape că în acelaş timp, îşi împlântă pumnalul în trupul vinovatului, apoi, în sinistră cadenţă, câteva zile după aceea, începură să dispară unul câte unul, cei care luaseră parte la crimă. Cineva începuse să tremure, probabil că Rustico, şi elimina pe rând pe toţi martorii acelei nopţi de nebunie şi de sânge. Nu mai ieşeam decât ziua. Când cădea noaptea, mă zăvoram în casă, tresăream la fiecare zgomot,

mă bătea gândul să denunţ poliţiei pe cel ce, sub scutul renovării şi al progresului, era cauza cea dintâi a asasinatelor şi care, sub scutul filosofiei şi al lui Platon, băgase teroarea în cetate, însă eu însumi mă făcusem vinovat de începutul acelei istorii şi apoi de succesul ei, ca să zic aşa, astfel încât nu aveam altă soluţie decât să tac şi să accept, aşteptând ca, într'o bună zi, să-mi vină rândul la tăiere. Nimeni din cei rămaşi în viaţă nu mai apărea pe nicăieri. Nu mai ştiam cine era viu şi cine fusese eliminat. Reuniunile noastre din casa lui Rustico, în San Moisé, încetaseră de a mai avea loc. Nu mai înţelegeam nimic. Tremuram în vinovata mea singurătate.

Într'o dimineaţă, când pescarii dela Malamocco începeau să se întoarcă, după o noapte petrecută în larg, apărură din ceaţa alburie primele corăbii turceşti şi tunurile lor deschiseră focul, apoi, una după alta, ca nişte arătări ireale, dispărură în dimineaţa turbure. Panica în Veneţia depăşi orice închipuire. Flota noastră, comandată de dogele Andrea Vendramin, fu distrasă în parte şi împrăştiată, iar necredincioşii debarcară pe coasta de nord, invadară *terra ferma* şi devastară sate şi oraşe până în apropiere de Pordenone, unde moştenisem o fărâmă de vie dela o mătuşă necunoscută. Nici pe mare nici pe uscat nu mai aveam putere decât să ne jăluim a moarte. Când începură să cadă pe străzi şi în pieţe primele victime ale ciumei, semnele de pedeapsă prinseră în fiecare rădăcini de disperare şi, în alţii, cei mai tari dintre noi, impulsuri de pocăinţă. Ştiam de ciumă din *Decameron* şi din cărţile mele de medicină. La Veneţia, până atunci, nu ajunsese niciodată prăpădul care nimicise, cu un secol înainte, jumătate din populaţia Italiei. Mergeam din casă în casă, ziua şi noaptea, străbăteam norii de fum acru care ieşea învolburat din torţele aprinse la colţuri şi din focurile dela răspântii peste care megieşii aruncau din când în când boarfele celor răposaţi, crezând astfel că pun capăt molimei, vedeam focurile oglindindu-se în amurg în apa murdară din canaluri, încărcăm cu cadavre îndoielnice gondolele care mânau către cimitir, pescuiam în ape turburi trupuri uneori zbătându-se a viaţă, aruncate pe ferestre de fiii, de surorile şi chiar şi de soţiile bolnavilor încă necuprinşi de moarte, urlând de disperare, bălăcindu-se între valuri şi ţărm cu gesturi de stingere lentă sau de furie disperată. Dogele murea printre blesteme. Veneţia agoniza între Turci şi molimă. Nu mai ştiam ce e nici foamea nici somnul, alunecam şi eu fără ştire către singurul repaus pe care mi-l mai puteam închipui, zăpăcit de neodihnă, prins ca într'un fel de dans macabru al cărui sfârşit părea strict legat de

sfârşitul lumii, aşa cum noi înşine ni-l pregătisem şi la care şi eu pusesem umărul cu nădejde umanistă.

Când ajunsei la Pordenone, către toamnă, satele fumegau încă în aerul molipsit şi el de boala oamenilor, căscând găuri şi ruine către cerul mai albastru ca niciodată, parcă purificat de suferinţele noastre şi aşezat de mâna Domnului la o înălţime de neajuns. Trecuseră relele peste noi şi nu ne venea să credem, hotărâţi cu toţii să reluăm viaţa dela un capăt mai limpede şi mai demn de iertare. Moartea cosise de-a călare, aşa cum o pictaseră maeştrii zugravi din veacul trecut, în cimitirul dela Pisa, grăbită să care cu ea de-a valma sute de morţi dintr’un singur cosit. Hrăpăreaţă şi precipitată, îşi inventa viteze noui pentru foamea ei cu atât mai zdravănă cu cât agoniile noastre deveneau cu timpul mai neîmpiciorogate. Însă nu mai aveam răbdare de nimic. Venisem la vie ca să-mi iau moştenirea în primire şi să-i răcoresc degetele în primul cules sub stăpânirea mea, însă nici mustul, nici smochinele proaspete cu gust de paradis, nici fetele vesele, cu gust de fructă oprită, darnic oferită la marginea dolofană a acelui ritual dionisiac, nici liniştea parcă nelumească a acelui loc de viaţă bună, nu mă îndemnau să rămân. Mă purtasem cum trebuie, aşa cum era firesc să se poarte urmaşii lui Hipocrat, legat de un jurământ de propria lor datorie, venisem la Pordenone ca să pun o pauză între ciumă şi mine, însă, după două săptămâni de must şi amoruri fugare, mă întorsei la Veneţia, unde mă aştepta prima revelaţie, nu ştiu cum să-i spun altfel. Era ca un fel de introducere prin artă la noutatea din mine, a doua având a fi, după scurt timp, plecarea spre Moldova. Treceam în cealaltă parte a vieţii.

Aveam un prieten călugăr, care lucra dimineaţa la botniţele de alături de biserică, dupămasa avea în grijă buna stare a lăcaşului închinat sfinţilor Ioan şi Paul. Fra Filippo Maria da Cremona îl chema şi-mi fusese tovarăş de studii la Padua. Se călugărise în timpul molimei, ca să se poată ruga mai bine pentru ai lui, după ce-i pierduse mai pe toţi.

Am să-ţi dau să citeşti în cartea deschisă a Veneţiei, îmi spuse, în timp ce mă conducea prin penumbra răcoroasă a bisericii către cele două morminte; unul alb şi strălucitor, abia ieşit de sub dalta sculptorului, celălalt înnegrind uşor sub razele multicolore ţâşnind din vitralii, lecţii, ambele, de artă şi de istorie, profeţii în piatră, cum le numea Fra Filippo. Mormântul cel vechiu adăpostea resturile dogelui Tomaso Mocenigo, unul din Veneţienii cei mai viteji şi mai cu scaun la cap din istoria Serenissimei,

mort la 1424, atunci când se sfârşea domol, în timp şi în piatră, sufletul epocii numită „de mijloc”, situată de umanişti, ca o lespede imundă, între frumuseţile fără cusur ale antichităţii şi cele ale propriei ei imagini, refăcută de Platon şi de Florentini. Dogele zace, imperial şi împăcat, curajos şi înţelept, într’un mausoleu minuscul, aş zice că nedemn de măreţia răposatului. Însă mortul sculptat în marmură vorbeşte de virtuţile lui creştineşti cu o elocvenţă irezistibilă. E un rege, un suveran ştiitor de propria lui grandoare în modestie. Ochii închişi par deschişi către partea cealaltă, chipul îi e tot atât de domnesc ca şi mâinile, chinuit în chip creştinesc de gândurile omului asupra propriei lui existenţe şi a propriei lui morţi. Până şi vinele, până şi fineţea ascetică a frunţii, oglindesc zicerea către adânc a acestui om fără seamăn. Monumentul e mic de stat, însă teribil de împlinit şi de sigur de sine în ceea ce artistul a ştiut să facă să vibreze dinspre piatră către spectator.

Celălalt monument funerar, de curând inaugurat, proaspăt în măreţia lui falsă şi adăugită cu forţa, e al dogelui Andrea Vendramin, mort în 1478, după doi ani de domnie lipsită de glorie şi de demnitate. Atât invazia turcească, cât şi ciuma, îl încleştaseră în nemiloasă contemporaneitate. Statuia îi fusese mai degrabă făcută de un negustor decât de un artist. Fra Filippo mă îndemna să mă urc pe scara rezemată de sarcofag. Dincolo de perspectiva celui care privea de jos în sus, vreau să spun dincolo de unghiul de vizibilitate normal, un spectacol de necrezută micime se deschidea către nefericitul curios care contempla de aproape partea interzisă a trupului sculptat, odihnind în aceeaşi poziţie ca şi dogele Mocenigo. Faţa mortului dinspre biserică era perfect redată, deşi în linii neconvingătoare, ca şi cum povestea istorisită de artist n’ar fi corespuns cu povestea vieţii lui Vendramin. Mâna care ne era dat să o vedem nu părea nici domnească nici ostăşească, aşa cum ar fi fost dacă dogele Vendramin ne-ar fi scăpat de Turci, măcar de acel fel de primejdie a cărei soluţie stă în mâna celor mari şi face parte din puterea lor de vindecare. E o mână molatecă, plină de detalii realiste, cu toate vinele şi unghiile adevărate puse acolo unde trebuie şi fără să lipsească una singură, însă pare pusă acolo mai mult ca să ascundă ceva după un voal de măestrie artistică, decât ca să vorbească despre adevărul omenesc care o pusese în mişcare, aproape niciodată pentru fericirea Veneţienilor.

Filippo îmi făcea semn cu degetul, apoi cu glasul. Mai sus, uite-te bine în partea cealaltă! Mă uitai. În partea cealaltă nu era nimic de văzut. Sculptorul lăsase piatra neatinsă acolo unde nu ajungeau privirile celor care nu aveau să se urce pe o scară ca să se uite dincolo. Era o jumătate de trup, fără mână şi fără chip. Din motive necunoscute, poate pentrucă nu-i plătise cât ceruse, poate pentrucă această economie indica un fel nou de a concepe omul, în nefericita lui parţialitate, poate că o întreagă filosofie imitativă, lipsită de dărnicia cunoaşterii, obligaseră pe artist să se adapteze unei situaţii evident modificatoare de întregimi. La ce bun să modelezi o mână, un braţ şi o jumătate de chip pe care nimeni nu avea să le contemple niciodată? Dece însă corpul lui Mocenigo, lucrat cu cinci decenii înainte, se acomoda în mod natural unui fel de a contempla viaţa şi moartea ca pe un întreg? Eternitatea ne-o dăltuim în timp ce suntem trup, şi nu dincolo. Eternitatea nu ne serveşte pentru a ne mântui şi nici pentru a ne face iertaţi. Tot ce e nepieritor în noi ni-l sculptăm singuri atâta timp cât ne sbatem printre amănuntele suferinde ale existenţei de aici şi printre tentaţiile de a fi bun sau rău la care ne obligă, într'un fel sau într'altul, acest trup nemernic şi pieritor, într'atâta încât Dumnezeu însuşi nu s'a îndoit în a-şi exila Fiul în carnea pieritoare, „sima" cum îi spunea Platon, ca să afle despre măreţia întregimii de a fi.

Cele două morminte vorbeau despre două feluri deosebite de a sta în timp. Veneţia fusese mare atâta vreme cât rămăsese credincioasă primului fel, când Mocenigo făptuia în ritm cu măreţia interioară a republicei, şi devenea mică, necredincioasă faţă de ea însăşi, atunci când începuse să reproducă în artă căderea în minor a Statului. Ceva se întâmpla în faţa ochilor noştri, o alunecare în mai rău, sau în mai puţin, iar noi nici nu vedeam, nici nu înţelegeam, deşi Turcii măcelăriseră Veneţieni, pe mare şi pe uscat, iar ciuma urmase pe acelaş ton, măcelărise, e adevărat, cu alte arme, însă victimele ei nu fuseseră nici mai puţin numeroase, nici mai puţin grăitoare.

Coborâi depe scară, cutremurat de ceea ce văzusem.

— Nu mai e nimic de făcut, spusei, ca să spun ceva.

— Avem o mână mai puţin, îmi şopti Fra Filippo, parcă de teamă să nu-l audă cineva, deşi biserica era pustie la acea oră dintre două slujbe.

— Depinde care mână.

— Depinde care doge.

Ne despărţirăm în prag, în ploaia care ştergea contururile caselor din cealaltă parte a pieţei. Traversai în grabă, sărind cu paşi mari peste bălţile de apă ciuruită de picături, însă mă oprii brusc în faţa puţului din mijloc şi aruncai o privire în adânc, pe deasupra marginei de piatră lustruită. Nu se vedea decât umbră deasă, noapte anunţată. Nu voiam altceva decât să iau act de simbolul acelei fântâni săpate în inima Veneţiei. Apa bună de băut din fundul ei se afla mai jos decât nivelul pământului firav pe care strămoşii noştri construiseră solul artificial, pur uman, făcut din dârza voinţă de a stăpâni, până dincolo de apele sărate ale mării. Era ca un fel de pact cu încredere în viitor, pe care simţeam nevoia să-l simt aproape, după înspăimântătoarea lecţie de uşurinţă şi neînţelegere pe care mi-o dăduse, cu câteva clipe mai 'nainte, statuia unui artist cucerit de vechile noutăţi ale epocii, aşa cum fusese şi Rustico, cu toţi ai lui, şi chiar şi cu mine. Rustico murise în timpul ciumei. Ca şi mine, de altfel, ca şi acea parte din mine care se credea încă în viaţă, însă în care amărăciunea, spaima, părerea de rău, încăpăţânarea în a crede că nu mă înşelasem, stăruiau pe suflet ca o prelungire în agonie a molimei, de care scăpasem numai pe dinafară.

Acasă mă aştepta un mesager.

V. L'am simţit întotdeauna de departe, tot atât de mult cum îl simţeam în mine de aproape. Ştiam că avea să vină, sau că nu. Măria, mă chema. Măria Ta, îi răspundeam. Fiecare cu Măria lui, îmi surâdea în cuvinte. Nu punea pază la poartă, nici la fereastră, ci numai la marginea Hârlăului, ca să i se aducă fără zăbavă veştile pe care le aştepta şi care-i ajungeau fără doar şi poate, aşa cum el pregătise de mai 'nainte faptele din care veştile se trag. Mă îndoia de mijloc sub greutatea lui şi ofta adânc în timp ce sorbea din mine liniştea de care avea nevoie, sau alte iele sau şoimane de care eu nu aveam ştire. Ofta în repetate rânduri, ca şi cum şi-ar fi dat sufletul, ca şi cum eu i l'aş fi păstrat o clipă, lipit de prospeţimea din mine şi ca şi cum i l'aş fi readus în piept, împăcat cu el însuşi pentru cine ştie câtă vreme, prea scurtă pentru el, mai lungă pentru mine decât toate zilele de post puse laolaltă. Mărie! Era ca o mulţumire, abia şoptită, alteori mută, însă de care eu aflam fără greş, pitită cum mă aflam în umbra mea şi a lui, gata să-i sar într'ajutor. Apoi goneam, unul înfipt ca un piron în inima celuilalt, prin lumea fără hotare de dincolo de lumea de aici. Din această hălăduială îmi

era făcută tihna mea de mai târziu şi din ea îmi umpleam zăcătorile sufletului, a acelui suflet risipit în carnea mea cea mai dătătoare şi cea mai primitoare. Mă călătoream cu el printre stelele nopţii până la ultimul hotar al firii de sus, printre fulgurări orbitoare şi sănătoase. Vedeam cum se nasc zodii şi cum se sting chiparoase de lumini învechite, auzeam un cântec pe care, chiar şi acuma, nu mi-ar fi greu să-l cânt, măcar că numai în şoaptă, o cântare a minunilor cereşti înscrise în cercurile lor trase de Dumnezeu chiar cu mâna Lui, pe câmpiile fără de sfârşit ale nesfârşirii. Strigam din când în când şi el îmi astupa buzele cu gura lui, nu ştiu dacă să tac sau dacă să-l duc şi pe el pe aceeaşi aripă de sunet. Când mă întorceam din călătorie, timp îndelungat după sfâşierea lui parcă pe trepte căzătoare, întocmai unei stele pe cerul verii, îl aflam dormind, cu buzele încă alipite acolo unde, între umărul drept şi gât, Măria Sa dădea mai repede de urmă Măriei.

Acuma ştiu că n'are să mai vină, că n'am să-l mai văd pe aici, dar că, odată şi odată, cât mai curând cu putinţă, aşa cum trag nădejde, vom fi iarăşi unul, împreună, fără putinţă de despărţire şi fără nevoie de ţipăt. Aud noaptea cum curge, ca un râu bun, dela el către mine. Îl chem prin întunerecul care ne desparte. Măria Ta! Şi-i aud glasul din totdeauna, însă parcă mai slab şi mai clar, răspunzându-mi prin lumina lui fără stingere: Mărie!

VI. Îi era din ce în ce mai greu să deosebească între somn şi veghe, între a nu fi decât pentru scurt timp dincolo şi a fi acolo pentru totdeauna. Însă trezirea îi fusese de astă dată neobişnuită, parcă venită prin auz, dinafara lui. Îi rosti numele, încet, şi se ridică în capul oaselor ca să se uite pe fereastra deschisă către ţara de dincolo de ziduri, acolo de unde-l chemase Măria şi unde, de atâtea ori, înşelase înţelegerea lui cu puterea. Besnă şi stele. Nici din lună nu mai rămăsese decât o lucire spălăcită, către apus, în timp ce un foc se aprinse pe deal, către miazăzi, poate că se topea în flăcări vreo şură, vreo arie, vreun hambar, poate că nu era decât o părere, sau ciobani la o stână, însă stânele se mutaseră, încă dela începutul verii, către Vrancea şi Ceahlău. Nu era foc mare, deci nici veste de primejdie ci numai o îmbulzeală de văpăi către cer, pe care o pală de vânt le burzuluia către Suceava, apoi începură să-şi piardă din vigoare, pâlpâiră pe întunerec şi se dădură învinse. Mărie! şopti şi se lăsă din nou, cu toată greutatea trupului, pentru clipă iţită în susul pernelor, în făgaşul primului somn.

Însă nu dormi şi nici nu trezi pe Matteo ca să-i ceară leac pentru somn. Gândi că avea să doarmă, oricum şi cu îndestulare pe lumea cealaltă şi că această învoire dela viaţă, în plină noapte, îşi avea şi ea potrivirea ei în socotelile Celui de sus, în marea Lui grijă pentru păcătoşii în prag de nemurire.

O avu dinainte în mijlocul poienii, dincolo de focul care se stingea cu flăcări abia însufleţite de tăciunii înroşiţi de somnul lemnelor, cu iia sfâşiată pe piept, cu părul pe umeri, cu fota ruptă şi ea, lăsând în văzul lumii cămaşa albă, pătată de sânge şi pulpele rotunjite, pline de glod, ne la locul lor în acea adunare de bărbaţi şi de urâturi. În mâna dreaptă ţinea încă un hanger tătărăsc, depe vârful căruia şiruiau ca nişte lacrimi picături grele de sânge. Ochii îi avea încă încărcaţi de ură şi de spaimă. În ăst fel, sub acea înfăţişare sălbatecă şi pângărită, i-o scosese soarta dinainte... Venea cu ai lui de prin părţile Cotnarilor, dela o beţie îndelungată, în primii ani ai domniei, când mai avea răgaz şi pohtă de astfel de benchetuieli, pierzătoare de vreme, de care foarte curând se despărţise, strâns între faptele lui şi ale ţării ca într'o cingătoare tot mai strâmtă pe el cu cât anii îl îndepărtau de păcatele tinereţii. Poate că fusese după tăierea lui Aron sau după iarna dela Cetatea Albă, nu-şi mai aducea bine aminte. Se afla în fundul cramei, la un sfârşit de cules, cu vărul Duma ca o umbră lângă el, şi cu Ion Ţamblac, fără doftorul dela Veneţia, care-i sosise mult timp după aceea la curte. Nici el, nici vărul Duma, nu izbuteau să-şi piardă cumpătul la astfel de adunări. Mâncau cu măsură şi beau la fel. Ajungea la un prag al pestemăsurii, dincolo de care nu trecuse niciodată. Era vesel şi vorbăreţ, aşa cum vinul te face să fii la începutul domniei lui peste tine, şi aşa rămânea ceasuri la rând, în timp ce alţii se rostogoleau pe sub mese şi sforăiau acolo până la crăpatul de ziuă. Îi plăcea să ajute, domn fiind, la cules, apoi, în cramă, la zdrobitul mărgăritarelor sub picioare, în sfârşit, la gustatul mustului celui dintâi, la sfatul cu fetele pe întunerec, la culcatul nevestelor printre butucii goi de poamă şi plini de noapte. În fiecare toamnă, când nu se afla prea departe, cine ştie prin ce codri, urmărind sau urmărit, venea la Cotnari ca la slujbă păgânească, de unde, de fapt, se pornea vinul pentru împărtăşanie către mai toate mănăstirile şi sfintele lăcaşuri de el zidite prin toată Ţara. Când ostaşul mărunt, cu chipul tras, intră pe poarta cramei, îi făcu semn să se apropie şi să vorbească, deşi ştiuse dinainte ce avea să-i spună. I se întâmplase de nenumărate dăţi. Cuvintele vestitoare dădeau din el înainte de a fi fost

rostite. Tătarii trecuseră Nistrul fără veste, apoi Prutul şi începuseră să prade şi să dea foc dela Roman în jos. Făcuseră pagubă mare, însă numai într'un anumit ţinut, mai sus de Vaslui, prădaseră Hârlăul şi acuma se întorceau la ale lor, cu carele încărcate de averi şi de femei tinere.

Îi ajunsese din urmă peste Prut, după o coamă împădurită, unde i se alăturaseră o gloată de răzeşi vasluieni cu streleţii lor, îşi aducea aminte de unul din ei, un om înalt şi voinic, cu plete albe, cu vorba plină şi bogată, adânc apăsată pe cuvinte, Constantin Iacob îl chema, armăsarul i se vânzolea între pulpe ca un soiu de sălbăticiune abia prinsă în ochiul de funie, sforăind pe nări ca un balaur. Toţi ai lui călăreau cai năpraznici, care scânteiau din priviri şi scoteau pară călcând în copite cremenea cărărilor. Petrecuseră noaptea fără foc şi fără zarvă. O limbă de pădure îi despărţea de focurile tătărăşti. Trimisese iscoade, care se întorceau la fiecare ceas ca să-i dea limbă de cele ce se întâmplau peste coamă. Către zori se clintiră, fiecare pe drumul dinainte hotărât, Constantin Iacob călărea în stânga, vărul Duma în dreapta, se strecurau cu mare grijă printre copacii care slobozeau frunze în acel început de toamnă răcoroasă, parcă ţesând covor molatec în faţa înaintării lor, amuţind în ăst fel călcătura copitelor şi a opincilor. Se vedeau focurile taberei, pe stinse, tremurând în pâlpâirea înceţoşată a zorilor. O perdea de negură subţire se aşezase peste partea din faţă a poienii, tăind calea către răsăritul soarelui. Se auzi un ţipăt de femeie, apoi o larmă bărbătească, parcă şi alte ţipete, ca de copii sculaţi cu spaimă din somn, grăbiră paşii toţi de-odată, fără poruncă dela Domn, pentrucă acele ţipete erau moldoveneşti, ţâşneau buluc din poiana spurcată de Tătari, dar şi depe undeva din fundul sufletului, acolo unde fiecare îşi ţinea ascuns oftatul de moarte al unui aproape doborât de păgâni, anul trecut sau acum un veac. Nu, nu le dădură niciun pic de răgaz. Întâi ţâşniră focurile din sâneţe, apoi intrară în luptă săgeţile şuerânde, când se aflară mai aproape, apoi năvala fu ca o lucire de fulger şi horcăiala din gâtlejurile tăiate de săbii se adună într'un singur răcnet prelungit printre iţele tot mai firave ale ceţii, peste care se ridica prima frunte a soarelui. Ţipătul fusese al ei. Tătarul se repezise asupră-i, sculat din somn de cine ştie ce gând păcătos, ea se dăduse repede într'o parte, ţinuse strâns hangerul cu ascuţişul lui în sus, astfel încât pătrunse dintr'o parte în cealaltă a pieptului care-i căzuse greşit deasupra. Păstra în ochi toată groaza acelei clipe neaşteptate, oglindind parcă moartea celui ce venise să o calce, ochi mari deschişi către el, îmblânziţi dintr'o dată, îmblânziţi de ochii lui care-i dădeau chezăşie de viaţă. Cosiţele îi fluturau pe umerii despuiaţi. Dădu drumu' hangerului şi veni călare către el, ocolind focul care abia mai pâlpâia, stins de zori şi de cumplita răfuială. Cum te numeşti, femeie? Măria, Măria Ta. De unde eşti? Dela Hârlău.

Într'un fel, de departe, se înrudea cu răzeşii din neamul vasluian al lui Constantin Iacob, îi semăna în căutătura dreaptă şi îndrăsneală, dar şi la felul în care păşea fără stăpân peste lume. Arcaşii şi călării urmăreau încă prin pădure pe ultimii fugari. Carele fură întoarse către soare apune, bogăţiile fură înturnate sătenilor şi târgoveţilor dela care fuseseră jefuite, caii tătărăşti fură împărţiţi între ostaşi, împreună cu armele celor ucişi sau prinşi. Petrecu noaptea în casa ei dela Hârlău, acolo unde se învoise a petrece nopţile lui de popas între două bătălii sau la un capăt de călătorie, după un lung sfat cu boierii, după o scurtă judecată, după o furie, la sfârşitul unei bucurii sau al unei suferinţi. Oare iubise altă femeie în cei patruzeci şi şapte de ani de domnie? I se părea nouă, văratecă, ori de câte ori o îndupleca înspre sine la răsărit de iubire şi de noapte, taină vie şi de nepătruns, aşa cum i-o pusese în cuvinte Veneţianul cel ştiutor de multă carte, de leacuri şi tremurături omeneşti în vântul fără răspuns al soartei.

Pe unde va fi zăbovind acuma sufletul Evdochiei, sora cneazului Simion, din Chiev, cu pletele ei aurii, cu ochii ei albaştri, nevinovaţi, purtători de alt soiu de taine, când îngereşti, când diavoleşti, aşa cum păreau a fi fost durate femeile de dincolo de Nistru? Ca şi bărbaţii lor, de altfel, cu care avusese îndelung de furcă, în pace şi în războaie, oameni blânzi şi turburi, dela care porneau către Moldova ştiri de prietenie sau tăceri de duşmănie, învăluite în vorbiri cu două tăişuri.

Dar Maria, principesa din Mangop, nu departe de întâia lui cucerire peste hotare, de cetatea dela Lerici? Maria, domniţa din Bizanţ, înrudită cu foştii bazilei, rămaşi fără împărăţie, surghiuniţi de destin către nordurile înceţoşate ale Mării Negre, aşteptând acolo ceasul căderii celor din urmă resturi de viaţă ale vechiului Râm? Pentru o clipă îi trecu pe dinainte chipul Olenei, fiica Evdochiei, însă îl înlătură cu durere, îndepărtându-l de el cu un gest al mâinii, ca pe o aripă de gânganie, ca pe un fum îndărătnic. Oricâte făcuse pentru a-i veni în ajutor, în darn fusese totul. Alunecă în spre cea de a doua Mărie, răpită la Bucureşti, fiica lui Radu cel Frumos, cu cosiţe de crăiasă adunate în jurul capului mic, ca de copil, neagră în priviri, coborâtoare în linie dreaptă din corbii întemeietori ai Ţării Româneşti şi din descălecătorii cu nume de noapte.

Bătuse războiu cu toţi cei din jur şi niciodată nu se întrebase despre rostul lui în lume, măcar în cele văzute, pentrucă întru cele de nevăzut, oprite privirilor cât şi cântăririlor omeneşti, nici măcar nu căutase vreodată

trecere către cuvinte, nici măcar celor întâmplate în decursul ultimilor ani şi alergături. Matteo Muriano, ca un venit din afară ce era, începuse să prindă un fir, cu ajutorul cărţilor pe care le cetise şi a drumurilor care-l duseseră în tinereţea lui, şi chiar şi mai târziu, până la Roma şi la Florenţa, unde, se pare, credinţa şi filosofia ajunseseră a se încontra într'un alt fel de bătălie decât cea dusă de Moldoveni, mai stearpă, fără doar şi poate, aşa cum o văzuse şi Daniil, însă mai uşor de aşezat la capătul unui gând şi al unui condeiu pe care aici nimeni n'avea nici timp şi nici chef de a-l muia în vreo cerneală sau în vreo iscodire logică. Matteo îi pomenise în nenumărate rânduri de amestecul diavolului în trebile lumeşti şi cum în acest veac mai acătării decât altele, izbutise să-şi vâre coada până şi în cele bisericeşti, odată cu aducerea la lumină a minunăţiilor în marmură a celor din vechi. Biserica dela Roma stăvilise relele timp de un mileniu, aflase în orânduirea arhitectonică a templelor ei un elocvent graiu în piatră şi dăduse adăpost sub bolţile îndreptate către Cel de sus atât rugăciunilor fiecăruia cât şi dorinţelor omeneşti de a se asemui ordinei de dincolo, cerului făcut nu numai din sfinţi şi din nepătata iscusinţă a celor prea fericiţi, dar şi din putere dumnezeiască, dătătoare de noime pentru întregul cosmos, cum îi spunea Matteo pe elineşte. Căutarea numai către om a aşa zişilor umanişti dela Florenţa deschisese din nou diavolului drum către suflete, chiar şi către cele mai puţin demne de a fi bănuite. Aşa încât nu numai că răspunsurile la treburile cetăţii erau căutate în urmă, în scrierile înţelepţilor dela Atena, dar şi ideile călăuzitoare ale omului în decursul vieţii lui lumeşti aflau tot acolo alean şi lămurire, astfel încât nu numai Statele începeau să alunece în nimic, de îndată ce umanismul se arătase a fi împotriva popoarelor şi a înaintărilor pe care creştinii le descoperiseră şi le puseseră pe drum de îndeplinire la adăpostul catedralelor, mai lămuritoare decât orice carte, dar până şi libertatea fiecăruia părea a se înclina în faţa asupririi venite din umbra antică, nepotrivită cu niciuna din căutările oamenilor din veac, şi nici măcar cu visele lor cercetătoare de curată eternitate, aşa cum le fusese scris să fie încă din noutatea Evangheliilor. Întoarcerea la vechea mărturie reaşeză omenirea între zăgazurile fără speranţă ale legii celei vechi.

L'ar fi trezit pe Matteo, ca să-i readucă în minte dialogurile lor platonice, aşa cum medicul le numise în atâtea rânduri, mai ales după ce se întorsese dela Florenţa şi dela Roma, unde el însuşi îl trimisese după veşti şi cărţi, însă sforăitul lui era atât de convingător şi oboseala lui atât de vădită,

după zile şi nopţi de credincios priveghiu, încât îl lăsă în plata Domnului şi se întoarse singur la drumurile pe care medicul le bătuse în căutarea unei linişti lăuntrice pe care abia aici, departe de marmură şi de cărţile tipărite la Veneţia de Aldo Manuzio, o aflase. Nu izbutise niciodată să şteargă din amintire masacrul din catedrala dela Florenţa, pe care Matteo i-l definise odată ca pe „o răscoală a nebunilor”, pusă la cale de familia Pazzi, cuvânt care înseamnă pe talieneşte nebuni. Laurenţiu cel Mare, din familia Medicilor, domnea peste cetatea depe Arno cu hotărâtă severitate, numită măreţie de prieteni şi tiranie de duşmani, când cei din partidul rival încercară să-l dea jos dela putere, plănuind uciderea întregei familii în timpul slujbei din ziua de Paşte, chiar în faţa altarului. Conjuraţii se vorbiră mai întâi cu un bandit, pe nume Montesceco, care, când auzi când şi unde trebuia să ucidă, fugi îngrozit, aşa încât fură tocmiţi pentru aceeaşi treabă, de către Pazzi, nişte preoţi care, în timpul sfintei liturghii scoaseră săbiile de sub sutane şi se asvârliră asupra lui Lorenzo şi a fratelui său Giuliano. Planul însă nu le izbuti, fie pentrucă clericii nu erau buni mânuitori de săbii şi pumnale, fie pentrucă prietenii tiranului, aflaţi în biserică, îi luară apărarea, iar sângele vărsat în acea înfruntare, ţâşnit din cadavre şi din rănile celor scăpaţi cu viaţa, împroşcă de sus până jos păreţii catedralei, aşa încât spălatul şi curăţitul lor dură mai mult de o săptămână.

Nu cuprindea cu priceperea cum de asemenea fapte puteau avea loc şi cum slujitori ai lui Christos puteau scoate cuţitele de sub straiele lor de pace pentru a curma vieţi sub privirile Celui crucificat. Însă tot Matteo îi lămurise parte din acele mistere, povestindu-i istoria unui dreptcredincios, sihastru depe muntele Soracte, la miază noapte de Cetatea Eternă. Folosea în convorbirea lui cu trecutul cuvinte pe care Matteo le rostea cu grabă, într’o moldovenească amestecată cu multe vorbe talieneşti. Cu timpul îşi limpezise vorbirea, îi rămăsese pe limbă un fel al lui de a vorbi, un graiu pestriţ, amestec înflorit între limba de acasă şi cea depe locurile pe care dăduse de urma sufletului, cum zicea el. Uneori Ştefan vorbea ca el, ca să uite de ale lui, mai cu seamă înainte de a adormi, spunea „crivaţul” în loc de crivăţul, „goi” în loc de Joi, „insemnatate”, „mana dreapta” pe limba lui cu mai puţine sunete decât a noastră, aşa cum Veneţianul se prăpădea de râs când îl ruga pe Domn să spună „anno della peste” iar el spunea „ano” până când Muriano îi lămurise diferenţa.

Timp de câteva clipe rămase ca atârnat în aceste înălţimi din trecut, refăcând călare, sau pe jos, printre viile culese, glumind amândoi în amurgurile dela Cotnari, printre cântece şi chiuituri, dialogurile lor şugubeţe şi savante. Doftorul, cu arta lui învăţată la Padua şi la Salerno, şi cu tot ceea ce cetise şi trăise în ţara lui ruptă în bucăţi după căderea imperiului dela Râm, acum mai bine de o mie de ani, îi fusese nu numai vindecător de dureri, dar şi învăţător întru ale filosofiei şi literelor. Ceea ce el însuşi îi trecuse medicului în minte, ca o îmbogăţire în schimbul celei primite, şi poate că şi dincolo de minte, mai în adânc, mai către haznalele sufletului, fusese putinţa de a crede fără cărţi şi fără platonisme aristotelice, cum zicea el, mereu în glumă, de a se ruga chiar şi mâncând sau dând cu buzduganul, de a accepta fără greutate misterul cel mare, acela al lui Isus pe cruce, mort şi apoi înviat, fără de care nici chiar cea mai meşteşugită dintre teologii nu avea niciun fel de putere de convingere şi, mai ales, niciun fel de legătură cu creştinismul.

Aşa încât pustnicul dela Soracte, dela un loc foarte ascuns în munte, care se numea Sfântul Silvestru, se pusese într'o noapte de vară pe drumuri, către Roma, nu că ar fi fost sătul de singurătate, ci parcă împins de o mână nevăzută. Palingenio se numea sihastrul, acuma îşi aducea aminte, parcă din ce în ce mai limpede îşi aducea aminte de toate, ca şi cum întreaga lui viaţă de Domn ar fi încăput cu mare uşurinţă în vorbe amintite şi în chipuri limpezite de timp. Aşadar, coborând către colinele depe Tibru, îi ieşiră în cale trei umbre necunoscute, trei drumeţi ca şi el, şi intră în vorbă cu ei. Nu, nu era aşa. O luă cu gândul dela capăt, în încercarea lui de a rămâne credincios tuturor amintirilor, de a nu da greş nici măcar în domnia lui peste trecut. Destul am greşit în ceastălaltă, îşi zise. Palingenio cobora dela pustnic – cum era să-şi părăsească un pustnic pustnicia? – în tovărăşia căruia petrecuse mai multă vreme, şi se întorcea la Roma ca să scrie despre minunatele convorbiri avute cu sfântul în peştera lui depe Soracte. Aşa să fi fost? Aşa. Va să zică unul din cei trei călători întrebă pe Palingenio – acuma era sigur de cursul mai departe al povestirii – de unde venea şi acesta îi răspunse că dela înţeleptul depe munte. La care călătorul nocturn îi răspunsese, cu glas oarecum batjocoritor: Numai cu puţinătate de minte poţi crede că cineva pe lumea asta poate fi cu adevărat înţelept. Căci înţelepciunea stă în puterea unor aleşi, unor zeităţi, printre care şi noi trei ne numărăm, deşi am împrumutat pentru scurt timp înfăţişări omeneşti. Eu mă

numesc Saracil, tovarăşul meu de drum e Satiel iar celalalt se numeşte Iana. Locul de unde venim se află în vecinătatea Lunii, acolo unde alţi înţelepţi ca noi, mijlocitori între cele două lumi, ţin în palmă soarta pământurilor şi a mărilor. Ce aveţi de gând să faceţi la Roma? întrebă Palingenio. Să slobozim dintr'o închisoare trupească pe unul dintr'ai noştri, căzut în puterea unui slujitor al cardinalului Orsini. Apoi îi povestiră despre războaiele care se apropiau şi de bucuria lor cea mare, pentrucă cu cât moartea avea să secere mai multe vieţi, cu atât treaba lor pe pământ avea să fie mai cu vârf şi îndesat răsplătită. Dece la Roma şi nu în altă parte? Pentrucă cetatea a căzut de mult pe mâna noastră, tot înaintând pe calea pierzaniei trupeşti, a corupţiei şi a necredinţei. Şi pentrucă acolo se dă bătălia cea depe urmă între noi şi El.

Îl întrebase pe Matteo: Nu cumva e asta o poveste veneţiană, născocită chiar de tine? Nu, Măria Ta, am citit-o în cartea lui Palingenio. Ar fi putut fi şi a mea, însă nu sunt tare în poveşti, ci numai în a istorisi născocirile altora. Italia e plină de astfel de poveşti, iar acuma, de când umaniştii au deschis uşa, astfel încât tot neamul diavolesc s'a năpustit peste noi, lăsând în urmă şi în umbră lumina Evului de mijloc, şi de când au dat jos templele durate în viers creştinesc pe care le înlocuesc cu imitaţii clasice sau păgâneşti, drumurile diavolului şi-au aflat peste tot deosebită uşurinţă de a trece către suflete. Măria Ta ştie prea bine că până şi basilica lui Constantin împăratul, părintele tuturor principilor creştini, deci şi al Măriei Tale, se află pe punctul de a fi dărâmată, pentru a se ridica în locul ei un templu păgân, cu o Cruce în vârful cupolei. Trăim timpuri de sfârşit, poate că de nou început. Dar ce fel de început va fi acesta, când preoţii ucid în catedrale şi diavolii ies înainte, la timp de noapte, păstrătorilor adevăratei credinţe? Curând după aceea omenirea intrase de-a binelea, aşa cum proorocise Matteo, într'un nou veleat, oştile regilor şi ale împăratului luptau pretutindeni, de când un călugăr alaman numit Martin Luther, aprinsese sufletele, unele împotriva celorlalte, sufletele creştinilor bine-înţeles, făcând astfel pe voia celor trei călători cu care Palingenio avusese nenorocul să se întâlnească în timp ce cobora dela peştera înţeleptului depe munte. Pârjol şi ocară în apusul albind sub noutăţile catedralelor zidite pe măsura geniului antic, dar înnegrind sub focurile care-i mistuiau măruntaiele duhovniceşti. El ar fi sărit demult în ajutorul Papei şi al împăratului şi poate, chiar, şi-ar fi convins poporul să se întoarcă la închinăciunea romană, dacă nu i-ar li stat

dinainte, cu atâta neînţeleasă ură şi poftă de cucerire, deci de siluire a Moldovenilor, craii unguri şi cei leşeşti. Doctorul de la Veneţia îi păruse dintru început ca un trimis al cuiva, nu numai al dogelui, dar şi al altor puteri, mai puţin lumeşti, pentru a-i pune la încercare, după lungi şi întortochiate dialogări platoniceşti, legătura lui cu cele bisericeşti şi putinţa de a-l întoarce dela ritul bizantin la cel apostolic roman. El se ferise cum putuse şi, mai ales, nu se arătase nicicând duşman al Bisericii de apus, însă nici gata de a cădea în sfânta ei poală. Ştia că avea timp dinainte ca să ia odată şi odată o hotărâre fără întoarcere, însă timpurile, în loc să se limpezească, mai abitir se turburaseră. Nici Daniil, la care îşi spovedea neîntregirile, nu-l sfătuise în alt fel. Şi nici nu se împotrivise vreodată ca preoţi şi călugări catolici să ridice la noi lăcaşuri şi să câştige enoriaşi. Pentru el, ca şi pentru mulţi Moldoveni înţelepţi, creştinismul fusese rupt în două, însă fiecare din cele două jumătăţi o întregea pe cealaltă, în timp ce a doua ruptură nu-şi mai avea rost decât în pierzanie şi descompunere. Dacă din prima vrajă ieşiseră vărsări de sânge şi de venin, din aceasta din urmă nu puteam aştepta decât ispitiri fără putinţă de îndreptare. Oare când şi unde văzuse venind dinspre apus, de dincolo de munţi, poate că după bătălia dela Valea Albă, o perdea roşie trasă de o mână nevăzută peste Ţară?

Totul, fie din izvoare trupeşti, fie din cele ale duhului cel mai de nepătruns, se îndreptase către neputinţele lui, din ce în ce mai sigure pe puterea lor, pe măsură ce vârsta îl îndepărta de vise şi de dreapta lor întruchipare. Pe deasupra mitropolitului Teoctist, uneori, sau dincolo de sfaturile lui Boldur sau ale lui Tăutu, sau chiar şi împotriva vărului Duma, care nu-l sfătuia dar încercase adesea a-l împinge uşor către o hotărâre sau alta, el simţea cum o mână de gânduri îl împingea să hotărască peste ei tocmai ca să nu dea greş, singur în singurătatea tronului şi în mânuirea dreaptă, cea din sceptru şi cea din fundul conştiinţei.

VII. Toamna fusese lungă, însorită şi darnică în grâne, în poame şi în voie bună. Căzuseră ploi firave după toate culesurile, cu gând parcă de a răcori câmpiile şi de a hodini grumazurile aşa încât drumurile se întindeau netede, fără glod în hârtoape şi fără colb la cotituri, cât ţineai cu ochii, între Ţara de Jos şi Ţara Muntenească. Trecurăm Milcovul fără năcaz, căci armia muntenească se întărise pe un loc de peste Râmnic numit Cursul Apei, unde

avea să se dea bătălia cea mare, însă Domnul mă trimise către miază zi cu un stol de oaste, ca să împiedec întăriri dinspre Brăila a se împreuna cu oştenii lui Radu. Treabă uşoară, căci puţinii care se urniră dinspre Dunăre nu apucară să treacă. Îi lovirăm în mai multe rânduri, în josul apei, aşa încât, hălăduiţi de începături şi de osteneli mai de ispravă, băteam câmpiile între un sat şi altul, tăiam drumurile şi mânecam pe unde ne apuca noaptea. Bătălia dela Cursul Apei dură trei zile, în care timp, departe de fierbinţeala ei – arare ascultam cum băteau tunurile, atunci când vântul le aducea până la noi şi când caii ciuleau din urechi şi întrebau cu copita pământul uscat – căutam a împlini porunca domnească. Dădurăm într’un amurg de un han, între apa sărată şi drumul Brăilei, soarele căzuse după munţi, hangiul ne primi cu mare bucurie. Moldovean şi el, de prin părţile Bacăului, în curte era trasă o butcă boierească, povârnită într’o rână, cu o roată frântă, pe care o ciocăneau slugi bine îmbrăcate. Când năvălirăm pe poartă, rămaseră cu toţii uluiţi, hangiul grăbise către noi cu vorbe de bun venit, speriat şi el, din degetele care-i tremurau pe piept până’n ochii holbaţi a groază. O părere de veşmânt femeiesc se furişă pe scări în sus, dispăru într’o clipită, furată de întunerec. Hangiul ne pofti înăuntru, în faţa unui foc de butuci şi ne puse în faţă căni de vin, pâine proaspătă, brânză albă şi pastramă de viţel. Ostaşii se pregăteau de înnoptat în jurul hanului. Oare cine mă însoţea din hătmănie în acea îmbulzeală la capătul căreia Ştefan avea să gonească pe Radu, ca să puie în locul lui pe Basarab cel Bătrân, zis şi Laiotă? Mi-a ieşit din minte tot ce se află legat de acele trei zile de luptă fără luptă, de încăierări răzleţe, zile pustii cu nopţile lor mai pline decât o cofă cu must, cu spuma lui cu tot. Nu o mai văd, dincolo de acele furişări omeneşti rămase fără chip, decât pe ea, dar înjumătăţită de taină, ca şi cum besna din prima noapte i-ar fi fost surată, ca şi cum nici buzele ei atotiubitoare şi nici vorbele rostite în auzul cel mai apropiat n’ar fi fost decât ale unei arătări venită din cine ştie ce ascunziş tenebros. Vidra. Era Vidra fără doar şi poate, însă nici atunci, în largul acelor nopţi de mare neagră, şi nici acuma, peste ani şi leghe, n’aş putea jura că fusese ea cu adevărat. Poate că era soră geamănă cu arătarea din mine ori o făptură venită, dinadins pentru mine, din fundurile ţinute de cel viclean la ferită depărtare, o ispită pentru pierderea mea în acel ţinut de care mă ferisem până atunci cu îndrăzneală de credincios. Ştefan mi-o răpise la Chilia, mi-o înapoiase pentru o noapte, şi acuma războiul mi-o scotea în cale, la capătul unui dor pe care, în întreg decursul vieţii mele, nu mai aveam să-l sting. A fost ca un basm niciodată auzit, de mine însumi

făurit numai din rămăşiţele vii ale celor câteva întâlniri, mireasă a bătăliilor, fugară ca şi ele, dătătoare de bucurii numai de o clipă, aşa cum sunt şi biruinţele cele mai înşelător definitive. Din astfel de înşelări, atât de puternic încrustate în carnea mea iscoditoare şi atât de greu de convins, mi-a fost făcută nu numai căderea în iubire, sau înălţarea prin ea, ci şi întreaga mea viaţă de om, diriguit din umbră de amintirea femeii pentru care aş fi murit cu aceeaşi credincioşie cu care, în fiecare an, hotăram să-mi dau viaţa pentru vărul Ştefan. Mă întreb dece, din acea învălmăşeală de plăceri rare, dăruite de soartă cu neînţeleasă sgârcenie, nu am izbutit nicicând să-mi rostuiesc un destin întreg. Am rămas holteiu până la bătrâneţe şi holteiu voiu muri, cu inima în altă parte, pe drumuri fără soroc în împreunare, printre nălucile şi nădejdile, scrâşnetele şi sângerările depe văile şi dealurile Ţării Româneşti, iubit de basm, cum spunea Vidra între două sărutări, între două nesfârşite şi vane încercări de a rămâne împreună pentru totdeauna.

Numai de ea, într'adevăr, îmi aduc aminte cum trebuie din tot acel amar de zile scurse între luptă şi dragoste. Cum ar fi putut fi altfel? Şi nici de prima noastră noapte în catul de sus al hanului, ci mai cu seamă de a doua zi, poate că în decursul celui de al doilea amurg, când, abia descălecat, plin de praf şi de oboseală, intrasem pe poartă, în întunerecul abia încăput şi el pe aceeaşi uşă, o mână mă trăsese către alt întunerec, coborâserăm treptele unei scări cu miros de beciu şi de butii, şi, din acea goană de-a v-aţi-ascunselea, în timp ce hanul zumzuia ca un stup în pregătirile lui de cină şi de noapte, ne oprirăm în dosul unei butii, unde, timp de o veşnicie, mă făcui dispărut între braţele ei, cu atâta dărnicie din partea amândurora încât nu mai rămase din noi, de atunci încoace, nici măcar o fărâmă de amintire din ceea ce fuseserăm dincolo de acea împreunare. Era ca un cules, ca un călcat de poamă, ca un băut de must, apoi de vin negru şi spumos, apoi ca o beţie necunoscută de mine până atunci, apoi ca o moarte dulce în care aflam, împerechiat, mântuire în eternitate. Din când în când tăceam, din glasuri şi din gesturi, o lumină slabă, de lumânare sau de opaiţ, se desemna printre butiile rotunde şi pline, se auzea şipotul vinului într'o cofă care nu se mai isprăvea de umplut, auzeam parcă şi spuma dela sfârşit, şi pumnul care izbea în cep, opaiţul se micşora către scara dela ieşire şi rămâneam din nou singuri cu dorul nostru neostoit. Cine n'a trăit astfel de înţelegeri între suflete, n'a trăit, n'a fost decât o amăgeală şi nu o viaţă. Vină cu mine, îi şopteam, vină cu mine la Suceava. Îmi punea un deget pe buze, sau buzele

ei mă amuţeau fără împotrivire. Cine eşti? Răspunsul repeta aceeaşi dorinţă a ei de a nu răspunde. Jupâniţă, îmi răspundeam singur, căzută fără voia ei, şi fără voia mea, sub greutatea fără ieşire a unui destin de întâlniri şi despărţiri, dacă într'adevăr Vidra fusese vreodată ea însăşi şi nu alta sau altele, asemănătoare ei, pe drumul care ne fusese hărăzit în acest chip şi nu într'altul. Niciodată, uneori nici măcar în vis, şi nici când, după bătălia de la Vaslui, rănit şi aproape că fără de leac, zăcui luni în şir, nu mă despărţii de ea. Cine ştie dacă mai e îţi viaţă, n'am avut niciodată veşti dela Vidra, sau cum o fi chemat-o, cine ştie pe unde o fi întrebând noaptea de mine, în neputinţa ei de a înţelege ce s'a întâmplat cu noi şi dece această dumicare, strânsă în durate de timp mai scurte decât o clipită din căderea unui fulger, mai îndelungi decât toate înfricoşările mele pe câmpiile de luptă. Nimeni n'a rămas mai tare împiedecat în mine, nici chiar vărul Ştefan, pentrucă din iubire, îmi închipui, ne este întocmită temelia însăşi a stării noastre pe pământ, din iubirea care singură poate şterge urâtul de a fi, urâtul care e încăpăţânare în neputinţa de a înţelege.

A treia zi, când mă întorceam cu ai mei din alergături, duse în acea zi până pe malurile Bălţii Albe, curtea hanului era pustie, rădvanul Vidrei se făcuse una cu pustiul. Şi nimeni, nici chiar hangiul băcăuan, nu ştia către unde o purtaseră bidiviii ei sprinteni, mânaţi de slugile îmbrăcate ca de nuntă. Nuntă fusese, cu adevărat, însă nu pe pământ, pentrucă din adăstările ei mai îndestulătoare decât un ospăţ, nu mai rămăsese nimica de-a-lungul şi de-a-latul câmpiei, nimic altceva decât mirosul ei împrăştiat pe dolmanul meu şi, dincolo de el, în pielea mea păstrătoare de focuri fără sfârşit. Cerui hangiului un opaiţ şi coborâi treptele beciului, căutai printre butii locul unde ne iubiserăm, dădui părelnic de el, ar fi putut fi butea de alături, era un loc către părete, unde o bancă de lemn dădea prilej de răgaz şi de chileală între un umplut de cofă şi altul şi unde, din visătoria noastră cea trupească sau, mai degrabă, din cea sufletească, se închegase un fel de poiană în întunerec. Îndepărtai opaiţul şi-l aşezai după altă butie, mai departe, însă poiana luminoasă, în fundul beciului, era tot acolo, ca o pată albicioasă care stăruia neclintită în întunerecul cu adiere de vin bun. Dădui bâjbâind peste un căuş, uitat de cineva chiar pe banca de lemn pe care stătuserăm în seara trecută, căutai cu opaiţul o butie cu cepul împins în pântecele de stejar umed, îl învârtii către stânga, umplui căuşul şi-l dădui peste cap. Aşa de mai multe ori, până când simţii în mine o căldură binefăcătoare, foarte limpede

aducătoare aminte. Vidra, scânceam în pragul beţiei, care nu-mi venea atâta din vinul băut cu nesaţ, ci mai cu seamă din mirosul amintirii care-mi stăruia în dolman, în piele şi până dincolo, în adâncimile mele necunoscute, de-atunci încoace legate cu jurământ de credinţă de cea care mă făcuse om nemuritor.

Mă ridic din jilţ, înţepenit de atâta stat, caut pe fereastră, unde îmi ajung peste acoperişuri şi umbre, străluciri ciudate, parcă de focuri sau de făclii venind dinspre curtea domnească. Cobor treptele pe care ea nu şi-a pus niciodată condurii şi ies din casa mea pustie. Pe uliţi nu mai e nimeni, însă cetatea de scaun nu pare adormită, ci mai degrabă trează, în aşteptare înfrigurată la miez de noapte. La unele fereşti pâlpâie lumini, ca şi cum înăuntru ar fi rămas de veghe bărbaţi şi femei în noaptea paşnică. În piaţa din faţa palatului domnesc ard făclii, pe care ostaşi săritori le înlocuesc atunci când flăcările se sbat pe sfârşite. Străbat locul cunoscut, pe unde în atâtea rânduri am trecut, în drum spre surâsul sau spre încruntările vărului Ştefan, şi-mi dau seama că prin colţuri, alcătuind grupuri tăcute, stau oşteni şi curteni tineri, aşteptând o deslegare sau o amânare. Mă apropiu. E Bogdan, fiul lui Ţamblac, de lângă el îmi întinde mâna Ştefăniţă, fiul lui Boldur, apoi alţii, de urma cărora, întru recunoaştere, nu mai pot da în întunerec. Flacăra făcliilor le joacă umbre şi lumini în mustăţi şi în ochii în care încearcă să se ascundă o lucire încropită tot atât din tristeţe cât şi din nelinişte. Ce se va alege de noi fără el? E ca un cor de bocitoare care, în tăcere, ţipă mai tare decât cerul înnorat al Moldovei, un tremurat fără glas, însă nu mai puţin ameţitor, care dă socoteală de neştiinţa de viitor, de îndoiala de după Ştefan. De care şi eu sunt plin, însă în alt fel, pentrucă ştiu că odată cu Domnul mă voiu duce şi eu, într’o zi sau alta, însă nu către stingerea în amărăciune şi nici către apa desnădejdei, ci către bucuria de a nu mai fi singur. Vidra, zic în şoaptă, aşa cum am zis în atâtea rânduri. Mă despart de grupul de cunoscuţi şi mă îndrept către ziduri. Urc treptele de piatră zgrunţuroasă. Oştenii de pază mă salută, bătând suliţa de pavăza strălucitoare sub reflexele făcliilor din curte. Mă îndrept către un colţ de întunerec şi arunc o privire către vale, peste cetatea în care, pe ici pe colo, cu toată noaptea înaintată, apar şi dispar lumini în borţile ferestrelor. Eşti tu, Vidra? o întreb. Şi ce dacă nu sunt, îmi răspundea printre aceleaşi buze cunoscute, întotdeauna altele. Văd un foc mai mare ridicându-se către

miazăzi, poate că dând de veste, topindu-se în cele din urmă printre focurile nemişcate ale satelor.

Mă aşez pe o ieşitură, între două metereze şi încetez a mă mai uita către cele vii. Din astfel de privelişti mi-a fost ţesută înşiruirea zilelor şi a nopţilor, de când, la Chilia, căzusem într'o capcană mătăsoasă, dătătoare de rod în gânduri şi în nădejdi, felurite în fioruri, unite într-o singură întruchipare femeiască în deplinătatea ei de foc şi pară.

Oştirea se clăti către inema Ţării Munteneşti o zi după frângerea lui Radu cel Frumos la Cursul Apei. Satele şi târgurile ni se închinau cu pâine şi cu sare, parcă dornice de a sprijini un domnitor mai puternic şi mai demn de a fi susţinut în lupta contra semilunei, decât slabii urmaşi ai lui Mircea cel Bătrân. Cerui voie Domnului să calc pe urmele fugarului şi să nu-i dau răgaz nici măcar de a aduna o nouă oştire şi nici de a afla o noapte de hodină. Ştefan mă încuviinţă, surâzând, ca şi cum ar fi ştiut dece atâta volnicie în nerăbdarea mea, care devenise cu timpul o căutare desnădăjduită, plini de leacuri împotriva desnădejdii. Hanul de lângă Râmnic, cu pivniţa lui deschisă către cine ştie ce viitoruri de nebănuită desvăluire, îmi umbla prin minte cu mai mare potriveală decât tragerea mea către oştenie. Sate arse, fumegând în aurul toamnei, îmi călăuzeau paşii către fugarii care dădeau foc pe unde treceau şi, mai ales, astupau puţurile sau le înveninau. Megieşii se scurgeau în bejanie către codrii proteguitori, pe valea Buzăului, către Pietroasa ori către mai sus.

Nu-mi fu sortit să le dau de urmă, şi nici de urma ei. Casele boiereşti căscau către mine guri pustii şi ferestre la fel. Întâlneam Rumâni osteniţi, care nu prididiseră să ia calea către codru, îi opream din drum şi-i întrebam de o jupâniţă şi de caleaşca ei. Făceau din cap, a neştire. Poate că mai la vale, poate că mai la deal... Dădeam de hambare pline, părăsite în grabă, le puneam pază şi le încunoştiinţam oştirii care mă urma la mai puţin de o zi de mers. Desfundam puţuri, dădeam să bea celor prinşi. Dacă nu cădeau morţi, otrăviţi de buruienile pe care ostaşii lui Radu le aruncau în apă înainte dea se face nevăzuţi, vesteam pe ai noştri ca să-şi adape setea lor şi a cailor în acele dovezi vii ale nelegiuirii care stăruia între noi. Eram cu mintea în acel războiu, însă cu sufletul în altă parte. Călăream ca un strigoi, mai că mă prăbuşeam depe cal la încropitul nopţii, dormeam sbuciumat, visam năpaste care mă făceau să mă trezesc urlând, în frigul dimineţii, ud de sudoare rece, ori fericit de vedenia care îmi fusese oaspete peste noapte

şi care, până şi în nefiinţa ei înşelătoare, mă ducea către fiinţa ei adevărată. Poate că îmi arăta un drum către ea, care, a doua zi în zori, mă urnea din nou către căutările mele de apucat. Ostaşii mă priveau ca pe un ieşit din minţi, însă nu îndrăsneau să mi se pună în cale nici măcar cu o tăcută mustrare.

Aşteptai grosul oştirii şi pe Ştefan într-o pădure, nu departe de Bucureşti, cu un lac limpede în mijloc. Snagov parcă se chema. Căzuseră frunzele din copaci, miriştile din jur păleau galbene sub ziua tot mai scurtă, cuvintele pătrundeau până departe printre trunchiuri şi printre crengile pustiite de anotimp, aşa încât aveam în faţă pădurea întreagă, goală însă întinsă dinainte-mi în toată fiinţa ei, aşa cum îmi este viaţa acuma, urcat cum mă aflu pe zidurile Sucevei, cu noaptea în faţa ochilor, dovadă vie de întunecime şi neînţelegere, goală şi ea, ca o coajă părăsită, dar o viaţă întreagă dinainte-mi, zidită din luminoase şi tot mai limpezi pentru mine bucăţi din mine însumi, strânse laolaltă numai şi numai de legătura fără rupere pe care soarta mi-o pusese în jurul sufletului. Vidra. Poate că nici nu mă cheamă aşa, îmi spusese odată, în fundul beciului depe Râmnic. Cum, atunci? N'am nume, nu mă cheamă în niciun fel, spune-mi *iubită,* cu asta îmi e de ajuns. Nu, nu-mi era de ajuns. Nimic nu-mi putea fi de ajuns în văpaia care mă cuprinsese şi în care ard încă, fără voie de a o stinge.

Radu n'avu răgaz să-şi adune întru apărare ajutoarele dinspre Dunăre şi nici cele de peste munţi. Îi dădurăm peste cap încercările de a ne stăvili înaintarea, trecurăm vârtej peste *o* palancă de trunchiuri pe care o încropise în câmpie, dinaintea celor dintâi case ale cetăţii de scaun, nici puştile adăpostite în gropi şi nici sâneţile de după zăplazuri nu izbutiră a ne ţine pe loc. Năvălirăm pe uliţi în iureşe furtunoase, înconjurarăm curtea domnească, nu ne oprirăm din goană decât pe un deal, în cealaltă parte a târgului, unde mai apoi traseră oştile toate şi unde aflarăm mas pe tot timpul cât şezurăm la Bucureşti. Depe acel dâmb ţineam târgul întreg sub vedere şi pază. Târg nouţ încă fără suflet, adunat cu sfială în jurul curţii domneşti şi a unor biserici lipsite de noimă grăitoare, totul mi se părea adunat acolo de un vânt bătând dinspre câmpia Bărăganului, gata să fie şters de alt vânt depe faţa pământului. În timp ce Suceava arăta moldoveneşte, Bucureştiul nu semăna nici cu Mircea cel Bătrân, nici cu duhul celei de a doua descălecări. Vlad Ţepeş îl voise aproape de Dunăre ca să deie mai cu vârtoşenie în necredincioşi, Radu îl ţinuse mai departe drept cetate de scaun ca să fie mai

la îndemâna necredincioşilor care-l ţineau în scaun. Era o cetate bună la toate, ca orice înfiripare pripită.

Mă aflam lângă Domn când rupserăm zăplazurile din jurul curţii şi când, din susul scării, ne ieşi înainte Doamna lui Radu, împreună cu Domniţa Maria, o fetişcană sprâncenată care căta către noi cu ochi de nefrică. Aş zice că, încă depe atunci, puse stăpânire în vreun fel ascuns pe inima lui Ştefan. În timp ce Doamna avea ochii plini de lacrimi şi căzu în genunchi în faţa Măriei Sale, Maria rămase în picioare şi nu încetă de a ne privi dincolo de orice sfială. Toate comorile fugarului, toate steagurile şi hainele lui căzuseră în mâinile noastre, fără bătălie. Trei zile şi trei nopţi petrecurăm acolo în mare veselie. Parte din oştirea noastră luase drumul către Dunăre, unde nimici ajutoarele trimise de Turci, treizeci de mii, dintre care puţini la număr putură să scape, mulţi pieriră sub paloşele noastre, mai bine de două mii fură prinşi şi traşi în ţeapă, după obiceiul locului. Nu era chip ca vreo oştie, de orice neam ar fi fost ea, să se poată înfrunta cu oastea lui Ştefan. Noi ştiam asta şi ne uitam la el ca la un arhanghel căzut din cer. Laiotă Basarab fu înscăunat fără întârziere, astfel încât puterea Moldovei se întindea acum până dincolo de Olt. Nimic mai înşelător decât astfel de mândriri câştigate după astfel de izbânzi, pentrucă Moldova nu ţinea decât de un gând, supusă nu armelor ci ameninţărilor neîncetate, care se îmbulzeau asupra noastră din toate părţile. Când răsuflăm la apus, trebuia să dăm buzna către răsărit, n'aveam, nici Domnul nici noi, decât numărate clipe de repaus acătării, iar când dădeam de ele ni le lungeam peste fire, ca şi cum, chiar a doua zi, altă veste avea să ne ducă în spre alte patemi.

Dintre boierii lui Radu mulţi nu plecaseră din scaun şi ţineau casă deschisă, semn că luau parte lui Basarab, unde zi şi noapte curgea vinul şi zdrăngăneau cobzele şi se ascuţeau naiurile. Alţii plecaseră către Târgovişte sau se îndreptau către munţi, împreună cu ce mai rămăsese întreg din steagurile domnitorului şi din greimea sfârtecată la Cursul Apei. O fulguială urmată de un îngheţ prevestitor, însă nu de neaşteptat în acel crăpat de anotimp, ne dădea ghes să ne întoarcem la vetrele noastre. Cele trei zile de petrecere eu le dusei călare, dintr'o casă într'alta, căutând şi întrebând. Jupâniţa Viorica, o descoperi până la urmă o femeie bătrână, după multe vorbe. Alergam printre fulgii rari, pe uliţele pustii, încă nehotărâte de a lua o formă între case şi maidane. Alergam printre fulgii rari, pe uliţele pustii, intrai până la urmă, către seară, într'o curte nouă, cu garduri înalte, cu casă

mare în fund, cu acareturi de o parte şi de alta, benchetuiala era în toiu. Mă strecurai printre oaspeţi, trăsei la o parte pe un slujitor cu un sfeşnic înalt în mână, cu toate lumânările lui aprinse, făcând de pază la uşă. Jupâniţa Viorica îmi arătă către fundul unei încăperi plină de lume, de fum, de miros de friptură, de sclipetul şi de clinchetul cupelor de argint. Nu era ea. Frumoasă şi tânără, împrejmuită de podoabe ca o icoană, râdea cu toţi dinţii ei mărgărităreşti, un ban de aur părea în mijlocul unei salbe de argint, un smaragd într-un inel de aur, o deosebire femeiască în acea îngrămădire de bărbaţi. Îi semăna la buze, când le ţinea închise, uneori, dacă te uitai mai bine, chiar şi la sprâncene sau la închisul ochilor peste o gândire pe care o voia ascunsă, părul şi-l pieptăna în alt chip, mai strâns pe urechi, şi nici mijlocul subţire, din care unduiau şoldurile ispititoare, către miază zi, urcuşul rotund al sânilor, către miază noapte, însă hotărât nu era ea. Mă privi peste umeri şi capete, în sfârâiala ameţitoare a lumânărilor din sfeşnice şi candelabre, însă nu păru a-mi recunoaşte vreun drept asupră-i şi nici măcar o uşoară aducere aminte în legătură cu beciul tainic unde gândeam că o cunoscusem aşa cum era ea cu adevărat. Eu eram încă plin de vinul de altădată, ardeam sub vechi mângâieri neuitate, ea nici măcar nu stărui în încrucişarea privirilor, ca şi cum nu m’ar fi văzut, ca şi cum n’aş fi fost, în acea zarvă, altceva decât unul din cavalerii învingătorului, pe care fiecare jupâniţă şi fiecare fată avea în însărcinarea sângelui datoria de a-l ţine îmblânzit, cu preţul chiar al unei încălcări necinstite, cinstită de nevoia mai grea a supuşeniei prin înfrângere. Ceea ce bărbaţii pierdeau pe câmpul de luptă, muierile redobândeau adesea în iatacuri adânci ca uitările sau în întâlniri fugare, sub scări, în poduri, acolo unde o frântură de întunerec devenea o clipă de îmborobojită şi prefăcută supuşenie.

Nu-mi desprinsei ochii depe dânsa, îi dădeam ocol ca să o prind mai bine în amintire, gâtul alb, sunetul glasului voios, tinzând a se frânge în căderi de melancolie, cerceii din urechile ascultătoare către alte tărâmuri, îmi venea să mă apropiu şi să-i strig numele în auzul tuturor. Vidra! Însă nu mă încumetam. Alte jupâniţe mi se apropiară. Rada, Oltea, Domnica, Mării şi Ilene cu duiumul, uneori ne încurcam în cuvinte care sunau deosebit de o parte şi de alta a Milcovului, râdeam cu zgomot între varză şi curechi, între pepene şi harbuz, între cismă şi ciubotă, însă ne bucuram înţelegându-ne în acelaş graiu. În ameţitoarea zarvă de cuvinte şi de hohote, jupâniţa Viorica nu părea turburată şi nici copleşită de păcătoase întoarceri în urmă. Vraciul

veneţian cuvânta, în mijlocul unui stol de tinere, despre poetul Ovidiu, care, dela Râm, fusese surghiunit prin părţile mării celei negre de către Chezarul August, pentrucă, prin stihurile lui, împinsese la preacurvie jupâniţe de soiu, chiar din neamul împăratului. Şi murise în urgia desţărării, printre gheţuri şi jale lăuntrică, după ce învăţase a stihui pe limba strămoşilor noştri, Dacii cei nemuritori. Dece nemuritori? întrebau fetişcanele în cor. N'aveam răbdare să ascult. Mă îndepărtam, mă apropiam, îmi dădeam sama că jupâniţa Viorica începuse a simţi apăsarea ochilor mei şi că mai degrabă o stinghercam decât altceva. Aşa încât mă dădui bătut în iscodirile mele, mă grăbii a strânge mâini prieteneşti sau necunoscute, zăboveam pe ici pe colo, pe marginea unei căni pline cu vin de Valea Călugărească şi de Pietroasa, cea din urmă, îmi ziceam, apoi ieşii în viscoleala parcă de şagă. În porţi auzeam flăcări rânjind în întunerec. La curtea de scaun petrecerea era şi mai întinsă. Arcaşi din ceata lui Constantin Iacob făceau de strajă cu arcul pe spate, cu paloşul scânteind la umăr. Mă îndreptai către sălaşul care-mi fusese rânduit, treaz dintr'odată în gerul domolit care cădea peste cetatea fără iz de iarnă, speriat de greul sodom care se abătuse peste Ţara Muntenească sau numai sfiit de începătura de chiolhan care apropia pe oameni unii de alţii şi îndepărta, prin însăşi căldura lui de trupuri şi de pofte abia ţinute în ham, nepotrivirile firii. Îngheţurile şi neaua aveau să-şi iasă din oprelişti chiar a doua zi înainte de înserat, când molcomeala îngăimată între toamnă şi iarnă se porni peste târg cu viscolul dinainte ca o coasă rece.

Dacă mă uitam în sus, ameţeam, dacă mă apropiam de o făclie şi-i priveam urcarea printre fulgi ameţeam şi mai rău. Mă sprijinii de un zăplaz. Băusem fără cumpăt, ca niciodată. Femeia încăpută în mine pe Râmnic mă stăpânea mai tare ca atunci când o ţinusem în braţe şi nici măcar nu-mi trecea prin minte să mă împotrivesc ei, sau să o alung, mă certam cu glas tare sub fulgii sglobii şi batjocoritori care mi se topeau pe buze şi-mi curmau ameţeala. Ani după noaptea dela Bucureşti nu mai aveam să mă las dus de vin pe valea răului, cum îi spunea răzeşul Iacob. Dacă Vidra şi Viorica erau aceeaşi, nici acum nu ştiu. Şi dacă, aşa cum îmi spusese odată Matteo Muriano, eu nu umblam după un nume, ci după un anumit fel de femeie, şi dacă îndrăgisem nu una ci mai multe, după cum soarta mea şi a Moldovei mi le scosese dinainte? Poate hi.

VIII. Mesagerul îmi înmână o scrisoare dela secretarul dogelui, prin care mi se aducea la cunoştinţă propunerea mea de numire ca medic pe lângă curtea dela Suceava. Trimisul depe atunci al Moldovei la Veneţia era Ion Ţamblac şi venise la noi după ajutoare, bani, arme şi lovituri serenissime pe mare şi pe coastele greceşti, astfel încât sultanul să fie mereu prins aiurea şi să se gândească de trei ori înainte de a căuta pricină lui Ştefan. Trimişii Moldovei umblau pe atunci pela multe curţi, aşa încât, între Moscoviţi şi Frânci, trecând pela Viena şi pela Veneţia, diplomaţia lui Ştefan Vodă ţesea un du-te vino permanent, dând seama de grija Domnului în faţa ameninţării tot mai năpraznice a Semilunei, care cuprinsese pretutindeni, pe pământ şi pe apă, ţinuturile şi cetăţile pe care odinioară le stăpânise împăratul dela Constantinopol. Şi, în acelaşi fel în care nu-şi mai afla răgaz în înaintare nici în Asia nici în Africa, încerca să se înfunde în inima Europei, ca un hanger cu două tăişuri. Greu ne era nouă să ne ţinem întregi, ba chiar ajunseserăm să vedem cum în fiecare an semiluna se înstăpânea pe câte o insulă sau pe câte o frântură de ţărm veneţian. Strigaserăm de groază în faţa pânzelor turceşti umflate de vântul ciumei în dreptul lagunei, iar alţii, Veneţieni ca şi noi, însă depe *terra ferma,* nu putuseră împiedeca pe necredincioşi să le spintece femeile şi copiii printre viile dela Pordenone, în timp ce Creta şi Cipru se pregăteau pentru un asalt definitiv, deci pentru cădere şi moarte. Ceea ce dogele la rândul lui ceru pe atunci lui Ţamblac fu ajutor dela Ştefan, astfel încât rezistenţa lui pe Dunăre, sau chiar mai sus, să ne ferească pe cât cu putinţă de furia necredincioşilor. Înţelegerea dintre Veneţia şi Moldova, cu toate insistenţele lui Ţamblac, lua fiinţă în cele din urmă pe un ţărm, ca să zic aşa, de încredere reciprocă: niciunul din aliaţi nu avea să se dea înapoi de a ataca pe Turci sau de a li se opune, cu atât mai înverşunat cu cât unul dintre ei avea să se afle mai evident în primejdie de moarte; noi mai mult pe mare, Moldova mai mult pe uscat. Veneţia îşi lua angajamentul de a interveni pe lângă alte curţi europene în stare să dea Moldovei acelaş fel de ajutor, sau chiar şi mai mult. Fireşte, în mod natural, ar fi căzut în sarcina Polonilor şi a Ungurilor ajutorul zilnic, în oameni şi în arme, însă zavistiile locale şi certurile între principi, pentru o cetate sau pentru un bir, pentru o ambiţie sau pentru o insuliţă, erau, aş zice, tot atât de înfricoşetoare ca şi cele depe întinsul Italiei. Ceea ce dădea Turcilor prilej şi putinţă de a îngloba în sângerândul lor imperiu tot mai multe neamuri creştine, fără ca nimeni să poată imagina un sfârşit acestei înaintări pustiitoare. Deosebirea dintre noi

stătea în faptul că Veneţia, sau Milanul, vedeau în răsărit numai învrăjbire între fraţi, duşmănie şi chef de harţă, care făceau cu neputinţă o înţelegere trainică în faţa Semilunei, fără să ne dăm seama, în superba noastră făţărnicie, că nici la noi lucrurile nu sunau mai pe creştineşte.

Abia sosisem, tânăr medic înfumurat de cultură umanistă, oarecum înspăimântat de cele ce văzusem şi trăisem pe insula dela San Michele şi, mai apoi, de înverşunările ciumei şi ale Turcilor împotriva noastră, când, în timp ce spălam rana dela picior a principelui şi încercam să-i alin prin fel şi fel de leacuri durerea fără leac, puneam cap la cap supărările Veneţienilor împotriva gâlcevilor din răsărit şi căutam, în naivitatea mea de tânăr şi de apusean, să-i dau un sfat ultim pentru beleli care se aflau tot atât de tare certate cu adevărul ca şi rana lui cu sănătatea. Mă asculta fără să crâcnească, privind absent pe fereastră. Niciodată nu se uita la lucrul meu şi nici rănii nu-i acorda vreodată atenţie sau interes. Îi făcea rău să o vadă, am înţeles după mai multe luni de grijiri deosebite dar aproape că fără rezultat. Când îi rezemai piciorul de podea, oftă din fundul bojocilor, a mare trudă, sau poate că a uşurare, apoi mă întrebă: — Înţeleg că grija ta, ca şi a dogelui sau a principilor voştri talieni, vine din neputinţa noastră de a ne înţelege şi, mai ales, după câte pricep din neliniştea ta de om cu carte umanistă, de a ne înţelege între noi toţi cei care grăim acelaşi graiu de o parte şi de alta a Carpaţilor. Poate că ai dreptate. Ar trebui să fim acelaş neam, aşa cum am fost pe vremea regilor daci. De atunci au trecut veacuri şi chiar şi dela primul descălecat, când chezarul Traian ne-a unit cu Roma. Am fost un neam numeros şi puternic, iar dacă am socoti şi pe cei rămaşi dincolo de Dunăre, atunci am alcătui unul din neamurile cele mai de neclintit din Europa. Noi vorbim aici, în liniştea dela Suceava, de aceste fapte din trecut, culese mai mult din cărţi decât din viaţă, poate că şi alţii ca noi, la Veneţia şi chiar şi pe aceste meleaguri, îşi vor fi închipuind acelaşi lucru. E de ajuns să ne ascultăm unii pe alţii, în bătălii, în negocieri diplomatice, la târgurile de vite, în bejanii sau la horit. Am putea fi un întreg. Gândeşte-te că regele Mateiaş vorbeşte aceeaşi limbă ca şi mine, ca şi Laiotă Basarab, ca şi, pe vremuri, împăraţii Asăneşti de mai jos de Dunăre. Altfel nu poate fi. Te întreb: oare voi, cei care grăiţi aceeaşi limbă, la Veneţia ca şi la Florenţa, la Genova ca şi la Roma, dece vă bateţi mai înverşunat şi mai cumplit decât noi? Oare n'aţi fost un singur neam, şi încă cel mai tare şi mai întins din toată istoria lumii? Unii sunteţi cu împăratul alaman, alţii cu Francii, alţii cu

Papa dela Roma, alţii, ca de pildă voi Veneţienii, sau Genovezii ori Pisanii, cei cu puterea pe mare, vă înghesuiţi în insule sau între ziduri măiastre şi nu vreţi să ştiţi nici măcar de vecinul cel mai apropiat, ba chiar vă bateţi uneori castel cu castel, mahala cu mahala, pentru o idee sau pentru o cramă. Dacă aţi vedea stâlpul din ochiul vostru, n'aţi mai trage cu atâta supărare la aşchia din ochiul nostru.

Era adevărat, teribil de adevărat. Din gloria imperială de altă dată nu mai rămăsese în peninsulă decât o puzderie de stătuleţe şi nici măcar Papa nu izbutea să ne bage în cap nici măcar visul despre o unire. El stăpânea într'adevăr peste o imensitate de conştiinţe, însă îşi durase şi el un Stat în miniatură, pe măsura Statelor peninsulei, cu armata, poliţia şi vasele lui de războiu pe marea cea mare, imitaţie a Statelor laice, nici mai slab dar nici mai tare decât ele, pildă grăitoare a ceea ce n'ar fi trebuit să fie.

Însă nu pentru a discuta despre treburi politice venisem la Suceava şi nici ca să îndrăgesc Moldovence în loc de Veneţiene, să trec dela cosiţele roşcate la cele castanii, dela gondola abia dusă de vâslă la caii cei mai iuţi depe pământ. Venisem aici mânat de un impuls tainic, într'un moment din viaţa mea când nimic nu-mi mai suna a nimic şi când, devenite ale mele minciunile celorlalţi, nu-mi mai găseam loc nici între oameni nici între culorile zilelor şi nici măcar în galbenul ceresc pe care Giovanni Bellini îl punea drept fundal nepământeştilor lui imagini. Poate că nu voiam altceva decât să mor mai repede în mijlocul neliniştei şi a durerii lăuntrice pe care învăţătura mea umanistă mi-o strecurase până în măduva oaselor ca pe o otravă lentă, cu gust de paradis pământesc. Uimirea mea începu la Vaslui, apoi se întări la Valea Albă şi îşi află ca un liman liniştitor în ziua în care, dus în creerii munţilor de însăşi Măria Sa, începui să aflu dela sihastrul Daniil răspuns împrăştierilor mele printre acei falsificatori ai timpurilor care stau, în mare măsură, la temelia cumplitului val de cruzime şi de distrugere cu care Poarta se prăvălea peste neamurile creştine. Toate îşi aveau izvor în mintea oamenilor, aşa cum începui a înţelege la Suceava, însă treaba nu era uşor de dus la capăt, ancorat cum mă aflam, ca un galion prost cârmuit, adânc înnămolit la un ţărm fără ieşire.

Era vorba de o înviere. Şi fiecare om şi-o trăieşte pe a lui, dacă Dumnezeu îi ascultă plângerea şi-l face să dea de lumină. Norocul meu, fapta mea cea bună, a fost acea clipă în care, poftit de secretarul Serenissimei de a pleca în Moldova, cu gând de a vindeca şi de a informa,

şi, în faţa mirării lui că acceptam numirea fără să mă codesc, am simţit clar că altă cale nu aveam de ales. Acea trecere dela moarte la viaţă, cum să o numesc altfel decât înviere, fiecare om nefiind altceva decât o *imitatio Christi?*

Parcă mă rătăcisem cu voia mea. N'ar fi trebuit să mă aflu acolo, nu era misiunea mea, ci mai degrabă aceea de a sta ferit, dincolo de izbiturile ostăşeşti. Era timp de iarnă în plinătatea lui,m nu multe săptămâni după Crăciun, îmi lăsasem farmacia, aptica cum îi spuneau Moldovenii, cuvânt luat dela Braşoveni pesemne, călăream nu departe în urma Domnului, undeva pe lângă Vaslui. Abia se vedea prin ceaţa care urca întocmai unui fum molatec printre copacii desfrunziţi, într'o tăcere cum urechile mele nu mai ascultaseră vreodată. Armia turcească, condusă de Soliman Hadâmbul, număra peste o sută de mii de ostaşi, a lui Ştefan poate că nici patruzeci de mii, bătălia se dădea deci între unu şi trei. Era o zi de Marţi, îmi aduc bine aminte, cineva îmi spunea că nu e zi bună de războiu, eu îi răspunsei că nu o fi fost bună pentru necredincioşi, necunoscători întru ale celor vechi, pentrucă Marţi venea dela Marte, zeul războiului şi protectorul Romanilor, deci şi al urmaşilor lor, călcam prin mlaştini abia îngheţate, copitele cailor spărgeau suprafaţa ca de sticlă subţire, urcau corbi de prin crengi îmbrăcate în chiciură croncănind speriaţi, câte un cal răsufla tare pe nări, călăreţul lui le prindea repede în mână ca să nu dea de veste duşmanului, păream o oaste de fantome, din feţele călărilor nu se mai vedeau decât mustăţile albite de promoroacă şi căciulile lăsate pe ochi şi pe urechi. O parte din oastea moldovenească atacă drept în faţă pe Turci, însă trebui să dea înapoi, altă parte purcese dinspre răsăritul pădurii, când însă bătălia se dovedi nehotărâtă, Ştefan dădu pinteni calului şi izbucni dintre ai lui ca o nălucă înălbită de iarnă. Îl urmă o ceată, alcătuită din boieri şi din răzeşii depe acele locuri, deci puţin la număr, însă păreau mânaţi în luptă de un imbold negândit care-i schimba într-un singur om purtător al unui singur paloş, şuierător o singură dată în văzduhul îngheţat, însă prielnic lor. Izbitura fu zdruncinătoare, eu mă aflam ca dus în ea, mă băgasem în nefirescul şuvoiu ca o piatră într'un cutremur, ca un trunchiu într'o viitură de ape, dădui cu ochii lângă mine de Duma, vărul Domnului, care mă privea uimit, apoi îmi zâmbi prieteneşte, izbeam cu sabia în dreapta mea, nu luasem parte niciodată la o astfel de încălcare a legii doftoriceşti, oarecum împotriva giurământului lui Hipocrat, însă totul se desfăşura, de când călcasem

pământul Moldovei, ca să zic aşa împotriva voinţei mele. Nu purtam sabie, ci eram purtat de ea. Îmi ziceam în gând, în timp ce izbeam turbane şi tăişuri de iatagane, că acolo, în acea pădure atât de departe de lagună, aveam să-mi aflu mormânt necunoscut. Însă nici săgeţile, nici iataganele, nici sâneţile păgânilor nu mă dibuiră prin ceaţă. Mă ţineam de calul lui Duma, în faţa mea vedeam pe Ştefan trecând ca un fulger prin mulţimea în stare de strigăt şi de huruit de oţeluri, ca un înger, mai degrabă, ca o arătare mistuitoare. Nu ştiu cât dură acea furtună. Mă aflam dincolo de ceaţă, după cine ştie câtă vreme, într'o poiană, acoperită de albul de necrezut al zăpezii. Domnul se oprise, întorsese armăsarul către locul bătăliei, şi se pregătea să reînceapă, cu toţi ai lui adunaţi în spate. Îi vedeam ochii încruntaţi şi râzători, fioroşi şi mulţumiţi. Însă înainte de a purcede la o nouă vânzoleală prin Turci şi negură, i se apropie un boier, ieşit şi el ca dintr'o poveste de Crăciun şi-i strigă ceva, nu auzii cum trebuie cuvintele, abia începusem să le învăţ limba, mă înclinai către Duma, îmi spuse că Turcii fugeau către miază zi, că nu mai opuneau niciun fel de împotrivire, că se scufundau cu cai şi cu tunuri în mlaştina neîngheţată, că pieriseră cu zecile de mii, că cei rămaşi în viaţă grăbeau către Dunăre, urmaţi de aproape de călării moldoveni, care-i prindeau din urmă şi-i tăiau pe unde apucau, că niciodată Turcii nu suferiseră o înfrângere mai cumplită. Atunci Domnul Moldovei sări depe cal, îngenunchie cu faţa către răsărit, cei din jur făcură la fel, se închină prelung, cu căciula în mâna stângă, cu dreapta făcând semnul crucii, în tăcerea fără hotar pe care pădurea o ţinuse ascunsă până atunci şi acuma o lăsa să cadă peste capetele descoperite, ca pe o binecuvântare. Mă întrebam, cu mintea mea ascuţită, de înţelept apusean, dece? Dece luptau astfel, pentru ce şi pentru cine, pentrucă ceva îmi era limpede după acea luare de cunoştinţă: nici pentru bogăţie, nici pentru trufie princiară, nici pentru încălcarea vreunei legi. În pădurea cu ajun de iarnă în crengi, lângă mlaştina în care se înfundau miile de necredincioşi cu caii şi cu puştile lor cu tot, Ştefan şi oamenii lui nu-şi doreau altceva decât să rămână liberi mai departe pe soarta lor, pe pământul hărăzit lor de Dumnezeu, aşa cum credeau, dincolo de orice falsă tocmeală omenească. Acei îngenunchiaţi care trăgeau pe piepturi cruci mai mari decât ei, mulţumeau Celui de sus pentru izbânda din acea dimineaţă prietenă cu ceaţa şi cu Moldova. Nu erau, nu voiau să fie decât oameni liberi, în afara cărţilor greceşti şi a întoarcerilor pe dos din care ne era voia de a fi, nouă celor din apusul

îmbibliotecat în imitaţie şi dăltuit în marmură artistic aşezată în necredincioşie. Cât avea să poată ţine în faţa numărului fără număr al păgânilor, pe de o parte, şi a rătăcirii noastre pe de alta, acea stâncă vie înfiptă într'un pământ atât de supus clătinărilor din afară? Chiar şi acuma, în această noapte de vară târzie, cu făcliile aprinse la picioarele zidurilor, cu boierii tineri adăstând în întunerec, aşteptând poate că o minune, îmi pun din nou aceeaşi întrebare. Poate că şi eu şi el, Eccellenza Serenissima, cum m'am învăţat să-i spun, cum îi place să mă audă spunându-i, privim acelaş punct nevăzut ascuns dincolo de zidurile Sucevei, în inima însăşi a tenebrelor aparente. Poate că el a adormit, uşurat de durere cel puţin pentru câteva ore, deci am rămas singur în contemplaţia mea, acum când cetatea s'a liniştit, când mai palpită încă resturi de făclii la încrucişări şi în faţa porţilor şi când, de dincolo de întunerec, noutatea zilei viitoare îşi pregăteşte pe undeva reîntoarcerea în lume. Eu îi indicam punctul unu în cosmosul infinit, energia fără nume care pune astrele în mişcare, şi, odată cu ele, vieţile, visurile, apele şi pietrele, el râdea din plete şi din ochi şi-mi spunea: — Bădie Matteo, punctul unu are nume. Îl chiamă Christos. Voi toate le-aţi întors pe dos. De-asta lumea merge aşa cum merge şi Turcii au intrat în Constantinopol. Nu înţelegeam ce voia să-mi spună, apoi, dintr'odată, mi se lămureau îndoielile şi siguranţele mele clădite pe texte ieşite din uz şi revenite fără socoteală la îndoielile unui prezent de cărturari lipsiţi de răspundere. Cu ajutorul lor mă îndepărtasem de mine şi m'aş fi îndepărtat şi mai tare, aş fi căzut în curând în săturarea de sine, mai acră decât o înfrângere, în *aegritudo,* întocmai lui Petrarca, dacă nu aş fi luat într'o bună zi drumul către Moldova, sau către Moldoviţa, aşa cum îmi spunea Măria Sa, atunci când îi povesteam despre ale mele şi despre ale timpului, după o bătălie, în plină pădure înaltă şi ascuţită în bolţile ei verzi întocmai unei catedrale zidite nu de mult de sălbatecii noştri strămoşi din veacul de mijloc. Trecerea mea în timp dela acea iluzie platonică din care-mi făcusem viaţa la Veneţia, la săgeata către cer a Voroneţului îmi devenea, cu timpul, itinerar iniţiatic. Şi la noi sângele era sânge şi durerea durere, pe mare sau pe ţărmuri, însă aici filosofia despre ele şi despre rostul lor n'avea răgaz să treacă în scris. Moldovenii deveneau astfel gânditori în fapte, scriitori cu vârful paloşului, îndurători în însăşi piatra lor de carne şi de duh, maeştri în arta de a fi. Ceea ce însemna, fără doar şi poate, o trecere fugară şi dureroasă prin prezent, o fugă în alb către pădurile viitorului. Lorenzo

Magnificul scria nu de mult în versurile lui de carnaval: „Di doman non c'é certezza", aici se întâmplau lucrurile pe dos decât la Florenţa. Ziua de azi o trăiau în nesiguranţă şi în îndoială, fugărind pe Turci sau pe Tătari ca pe nişte clipe părelnice, pentrucă siguranţa lor îi aştepta dincolo de pădure, în ziua de mâine. „Di doman sí, c'é certezza."

IX. Dar cine ar fi putut şti dinainte? Tu ai fost singura mea veşnicie, îmi spusese ultima oară, acum câtă vreme, în ce lună, că nici de ani nu-mi mai amintesc cum trebuie şi nici măcar de anotimpuri. Ultima lui veşnicie am fost, dacă în crugul rotund al vieţuirii cu o femeie, rotund ca al lunii, veşnicia poate fi altceva decât o părelnică înşiruire de tării. De tării fără zi de mâine, şi chiar şi fără de noapte. Şi totuşi niciuna din doamnele lui de scaun nu i-a durat cât i-am durat eu, cel puţin înflăcărarea, prinsă şi ea ca într'o horă în nestatornicia de ornic a arătărilor care vin şi se duc, şi iar vin. Eu am fost cea care i-a venit întruna sub gând, atunci când, batjocorit de soarta războiului, nu mai ştia de unde să-şi tragă împuterniciri pentru suflet. Când se apropiau de Hârlău Turcii sau Tătarii, mă trezeam, în toiul nopţii dacă era nevoie, cu oşteni în arme care mă luau de acasă şi mă puneau la păstrare, ca pe o comoară domnească, pela vreun schit sau pela vreo cetate, ferite din calea pustiirii. Când apele se potoleau, eram din nou întoarsă acasă. Plocoane îmi aducea chiar el, deşi nu-mi erau de nevoie, câte o salbă, câte o şubă de vulpi roşcate sau de alte fiare de prin vizuinile răsăritului. Eu n'am fost decât singura lui părere de veşnicie cu nume de muiere, pentrucă a avut altele, mai tari, mai pe măsura lui, cum a fost plăcerea de a se arunca în bătălii, de a ocârmui o ţară, acolo i se ducea vlaga cea mai aleasă, mai dihai decât cea din bărbăţia lui, care-l ţinea lipit de mine o noapte şi apoi îl azvârlea iar pe drumuri, către celelalte îmbieri, pe care le diriguia nu cu părţi din trup ci cu paloşul, cu porunca sau cu sclipire din coroana lui ţintuită cu nestemate.

O noapte, să fi fost numai o noapte? Au fost nopţi de-a-rândul, însă numai o singură oară, când ne-am lăsat duşi de o plută, dela Slobozia Pruncului undeva pe lângă Suceava, până la Neamţ. Asta s-a întâmplat cândva, la început, tot între două războaie, ca întotdeauna, însă fără grabă, ca într'altă viaţă, tot a noastră, însă mai netrudită, scoasă de sub orice ameninţare, de sub orice apăsare de timp. A lăsat chiar el, cu meşteşug dovedit, pluta să se razeme de un ţărm moale, năpădit de ierburi, între

rădăcinile unui fag înalt cât o biserică, am mas într'o cocioabă depe mal, în faţa căreia el a aprins focul şi la al cărui jăratec eu i-am copt ştiuleţi de porumb adus cu noi într'o traistă, i-am încălzit pâinea şi i-am topit slana la flacăra cea depe urmă. Ziua rătăceam prin pădure, în soarele care cădea risipit şi blajin printre crengile cu uşoare lumini de îngălbenire, cu tăcere prevestitoare de sfârşit de vară, cu bufniţe care fugăreau în timpul nopţii stafii de păsări pe cărările lor dintre ramuri. Noaptea cădea repede, el aprindea focul în faţa cocioabei, ne strecuram subt un aşternut de hramuri şi de frunze, nu se sătura de mine până-n zori, când mă sculam de lângă el şi aruncam crăci peste jăratecul aproape stins. Apoi mă zgribuleam lângă somnul lui şi adormeam până către miezul zilei, care fumega încă, adormită, în vraja ultimei stăpâniri a nopţii. Cine vorbeşte la noi de fericire? Am aflat de acest cuvânt dela doftorul veneţian, pe care mi l'a trimis odată, când sufeream de vătămătură şi mă ţinea o durere în partea dreaptă a coastelor. Oamenii se nasc ca să fie fericiţi, îmi spunea. Şi femeile? îl întrebam. El surâdea în barba lui scurtă şi roşcată şi mă învăţa despre jocul cu dragostea din apus, poate ca să fiu şi mai dragă Măriei Sale, poate ca să mă ispitească. Era chipeş bărbat şi plin de ascunzişuri la minte, ca un turn de cetate făcut pentru apărare, dar şi pentru a porni din hainie atacuri neaşteptate. Un om plăcut şi iubitor de obiceiurile şi de limba noastră, însă atât de şiret şi de măgulitor, atât de ştiutor într'atoate, încât răsuflăm uşurată când îmi săruta mâna şi se întorcea la Suceava, de unde venise. Mă tămădui, ce e drept, însă îmi şi lăsă în suflet un fel de îndoială asupra soartei omului pe pământ. Ce însemna fericirea aici, altceva decât câteva săptămâni de linişte pe an, între vuiete tătărăşti, leşeşti sau osmanlâie? Fericirea este ce rămâne viu în noi după lungi şi certăreţe lupte cu viaţa. De unde s'o mai apuci, când astfel de popasuri ne-au fost din totdeauna oprite, mai că necunoscute? Zilele din cocioaba depe malul Moldovei, două sau trei, dacă le pot numi aşa, au fost de fericire şi poate că am venit pe pământ numai ca să mi le dăruiesc mie însămi, plocon şi răsplată pentru celelalte zile, din miezul cărora mi-au rămas, aşa cum trebuia să fie, doar urme groase de păcură lipicioasă. Ce m'aş fi făcut fără el, deşi numai în umbră i-am trăit şi atât de scurt timp încât m'am învăţat să-l măsor cu alte măsuri decât cele ale timpului din cronici.

X. Simţea nevoia să se dea jos din crivat, să se pună în genunchi pe podele şi să se roage, însă ştia că nu-l mai ţineau puterile pentru astfel de încercări. Începu să se roage în minte, apoi cuvintele i se lăsară pe buze, repetă cu mare atenţie fiecare frază, în dorinţa lui adevărată de a se face auzit. Se văzu la Voroneţ, înconjurat de preoţi şi de mireni, cu altarul în faţa ochilor, aurit ca poarta raiului, în timp ce o voce cânta pe nas rugăciuni iar o cădelniţă umplea aerul încălzit de miresme cereşti. Dacă i-ar fi stat în putinţă, ar fi ridicat nu un lăcaş după fiecare biruinţă, ci după fiecare păcătuire, care, adunate împreună, nu fuseseră nici puţine nici uşoare. Atârnau în cântarul cel din urmă fapte de bine, şi rele cu duiumul. Tăieri de capete, trageri în ţeapă, năvăliri mânioase peste sate şi târguri unde oamenii grăiau aceeaşi limbă, măceluri de necredincioşi duse până la capătul cel mai fără de milă al urii. Se bizuia pe rugăciunile Moldovenilor, care aveau să-l facă iertat mai mult decât rugile lui neauzite şi pe zilele de pedeapsă care urmau unei înfrângeri, pe amărăciunea fără leac, coaptă ca o pâine de tărâţe la focul cel mai de jos al sufletului, pe rătăcirile prin codri, fugar, însoţit de puţini curteni, mai ales atunci, după Războieni, când îşi pierduse cu totul nădejdea în vreo putinţă de şiretenie sau măcar de ajutor venit de dincolo de faţa înşelătoare a acestei lumi.

Încercă să gonească din minte zilele de răstrişte când, alt păcat fără de iertare, se lăsase părăsit de încrederea în el însuşi, în ai lui şi, mai ales, în Cel ce toate le vede şi le socoate după vrerea cea fără de greş care stă până şi la temelia stelelor şi a stihiilor. Se adunaseră în juru-i toate pedepsele şi toate relele, spre învăţătură de minte. După Războieni, Valea Albă... Un Christos bătut în cuie, cu braţele întinse dela Nistru până la Ceahlău, cu capul în pristolul dela Putna şi cu picioarele în apele turburi ale Dunării, aşa îi apăruse atunci trupul Moldovei. Un Christos răstignit, în trupul căruia duşmani nevăzuţi, însă cu nume cunoscute, băteau piroane de fier negru, ruginit, sub pătrunderea cărora ţâşnea sângele şi înroşea apele Bistriţei, ale Moldovei, ale Siretului, ale Prutului, ale Nistrului, ale Dunării, ale tuturor râurilor, pâraielor şi venirilor de ape, şi chiar şi ale puţurilor, budaielor şi heleşteielor. Ţara de Sus, ca şi cea de Jos se făcuseră una cu sângele şi cu trupul răstignit al Mântuitorului de oameni. Se întrebă dacă acea viziune îndepărtată însemna ceva, în pojarul clipei de acum. Îi venea să surâdă de fericire, fericirea lui de a-i fi fost dat de a fi domn peste astfel de întinsuri

omeneşti, care, în faptă sau în închipuire, se potriveau ca două picături de apă vie cu oasele şi cu carnea Moldovei.

Fiind creştinismul religie creată de Dumnezeu şi nu de profeţi sau de sihaştri, fiind deci religia cea depe urmă, înmânată omului de însuşi Fiul Atoatefăcătorului, este şi cea mai supusă trădărilor celor mai cumplite, aşa cum însuşi Mântuitorul a fost trădat nu din afara Lui, ci dinăuntru, dintre ai Lui. Îşi amintea adesea acea judecată a medicului veneţian, oridecâte ori avea să se afle dinaintea proastei purtări a slujitorilor lui Dumnezeu. Atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească, dar şi în apus, în vasta catolichie, vlădici şi chiar şi Papi iluştri, încălcaseră Legea cea nouă şi ţinuseră astfel pe loc înaintarea omului către izvorul la care era sortit să se întoarcă, în ziua îndepărtată, dar limpede prevestită a Judecăţii de Apoi. Vinovăţia relelor stătea ascunsă tocmai acolo unde binele îşi avea aşezământul lui de drept, printre purtătorii sfintelor taine. Lucru greu de priceput, zicea Matteo, dar şi mai greu de acceptat, pentrucă binele şi bunătatea, legate amândouă de inima însăşi a credinţei şi deci a Bisericii, erau atât de întinse şi de încăpătoare, încât te mirai cum de mai puteau face loc în suflete potrivniciei celei mai distrugătoare. Dacă te gândeai bine, era lesne de înţeles cum de puteau sta împreună, la aceeaşi înălţime, binele şi împotrivirea la bine. În altă parte, răul nu-şi avea de fapt nici rost, nici putinţă de a fi. În acelaşi fel, zicea Veneţianul, după domni buni, rele cât ţii cu ochii. Principelui înalt de stat, înalt în morală şi în fapte de arme, îi stătea alături, în mod firesc nevăzută, umbra celui viclean, la fel de înaltă. Şi, tot astfel, în lumea care ne însoţeşte depe cealaltă parte a ei, arhanghelii luptă cu marii demoni, iar cei mici nu au de înfruntat decât îngeri mititei.

Cum să se stingă în linişte, când îi era cu putinţă a ridica în faţa ochilor lăuntrici, după felul în care Matteo Muriano ştiuse a i-o înfăţişa, cu talienească limpezime, zugrăvirea în cuvinte a istoriei omeneşti, în pilduirea ei cea mai greu de îndurat pentru un muritor, meşteşugul de a domni? Astfel, domniei celei bune îi urma, mai totdeauna, domnia cea rea. După Mircea cel Bătrân în Ţara Muntenească, ca şi aici în Moldova după Alexandru cel Bun, parcă suflase vântul iadului, în timpuri neegale dar asemănătoare ca rătăcire, din direptate. Şi numai el ştia câtă trudă, cât necaz şi câtă ieşire din minţi îl costaseră izbânzile în ţinerea legii celei drepte şi a hotarelor, şi câte vieţi moldoveneşti jertfise, între o margine şi alta a Ţării, ca nimeni din afară să nu se poată amesteca în treburile întocmite, în ăst fel

şi nu într'altul, de moşii cei nemuritori. Erau păstrări pe care el le purta în vistieria de neschimbat a sângelui, din care se trăgeau, ca dintr'o apă de munte, tainele binefăcătoare, ascunse în fundul omului depe aceste meleaguri. Taine vechi, de care el ştia dela părinţi, dela sihastrul Daniil, dela unii boieri bătrâni, dela logofătul Tăutu şi dela Luca Arbore, ai căror moşi se învecinau cu ai lui în locuinţele nevăzutului. În vise, nu arare, i se întruchipaseră înaintaşii, alteori îi auzise aidoma, şoptitori în neliniştile lui, trecându-i cu sgârcenie şi îndoială veşti sau porunci, de care nimeni altul nu avusese împărtăşanie. Cine şi cum va fi după, numai asta îi mai lipsea să cântărească, numai cu asta îi mai lipsea să-şi îngreuneze trecerea, acum când soarta nemuririi lui îi ţinea inima în tocmeală, mai dihai decât a Moldovei. E clipa când darurile cu oglindire în fapte se şterg ca furate de o aripă de ceaţă şi nu lasă în vedenia sufletului decât darurile cele pentru tine, cu greutate de fier cântărind în talgerul fără putinţă de înşelăciune.

Aveau să-l apere, sau să-l pârască Celui de sus, Evdochia şi Maria din Mangop? Dece nu venea alături de ultimele lui clipe, să-i fie ajutor în această încercare Maria cea din viaţă, fiica lui Radu cel Frumos? Răposaseră cele două dinainte de năcaz trupesc sau de inimă rea, ofilite în singurătatea lor dela Suceava sau depe la mănăstiri? Făcuse destul pentru Olena, fata lui şi a Evdochiei, dusă în căsătorie după cneazul Ivan, pierdută în stepele muscăleşti, de unde încercase în mai multe rânduri să o aducă, sau măcar să-i ştie de veste? Vărul Duma călătorise odată până la dânsa, cu cât amar de suferinţă se întorsese de acolo, cât amar de neiertată neputinţă îi lăsase pe inimă acea depărtare fără leac! Ai lui, cu nevestele şi cu copiii lor, cu Bogdan care-şi aştepta rândul la domnie, cu toţi ceilalţi de-a-lungul şi de-a-latul Ţării, ai lui erau mulţi, însă care dintre ei avea să i se asemene în putere, dar mai ales în a şti despre durerea de a sta în domnie?

Anii puţini pe care-i împărţiseră la Suceava nu i-o şterseseră din minte. Când dăduse cu ochii de ea în sala de scaun, abia ajunsă acolo, întâi pe mare, apoi pe drumurile de praf ale unei veri secetoase, îi amintise de femeile depe malul mării, scăpate cu viaţă după scufundarea unui galion bizantin, în tinereţea lui, când mersese să cucerească cetatea dela Lerici, pe malul Niprului. Era îmbrăcată ca o domniţă bizantină ce era. Venea depe locuri sălbatice, unde părinţii şi fraţii ei duraseră o aşezare trainică, după chipul scaunului împărătesc, era ca o insulă albă într-o mare neagră, ca o pilduire de frumuseţe într'o întunecime de urâţenie. Păstra pe chip ceva din

acea turburare în care se născuse şi în care îşi trăise primii ani ai tinereţii, aşteptând ziua în care turcimea avea să le împresoare cetatea, fără nădejde de scăpare, fără geană de îndurare la orizont, ci numai cu moarte pentru toţi ai ei. În ochii de culoarea cerului şi a cicoarei, cine ştie dela cine moşteniţi, îi cetise neştiuta pentru ea însăşi înfiorare, din care Stăpânul destinelor îi întemeiase viaţa. Ce vini purta, şi ea şi noi toţi, în sângele de domniţă cu chip îngeresc? Trecuse către Domnul într'o zi îngheţată de Andrea, pe când el se afla în bătălii pentru punerea pe tron, tot la Bucureşti, a lui Ţepeluş. Timpuri grele. *Tempora pessima sunt*, avea obiceiul să spună pe lătinie trimisul veneţian, timpuri din cele mai rele sunt toate, într'un fel de neînţeleasă devălmăşie. Însă acuma, după ani de uitare, o avea limpede dinainte, parcă aşteptându-l dincolo de besnă, schimbată în înger, poate, tocmai depe urma durerilor ei pământeşti, poate că îndurătoare către Domnul pentru păcatele lui, călăuzitoare către propria lui zbăvire. Coroana tot o mai ţinea pe creştet, atât de grea pentru sfiiciunea trupească din care fusese turnată, întocmai unui giuvaer pentru alte vremuri şi alte locuri, mai puţin strivite sub griji. Noi ştim despre păcat mai mult decât voi cei depe aici şi cu atât mai vârtos păcătuim în măreţia acestei ştiinţe. Norocul vostru poate fi, îi spunea Matteo, tocmai neştiinţa despre păcat. Într'adevăr, nu păcătuise cu ştiinţă decât rareori, pe vremea când nu vorbea cu nimeni despre vrute şi nevrute, aşa cum se învăţase de când îi venise din apus acest sol al înţelepciunii, care lăsa în suflet mai multă îndoială decât statornicie în fidelitate. Nu mai ştim a sta în Evanghelii, îi mărturisea. Le-am întors de atâtea ori pe o parte şi pe alta, în lumina cea neadevărată a minţii, încât n'au mai rămas din ele decât buche de carte uitată şi prilejuri de proastă răstălmăcire. Voi n'aveţi teologi, ci numai ucenici de îngeri. Ucenic de înger se făcuse până la urmă şi el, îndoitul, aproape că necredinciosul meşter întru vindecări trupeşti şi în nedumeriri cărturăreşti, tăiate fiecare în patru, ca un fir nefolositor. Ultima oară, când îl trimisese în căutare de veşti despre adâncul lucrurilor, cum îi spusese la întoarcere, Matteo călătorise pentru el dela Veneţia în jos, până la Roma, trecând prin Florenţa. Un an întreg lipsise dela curte şi se întorsese încărcat de cărţi şi de noutăţi de tot felul, unele cu adevărat cutremurătoare, altele îmbucurătoare şi parcă povestitoare de viitor. Castilianii izgoniseră pe Mauri din Granada, după aproape opt veacuri de bătălii încrâncenate; un anumit Hristofor Columb, navigând tot către apus, dăduse peste mare de coastele Indiei şi adeverise vechea

bănuială cum că pământul era rotund; Lorenzo Magnificul murise la Florenţa; Papa Alexandru al VI-lea împărţise pământul în două, între Hişpani şi Portughezi, după ce răposase întru Domnul, în acelaş an, Papa Inocenţiu. Nimic însă nu-i fusese mai cu folos decât învăţătura pe care Matteo i-o împărtăşise dintru început la curte, punându-l drept în faţa noutăţilor care crescuseră în ultimele două veacuri din frământarea apusului şi mai ales din încercarea oamenilor lui celor mai cu limpezime la cap de a se scutura de Dumnezeu. În timp ce-l doftoricea cu mâna lui uşoară şi-i istorisea lunga poveste a vorbei, aşa cum ea se petrecuse în cetăţile depe unde îşi trăise traiul, medicul îi clădea cu încetul dinainte, zi de zi, an de an, jalnica istorie a propriei lui vieţi, trasă către malurile înţelepciunilor şi ale concluziilor de tot felul, însă din ce în ce mai încurcată în iţele fără descurcământ pe care învăţătorii cei noui le ţeseau între om şi Dumnezeu. O lume de chinuită îndoială lua naştere din vechea aşezare a veacurilor de mijloc, peste care domnise, dincoace şi dincolo de sângerarea depe cruce, o mare siguranţă şi încredere, destrămată în ani puţini la număr şi îndreptată către credinţa în om. Acuma cărturarii şi artiştii, în tot atâta puţinătate de timp, păreau a-şi fi pierdut încrederea în drumul de ei descoperit şi a se sprijini pe o nouă întoarcere la cetăţile de gând depe vremuri. Însă nu era uşor de întors căruţa. Matteo îi istorisise cele întâmplate la Florenţa, cu răscoala lui Savonarola şi cu arderea lui pe rug, după ce, sprijinit de copii şi de unii cărturari de mare fală până atunci, arsese el însuşi, în cetatea de el închinată lui Christos, cărţi mincinoase şi obiecte de artă purtătoare de greşală şi ispite. Nu putuse să-şi crează auzului. Credinţa pierdută acolo, Matteo Muriano şi-o recăpătase aici, lucru ciudat şi făgăduitor, la care îi plăcea să se întoarcă cu mintea, acum când numărate bucurii mai avea de încercat, dacă bucurii puteau fi numite aceste arătări ale minţii.

Parcă bătea cineva la uşă, atât de sfiicios încât Matteo îşi urmă somnul în linişte. Parcă se deschise uşa. Parcă cineva intră în odaie, nici în vârful picioarelor, nici cu îndrăsneală. Parcă se apropia de pat. Parcă rămase totuşi nemişcat la respectuoasă distanţă. Parcă deschise gura, ca să-i spună ceva. Parcă nu. Pentrucă nu avea nevoie de cuvinte ca să i se facă înţeles. Eşti tu? îl întrebă din fundul tăcerii lui, nici spăimată, nici prea cu linişte de sine. Bine ai venit, îi spuse cu gândul. Bine te-am găsit, îi răspunse, pe aceeaşi cale.

XI. N'a fost decât o amăgeală, şi am ştiut că nu putea fi altfel din clipa chiar în care-i auzii glasul, însă amăgeală ca aceea n'aş fi vrut să trăiesc multe, presărate printre anii care se adunau între noi. Fusese robită în timpul unei năvăliri tătărăşti şi luată dela casa ei, dusă peste Nistru, vândută unui negustor din Pocuţia, slobozită scurt timp după aceea de Moldoveni, împreună cu alte sute de femei, cu care ne întorceam printre pometurile încărcate (din toamna cărui an?), poate că înainte de Războieni, poate că scurt timp după. Viile fuseseră culese, cu belşug de struguri şi cu mare veselie în butoaie, poamele trăgeau crengile până la pământ, într'atât de aevea fusese dărnicia anotimpului. Maserăm pe o vale, la poalele codrilor Tigheciului, nu departe de unde Ştefan ridicase mănăstirea dela Căpriana, lăcaş bogat aşezat în mijlocul unui pomet şi al unor podgorii mai întinse decât o grădină boierească. Auzii glas de muiere strigând în amurg şi mă îndreptai către locul de unde venea gâlceava. Mă oprii la câţiva paşi, uluit de asemănare. Straiele depe ea atârnau făcute ferfeniţă pe umerii goi, picioarele desculţe se opinteau cu tărie în iarbă umedă de seară, în timp ce un bărbat firav, îmbrăcat în negru o apucase cu amândouă mâinile de brâul subţire care-i ţinea fota şi trăgea de ea. Femeia ţipa ca din gură de şarpe: — Să vină Duma! Să vină Duma! Ostaşii o priveau nedumeriţi, câţiva se apropiaseră ameninţători de străinul care se ferea cum putea de loviturile care plouau pe capul lui, pălăria, neagră şi ea, îi căzuse depe pletele soioase, însă nu o slăbea din strânsoare, ca pe un bun care-i aparţinea şi de care era hotărât cu orice chip să nu se mai despartă. Când mă văzu, îi dădu drumul, femeia căzu în genunchi în faţa mea, îi luai capul în mâini, întorcându-i privirea către mine. Era Vidra. O ajutai să se ridice. Vidra schimbată de robie, cu straie de ţărancă pe trupul ei de boieroaică, însă gura şi ochii nu puteau fi ai alteia. Nu părea însă să mă recunoască, deşi mă chema să judec acea neînţelegere. Când îi auzii glasul de toate zilele, odată scăpată din mâna străinului, începui a mă clătina în nădejdile mele. Vorbea ca o codreancă, nu ca o bucureşteancă. Fusese vândută de Tătari neguţătorului din Pocuţia, însă scurt timp după ce-şi pierduse din nou libertatea, un steag moldovenesc trecuse Nistrul şi luase cu el tot ce întâlnise în cale, apoi se alăturase greimii oastei noastre şi trecuseră cu toţii Nistrul prin vadul dinspre Ţara de Sus. Neguţătorul urmărise de departe prada pierdută, o ajunsese din urmă şi acuma o voia înapoi, deoarece plătise femeia cu bani grei. Cât? îl întrebai. Plătii cât îmi ceru şi-i făcui semn să-mi piară din

vedere. Femeia se înalţă în călcâie şi-mi sărută mâna. De unde eşti? Nu de departe, îmi răspunse, dintr’un sat de mai jos de Căpriana. Mâine, cu voia ta, mă voiu întoarce la ai mei. Cu voia mea nu. Eşti liberă. Soarta ta nu e în mâinile mele. Voia să ştie unde să-mi înapoieze galbenii plătiţi pentru ea, pentrucă avea de unde. Bărbatul ei era răzeş, avea pământuri şi arcaşi. Nu vreau nimica, femeie. Îmi luă din nou dreapta şi mi-o duse la sânul care se zbătea încă, după încăierarea cu străinul. Frumoasă era, n’aveam ce zice, frumoasă ca şi Vidra, parcă şi mai tânără. Mă privea aşa cum Vidra nu mă privise niciodată, vreau să spun că în plină lumină, aşa încât îi puteam şti pentru prima oară frumuseţea fără seamăn şi adâncimea ei încărcată de făgăduinţi. Îmi îndepărtai mâna depe sânul cu tărie de poamă şi-i răspunsei cu un surâs trist şi resemnat, curăţit de orice urmă de cunoaştere. Ţi-e inima în altă parte, boier Duma. Mi-e inima în altă parte.

Aveam, astfel, semne dela Vidra.

Era pe vremea când umblam prin sate, de o parte şi de alta a Prutului, cu alţi câţiva, mai tineri sau mai bătrâni, meşteri în ale războiului. Oşteam sătenii, uneori de din zori şi până la căderea nopţii. La tras cu arcul şi cu sâneaţa, la a se stoli cu rânduială în şiruri de neclintit, chiar şi în apropierea duşmanului, a lovi depe cal, cu paloşul, cu barda sau cu buzduganul, îi învăţam a mânui până şi hangerul scurt luat dela Tătari sau dela turci, a azvârli cu suliţa dela mari depărtări. Luam ca ţinte trunchiuri îmbrăcate în păgâni. Pe călări îi pregăteam ca să întreacă hoarda pe de o parte şi pe de alta, sprijiniţi pe iuţeala cailor moldoveneşti, astfel încât, odată întrecută, capetele se uneau din nou înaintea păgânilor şi întreaga lor oaste rămânea prinsă ca într-un cleşte. Era o desfăşurare atât de împlinită şi de frumoasă, legată de întinderea câmpului şi de virtuţile noastre, încât nu mă săturam niciodată să o împărtăşesc alor mei şi nici să o pun în mişcare în sunet de bătălie, atunci când era nevoie. În nenumărate rânduri, pe întinderile basarabene, între două poale de codru dar şi, mai dihaiu, dincolo de Nistru, pe câmpiile fără sfârşit, duceam la capăt tactica noastră străveche şi fără greş. Mă îmbăta goana furioasă, iureşul cu meşteşug pregătit dinainte, cu măiestrie de podgorean sau de zugrav de icoane, vedeam păgânii cum rămâneau în urmă, gonind în van către o scăpare pe care o ştiau cu neputinţă. Gloata lor era mai numeroasă şi pe numărul ei îşi duceau înainte ştiinţa lor întru ale războiului, noi eram puţini şi din acea puţinătate făcuserăm cutezanţă de aurfaur. Când ajungeam la capătul alergăturii şi

struneam caii oprind cu încetul goana nebună, nu le mai rămânea decât să se dea de ceasul morţii, împrejmuiţi pe toate laturile, fără scăpare şi dacă era şi fără milă, vina nu putea fi a noastră. Noi nu le încălcaserăm niciodată pământurile, doar numai ca să ne răscumpărăm femeile răpite şi avuţiile hoţite.

Înainte de a mă întoarce la Suceava şi de a da socoteală Domnului de tot ceea ce făcusem în toamna aceea, la războiu cât şi la oştirea tinerilor de prin satele care se pregăteau de vreme rea, sau de vremea bună, cum îi spuneau unii, pentrucă iarna le era greu Tătarilor să-şi iasă din bârlogurile lor de rătăciţi fără popas, trăsei o noapte la conacul lui Luca Arbore. Nu mă însoţea decât sluga mea, căzută mai târziu la Codrul Cosminului, după o viaţă întreagă de credinţă şi, aş zice, de prietenie. Mă întâmpină boierul în ceardac, mă pofti la o scurtă odihnă, apoi ieşirăm în curte şi mă purtă către grajduri, unde creştea armăsarii şi iepele de prăsilă, din care crescuse faima cailor lui până în îndepărtata Persie, unde se spunea că nu e nimica mai chipeş pe lume decât un tânăr persan călare pe un cal moldovean. Ţinea în fundul curţii, cuptoare în care se făureau paloşe, pinteni, arcuri şi săgeţi, armuri de preţ şi tot ce din fier şi din oţel putea fi de folos armiei moldovene. Era un om în vârstă, cu o barbă căruntă cotropindu-i aproape tot întinsul pieptului, vorbea cu glas profund, călugăresc, asemănător întrucâtva glasului atotputernic şi parcă ieşit dintr’un puţ, al sihastrului Daniil. Într’altă parte ţinea şcoală de toate aceste meşteşuguri. Ţara, pe atunci, roia ca un stup şi nicio pagubă sau duşman nu putea fi în stare să ne năruiască deplinătatea, chiar şi după cea mai grozavă înfrângere. În grajdurile lungi şi scunde, ridicate împotriva crivăţului, sclipind de curăţenie, cu ferestre înguste dând către miază zi, stăteau, la două rânduri de iesle, armăsarii pieptoşi, mestecând grăunţele la acel ceas premergător ordinei de noapte. Nu ştiai dacă sforăiau pe nări sau pe ochi, atât de mari deschişi şi de înfricoşetori îi întorceau către mine. Argaţii trebăluiau, cu furci grele de paie, alţii cu găleţi pline de ovăz, alţii rânind bălegarul şi strigând tare, ca la oaste: Primeşte! Sau: — Ţuri! după cum calul trebuia să se dea într’o parte sau îndărăt. Într’o cămară din fund şedeau, în aceeaşi orânduială fără cusur, şeile de preţ, şeile de toate zilele, şeile de luptă, încrustate cu argint unele, croite din piei alese, cu scările sclipind a vitejie în semiîntunerec, chemătoare la trufie sau la luptă. Veneau neguţători de prin toată lumea, pentru cai mai ales, dar şi pentru arme, pe care boierul

Luca nu le vindea la necredincioşi. Simţeam, între oameni şi animale, ca un hramăt de nelinişte, întocmai ca toamna în frunze, şi înţelegeam că se apropie, încă departe dar devenit aevea în aerul serii, anotimpul de iernat, când omul se retrage în reculegere, lângă nevastă şi copii, iar calul se lipeşte de omenie, în spaima lui de ger şi de lupi.

Închisei ochii, după cina prelungită până după miezul nopţii, peste chipul femeii codrene care, cu puţine zile înainte, îmi turburase împăciuirea cu anotimpul.

XII. Mă trezesc după o visare de spaimă. Intrase cineva în iatac şi se aplecase peste Domn, eu dădeam să mă ridic şi să-l împiedec, însă nu izbuteam să mă clintesc din jilţul în care zăceam, parcă bătut în cuie. Nu, nu era primejdie, însă eu trebuia să fiu alături de Măria Sa şi să împiedec acea apropiere necunoscută, de care însă el nu se ferea, sau cel puţin aşa mi se păruse în scurta întâlnire cu taina nopţii din mine. Mă ridicai din jilţ, mai mult ca să-mi dovedesc mie însumi că nu mai eram pradă somnului, mă apropiai de somnul domnesc, care îşi urma liniştit călătoria către ziuă şi către sfârşit. Primejdia nu venea de astă dată decât dinăuntru. Deschisei fereastra, mai era până la ziuă, pentrucă aerul nu se răcise îndestul. Făcliile tremurau în curte, vocile şoptitoare nu se clintiseră din locul lor de cu seară, umbre se perindau ca nişte bucăţi de întunerec în tăcerea ca de biserică. Mă lungii din nou în jilţ. Unde rămăsesem?

Trecusem într’o lume care părea o rămăşiţă de trecut, pus la păstrare pentru ca oamenii să nu uite cum sunt. Florenţa era clădită pe pământ, Veneţia pe ape, Moldova n’am ştiut niciodată dacă nu cumva se ridica mai degrabă în aer, în aerul unei cronici, de pildă, sau al unei Odisei, în paginile căreia eroi de foarte de demult continuau să taie capete care de fapt nu mureau, să repete vitejii care aveau să trăiască din nou dacă tu cetitorul întorceai pagina în urmă şi nu înainte. În felul acesta, în timp ce veneţienii, ba chiar şi turcii, cădeau în moarte, dând astfel vieţii înţelesul ei obişnuit, Moldovenii se ţineau în aerul lor mănăstiresc ca nişte picturi depe ziduri şi, cel puţin în greşita mea apucătură de a-i vedea, nu mureau niciodată. Ori de câte ori mă întorceam din călătoriile mele în apus, ca trimis al Domnului, mă întâlneam undeva cu acelaş părete despărţitor. Undeva, după ce treceam munţii coborând pe valea Trotuşului, se schimba ceva în aer, apoi pe

chipuri, apoi chiar în mersul buestraş al cailor şi în felul în care lumina bătea pe crengi. N'aş fi ştiut a spune şi nici a scrie în ce stătea deosebirea, poate că graiul însuşi, deşi pe toate laturile Carpaţilor oamenii se înţelegeau pe aceeaşi limbă, punea pe cuvinte şi mai ales pe înfiriparea limpede a vocalelor, un amănunt care, dintr'o dată, ne muta pe toţi cei ce vorbeam pe lumea cealaltă. Mai târziu, când dădui la Voroneţ de zugrăvelile de pe dinafară, începui să pricep de unde mi se trăgea nedumerirea despre Moldova, şi chiar şi despre principele Ştefan şi toţi ai lui. În niciuna din cetăţile pe unde mă purtaseră paşii, prin Italia mai cu seamă, acolo unde se ţesea şi se croia noul straiu al veacului, icoanele ca şi vastele fresce dela Assisi sau dela Padua, unde Giotto dăduse Sfântului Francisc dimensiuni de descălecător, şi nici frumuseţile lui Giovanni Bellini sau ale lui Masaccio, ori cele, mai puţin cunoscute, ale zugravilor de biserici, nu se aflau pictate pe zidurile din afară. Nimeni nu s'ar fi încumetat la asemenea ispravă, nici chiar deschizătorii de drumuri din lumea culorilor şi nici cei din universul formelor bine desenate, mă refer la Veneţieni şi la Florentini. Aici, când culorile dela Voroneţ îmi ieşiră în cale şi patimile Domnului, sau povestirile din Biblie îmi luciră dinainte parcă îmbrăcate în soarele amiezii, începui a afla lămurire subtilităţilor mele de platonician şi de eretic. Coboram dinspre pădure, stătusem îndelung de vorbă cu sihastrul Daniil, în faţa peşterii lui din deal, nu departe de sfântul lăcaş. Poate că în acea zi se spărsese în mine buba cea veche şi călăream fără de ştire către un alt Matteo, pe care abia mai târziu aveam să-l pot cuprinde în marea lui schimbare la faţă, la faţa sufletului vreau să spun, pentrucă miracolul schimbării se făcuse mai întâi în ascunzişurile fără citire din care eram durat de fapt. Rătăcisem ani şi ani prin filosofii şi stihuri, printre culori şi torsuri de Carrara, mă lăsasem dus de apa vremii, nu fusesem fericit niciodată, îmi înfipsesem pumnalul în trupul nevinovatului dela San Michele, în acea noapte de pomină care anunţase şi ea, din adâncul măruntaielor ei profetice, sosirea turcilor şi a ciumei, şi trebuise să ajung tocmai aici, să trec graniţa între firea văzută şi cea nevăzută a omului, ca să dau de un răspuns. Lăcaşul odihnea în rama lui de verde, nu de multă vreme, fusese terminat mai an şi schelele zugravilor fuseseră înlăturate de foarte curând, când, ieşit în lumina poienii dintre crengile de fag ale pădurii, mănăstirea mă copleşi ca o vedenie, aşa cum se întâmplă, îmi închipui, în starea de mutare către mai sus a sfinţilor părinţi. Aevea nu putea fi, şi totuşi era. Biserica se aduna subt o streaşină de

şindrilă prelungind acoperişul, deasă ca o zeghe de armură, care-i dădea ocol pe toate părţile, aşa cum sunt unele case mari la Florenţa, ca nu cumva ploaia să strice culorile, atunci când nu bătea vântul, pentrucă, îmi dădeam seama privind tot mai de aproape, cea mai uşoară pală de crivăţ ar fi ajuns din plin nu numai picioarele goale ale sfinţilor, dar şi aureola depe capetele lor. Culorile şi strălucirea aurului nu aveau să dureze în timp decât numai ţinute pe loc de credinţa celor care veneau acolo să se roage. Ca şi Moldova. Puteau să o bată viscole şi furtuni, deşi pusă la adăpost de cetăţile ei, dar de cetăţi firave, simbolice aş zice, zidite pe maluri de ape sau pe stânci înalte numai ca să marcheze în spaţiu numele ţării, nu de altceva, nici măcar din nevoi strategice. Piatra lor era însă mai tare decât a monştrilor ridicaţi în Italia de arhitecţi geniali. În acele ridicături abia schiţate, mai mult pe cer decât pe munte ori pe mare, de un arhitect necunoscut şi poate chiar nevăzut, credeau oamenii din ele şi cei din afara lor, cu aceeaşi credinţă în imposibilitatea lor de năruire ca şi credincioşii care veneau să se închine la Voroneţ sau la Putna, la Neamţ sau la Pobrata, la Căpriana sau la Tazlău. Zugrăveala de pe din afară arăta că totul se petrecea pe dinăuntru şi că tot întinsul Ţării Moldovei nu era o geografie, stabilită în legile ei de Aristot, ci mai mult un suflet decât un trup.

Nu, nu spusei nimănui despre cele ce văzusem la Voroneţ, poate că aş fi supărat pe cineva, poate că nici nu era aşa şi că subtilele mele concluzii ţineau mai degrabă de mintea mea născocitoare de năluci platonice decât de legătura Moldovenilor cu realitatea. Însă ţineam în mână o cheie cu care şi acuma, cred, pot deschide către ei porţi de cunoaştere. Numai aşa, îmi închipui, nu s’au lăsat clătinaţi, deşi au dat peste ei năvălirile cele mai grele de păcate ale lumii, vreau să spun cele mai de necrezut şi mai de neîntâmpinat; ca şi cum acele zugrăveli dela Voroneţ şi de prin alte părţi, multe atât cât de ele toţi Moldovenii aveau nevoie, răspândeau puteri dincolo de culorile lor, până în ungherele cele mai îndepărtate ale Ţării. Altfel cum să înţelegi cele întâmplate după Războieni?

Eu însumi, îmi dau seama în noaptea asta de prefacere a lui Ştefan în spirit pur, transformare din închisoare a sufletului în suflet desrobit, aşa cum ni se spune în *Banchet*, dar dece în *Banchet* şi nu în Evanghelia după Ioan? Eu însumi, zic, m’am dumirit asupra nemuririi mele tot în lumina acelor zugrăveli, că doar pentru aceasta venisem la Suceava.

Au să te taie turcii în bucăţele şi au să te facă pilaf la Ţarigrad, îmi proorocise Domnul, când dădu cu ochii de mine. Am leac şi pentru asta, Măria Ta. Să-mi dai şi mie din el, doftore. Măria Ta n'are lipsă de astfel de leacuri. Dăduse pinteni calului şi trecuse, râzând în pletele lui, în timp ce boierul Duma, vărul Duma dar şi Duma Uşărul, Petre Mărgelat şi Toma Stolnicul grăbeau după el în înserarea de Cireşar, otrăvită de fumul care urca dinspre câmpia pe care ardeau satele şi holdele încă necoapte. Dela Dunăre la Războieni, undeva sub Cetatea Neamţului, totul fusese ars de Moldoveni, carele trase de boi cu coame lungi şi încovoiate, albi şi curaţi ca nişte arătări nepieritoare, ca idea de bou cum ar fi zis Marsilio Ficino într'o adunare a Academiei platonice, duceau femeile şi copiii către desişurile unde stejarii şi fagii făceau loc brazilor negri. Aici până şi brazii erau negri, aşa cum trebuiau să sune în culori până şi umbrele, chiar şi cele ale frunzelor, pe urmele neşterse ale Sarabilor celor negri. Acolo unde începea brădetul nu ajungeau niciodată turcii şi nici tătarii. Erau locurile moşilor, pesemne, înconjurate de farmece de nepătruns pentru păgâni.

Locul fusese ales de Domn, o poiană pe trei părţi conjurată de râpi adânci, întocmai unei cetăţi naturale, unde turcii aveau să ajungă cu greu. Nu se putuse altfel, pentrucă acuma lupta avea să se dea între un Moldovean şi şapte necredincioşi. Cu atât mai mult cu cât sătenii, în cap cu răzeşii, ceruseră voie dela Ştefan să plece dela oştire ca să apere satele depe văi şi să-şi ducă la adăpost pe ai lor. Iar Domnul încuviinţase, astfel încât rămăsese numai cu zece mii de boieri veniţi să-i dea mână de ajutor până şi de dincolo de Prut, pe unde începuseră să pătrundă, la chemarea Turcilor, cete de Tătari din ce în ce mai numeroase, pe care ostaşii plecaţi aveau să le nimicească cu încetul, aşteptându-i la poteci numai de ei ştiute şi bine pregătite dinainte pentru a da moarte oricărui fel de năvală.

Aşteptam deci, printre copacii retezaţi, ale căror trunchiuri fuseseră folosite la ridicarea meterezelor către josul râpelor, aşteptam, cum zic, atât atacul necredincioşilor, cât mai ales întoarcerea ţăranilor plecaţi, arcaşi fără de care nicio rezistenţă şi nicio izbândă nu erau de crezut. Însă turcii sosiră înaintea lor.

„Io con la mia corte”, scrisese Ştefan către senatul veneţian, într'o epistolă dusă de ambasadorul lui dintotdeauna, Ion Ţamblac. În amurgul de vară moldovenii începuseră să se retragă, folosind limba de pământ care-i lega de restul pădurii. Nici nu se putea vorbi de înfrânţi şi de învingători, ci

numai de zeci de mii de morţi, de o parte şi de cealaltă. Cum de n'am rămas acolo, făcut bucăţele, aşa cum îmi profetizase Domnul? Cum de am izbutit să ies din învălmăşeală, nici măcar nu-mi dădeam seama ce era mai bine de făcut, pe unde mi se mai arăta o portiţă de salvare, nu făceam altceva decât să dau cu sabia în toate părţile, cât mai aproape de inima împotrivirii care se strângea în jurul Măriei Sale, boierii mai tineri care scăpaseră cu viaţă şi poate că şi altceva, parte din lumina în culori care străbătea printre copaci, venită tocmai dela Voroneţ, sau depe alt tărâm mai de aproape, dela Neamţ, şi care deschidea boierilor înverşunaţi care mai aveau putere de luptă, cărări către adâncurile pădurii, cărări care li se închideau în urmă, ca şi cum noaptea ar fi căzut dinadins, atât cât să dea timp ultimului cavaler să se furişeze luptând în urma lui Ştefan. Calea printre trunchiuri şi stânci devenea tot mai îngustă, astfel încât măcelul se întoarse aici împotriva turcimii. Nimeni nu mai scăpă cu viaţă, deşi în locul celor pieriţi se iveau alţii, îmbulzindu-se dinspre valea căzută pe mâna lor. Odată cu ei cădea întunerecul, astfel încât, la un moment dat, fu noapte către vale şi lumină printre noi, părea de necrezut, noapte care se retrăgea către munte odată cu fuga noastră, însoţindu-ne paşii, ca o bună aliată ce ne era. Se spunea la noi că într'o bătălie pe mare, tot cu turcii, însă mai demult, pe vremea când veneţienii gândeau gotic, o perdea de întunerec se lăsase între noi şi flota semilunei, astfel încât ai noştri vedeau unde trăgeau cu tunurile în timp ce ei nu mai dovedeau să nimerească corăbiile noastre învăluite în mod misterios în acea besnă sau ceaţă prielnică. Şi nouă, pe mare, imediat după aducerea la San Marco a rămăşiţelor Evanghelistului legat de simbolul leului cu aripi, ni se întâmplaseră minuni în războaie, atunci când ne luptam pentru cruce mai vârtos decât pentru îmbogăţirea trupului. Oare cine scria şi în ce carte, că Dumnezeu e lângă sabia oamenilor atunci când sabia oamenilor e lângă Dumnezeu?

Unde am mas în acea noapte, pe unde am călărit orbeşte în zorii zilei următoare? N'am mas şi nici nu ne-am oprit să aprindem focuri pentru cină şi odihnă, nici măcar pentru a da de băut cailor, pentrucă Ţara urla de turci. Ne ajunse din urmă o armată trimisă de regele Matei Corvinul, însă prea târziu ca să ne mai fie de vreun folos, apoi ţăranii se întoarseră depe la vetre, după ce goniseră pe Tătari şi, între oastea lui Ştefan şi ei, resturile armatei turceşti, cei ce scăpaseră cu viaţă după aşa zisa victorie dela Războieni, se năpustiră către Dunăre, unde nădăjduiau, trecând-o, să afle

scăpare. Măcelul dură zile de-a-rândul. Nici Suceava nu se plecase în faţa sultanului, nici Cetatea Neamţului şi nici cetăţile dela mare şi depe Dunăre. Toate fuseseră cercuite şi niciuna nu deschisese porţile, astfel încât marea năvălire, chiar şi după aparenta înfrângere a Moldovenilor la Războieni, se preschimbă într'o alergătură înnebunită de spaimă. Iar până la urmă, lipsită de apă şi de merinde, slăbită de zădarnica ei trecere prin întreg trupul Moldovei, armia turcească, tot ce se mai afla pe picioare din uriaşa ei desfăşurare, căzu pradă ciumei, aşa că, în afară de sultan şi de dvorenii lui, puţini turci mai izbutiră să treacă peste Dunăre.

Până acolo însoţii pe Domn, călare, oblojind cavaleri şi ostaşi de rând, atât cât îmi dădea voie braţul meu, care nu mai ştia să deosebească între paloş şi bisturiu, între steaguri şi legături însângerate, în timp ce apteca mea rătăcea, goală de medicamente, pe drumurile prăfoase, când pe stânga când pe dreapta Siretului, către Dunăre. Fluviul, cu toată seceta, curgea ca o mare de apă dulce, între Brăila şi Galaţi, despărţind pământurile cu căile ei curgătoare, învolburate în vârtejuri molcome, lăsând să sară în linişte amurgului peşti cu burta de argint, din apă către văzduhul dospind de căldura zilei, înveninat de duhoarea cadavrelor care se topeau sub zăduf şi sub suflarea neauzită a molimei. Arme de tot felul zăceau pe ţărmuri, alături de hoituri de oameni şi de cai. Ultimele caicuri trăgeau la malul din faţă, printre răchite, vedeam şalvarii sărind pe nisip, desluşeam uneori cuvinte răcnite şi străine, strigate pe limba spaimei, sau chiar şi a bucuriei de a fi putut afla scăpare după raita neizbutită. Din glorioasa armată condusă de sultanul însuşi nu mai rămăseseră decât acele pâlcuri răzleţe, uitate de moarte. Din înfrângere, principele creştin îşi făcuse izbândă, ca în atâtea rânduri. Năvălirea turcească, sprijinită de tătari, devenise o fugă disperată, a unora peste Dunăre, a altora peste Nistrul desnădejdii lor din totdeauna.

Mă apropiai, în acel amurg de neuitat, de calul lui Ştefan. Măria Ta, cum stăm cu rana dela picior. Tu nu vezi că nu mai am picior? Mi-au crescut aripi în locul picioarelor. Teamă mi-e că nu ştii să le oblojeşti. Niciodată, ca în seara depe malul Dunării, în duhoarea care urca din ape şi de pe pământ, nu mi-a fost dat să-l văd atât de asemănător chipurilor de pe zugrăvelile dela Voroneţ. Cuvântul lui rostit în şagă, înseilat pe buze de surâsul domnesc, preschimba piciorul bolnav în aripă gata de zbor. Iluzia nu dură nici măcar o frântură de clipă, bătuse soarele drept pe pinten, scânteiase ca un foc de puşcă, sau miracolul nu fusese decât o înfăptuire din

cuvânt, aşa cum trebuia să fie, însă eu văzui atunci în scara de argint, aşa cum îi hodinea piciorul în ciubotă, cu pintenul prelungit nefiresc către pielea roşcată a murgului, văzui cum aripa luase locul cărnii purtătoare de durere. Aripi, fără doar şi poate, nu mă vedeam în stare să vindec. Şi nici nu mai era trebuinţă de leacuri lumeşti în acea treabă nefirească, venită din cealaltă putere, care pe toate le face cu putinţă. Înţelegeam de ce, după fiecare bătălie, când în istoria acelui om cuvintele prindeau, odată spuse, înţelesuri noui, Ştefan se simţea îndrituit să dedice câte un sfânt lăcaş. Nu era vorba de nicio mulţumire sau recunoştinţă, ci numai de simpla voroavă între cele două tărâmuri.

Pe fereastra uşor deschisă intră o boare de vânt, aducând aer proaspăt pentru Măria sa, poate că de prin pădurile dela Voroneţ, poate că mult mai de sus. Bănuiam că sihastrul care mă făcuse să mă nasc a doua oară, stătea şi el treaz la acest ceas târziu, într'un ceardac ceresc, şi se ruga pentru uşurarea trecerii celui bolnav de prea multă viaţă.

XIII. Nu-l mai văzuse de la Războieni, când în noaptea din ajunul bătăliei se aşezase alături, între el şi foc. Arăta cu siguranţă aşa cum arătase în decursul celei din urmă nopţi, înainte ca legiunile să fi pătruns în cetate. Purta căciulă de oaie, frântă într'o parte şi un brâu lat peste mijloc, opinci în picioare şi o lumină, ca o lumânare, în mâna dreaptă, care-i era de folos ca să nimerească drumul, la dus şi la'ntors, depe o lume pe alta. Nu fusese un vis, pentrucă îi rămăseseră limpezi în minte lucrurile din ajun şi auzea zgomotul de noapte al oamenilor şi al cailor. Ştiuse atunci, în timp ce regele se aşeză lângă el, că-l mai întâlnise, tot aevea, şi în alte dăţi, în copilărie, dar şi mai târziu, însă nu dăduse crezare decât puţinei lui credinţe în asemenea vedenii. Nu numai atât, dar prea puţin ştia despre înaintaşii lui, cei din veacurile creştine ca şi cei dela facerea lumii încoace. Aducea a ţăran, parcă de prin Vrancea, sau de prin ţinuturile Bistriţei de dincolo de munţi, însă drumeţea în priviri ceva şi din privirea părintelui său Bogdan, după cum şi în fiul cu acelaş nume, care avea să-i urmeze la tron, recunoscuse uneori acelaşi fel de a se uita drept în fundul fiinţei, ca şi cum ar fi fost în stare să citească în om ca într'un răboj. La Războieni îi spusese să nu se teamă, acuma îl auzea mestecând în barbă cuvinte asemănătoare, însă era vorba cu siguranţă de altă luptă, lipsită de duşmani trupeşti, însă nu mai puţin plină şi ea de ascunse primejdii. Oare în ce limbă grăia către el? Oricum, îl

înţelegea ca şi atunci, fără greutate, şi se simţea uşurat şi liniştit pentrucă nu trebuia să-i răspundă, nici să-l întrebe. Riga cu căciulă în loc de coroană cuvânta fără răgaz, astfel încât, după un timp foarte scurt sau foarte lung, nu s'ar fi simţit în stare să-l măsoare, se lăsă să cadă în somn, fără să piardă din vedere pe războinicul trist, cu chip de domnitor, care, cine ştie dece şi de cine mânat către noaptea lui cea din urmă, venise din nou să-l întărească şi să-i arate unde avea să ajungă urmând calea cea mai dreaptă.

Drumul, de altfel, îi era cunoscut. Îl mai străbătuse şi în alte rânduri, pe acelaşi fir de întunerec. Călărea în susul unei ape repezi, străjuită de sălcii pletoase, trebuia să se îndoaie din mijloc ca să nu-i rămână cuşma aninată în crengi cu miros de primăvară, auzea desluşit râul curgând printre pietre în vâltori susurânde, malurile, către munte, coborau înflorite, unduind şi ele în zeci de culori, către cântarea apei, nu se vedea nici ţipenie, nici pe un mal nici pe celălalt, călărea singur şi se lăsa dus de trapul calului, care cunoştea drumul, ca şi cum s'ar fi întors scara la iesle, şi doar din când întorcea capul ca să smulgă o floare pe care o mesteca îndelung între dinţi şi zăbala de argint. Deşi nu grăbea, apa se strângea cu repeziciune, dealurile deveneau munţi, sălciile se închirceau, fagii din jur se făceau brazi, tot mai întunecaţi, aşa încât locurile, deşi ziua nu părea să scadă, se întunecau şi ele, trăgeau a negru, însă nu de noapte ci de cronici, aşa îi venea în minte să spună, ca şi cum povârnişurile, poienele, desişurile, florile tot mai stinse, n'ar fi fost lucruri de atins cu ochii şi cu mâna, ci adunări de clipe devenite dintr'odată povestire văzută. Timp. Şi totuşi, valea mirosea, apele bolboroseau şi dacă întindea mâna dădea de grumazul armăsarului, ud de năduşeală în opinteala lui către mai sus. Când ajunseră între stânci, acolo unde apa nu mai era decât un fuior mătăsos şi vânăt, pieriseră copacii cu totul şi schitul dela intrarea peşterii îi apăru dinainte parcă scris şi el pe o foaie de cronică. Îi dădu ocol, aerul nu mai mirosea a flori, ci numai a ape adânci, a sudoare de stâncă şi un ropot ca de urlătoare ascunsă în măruntaiele pământului îi ajunse în auz, apoi cărarea se îngustă într'atât încât trebui să descalece. Calul rămase în urmă, însă nu la el îi era gândul. Ştia că muntele de deasupra se numea Omu şi că în acea clipă înainta pe jos către inima lui, luminat de o făclie pe care o ducea fără mirare în mână, ca şi cum ar fi înlocuit cu ea hăţurile de până mai adineaori, ca şi cum l'ar fi dus, aşa cum îl dusese calul până atunci către acolo unde trebuia să ajungă. Poteca se lărgi cu încetul, se făcu drum prin piatră, tăiat cu măestrie parcă mai mult

prin veacuri decât prin dedesubturile pământului. Făclii ardeau acuma şi pe pereţi. Nu mai avea nevoie de torţa lui, care-l părăsi tot aşa cum îi ieşise în cale. O arătare albă i se ivise dinainte, născută din besnă şi tot de ea dumicată şi înghiţită, îşi aminti de o zi îndepărtată când, pe valea Moldovei, undeva pe lângă pădurile de lângă Cetatea Neamţului, în prima lui tinereţe, zărise fugind alene zimbrul alb de care voroveau bătrânii, când lumea se aduna la clacă în înnoptările timpurii şi cineva povestea despre descălecatul lui Dragoş şi despre zimbrul alb care se înecase odată cu Molda, dând nume Ţării şi ieşind în întâmpinarea celor ce aveau să fie Domni, şi nu tuturora. Moşul Moldovenilor e un zimbru alb. Întorsese capul, parcă glasul îi venise dindărăt, însă nu era nimeni în nesfârşirea subpământeană. Când ajunse la o zarişte şi socoti că muntele era găunos ca o coajă de nucă, mai făcu câţiva paşi şi se opri înmărmurit, deşi ştia bine către cine îl duseseră paşii. E lăcaşul Domnilor. Prin întunerecul abia luminat trecu în zbor alunecos şi fără grabă un corb purtând o cruce lucitoare în plisc. Pe pereţii tăiaţi cine ştie când se aflau înfipte cuie cu floarea mare cât un galben, poate şi mai mare, uneori cât o strachină, pe care ieşea în relief un pătrat ţesut cu fire de păianjen, atât de subţiri îi erau liniile, pe care stătea o cruce, ca făcută din patru pene smulse din coada unei pasări măiastre, deoarece străluceau şi ele în vibraţia necontenită a flăcărilor, iar în centrul crucii, în mijlocul unor cercuri care se roteau concentric pe măsură ce înaintau către propria lor inimă, privea în nemişcare un ochiu ca un bumb, sticlos şi înfricoşător, de atoateştiutor, aşa cum părea să fie în neclintita lui înţelepciune. Din fundul zariştei, schimbată în aşezare ca de biserică, tot mai viu luminată şi mai călduroasă, îi îmblânzi auzul, ca o aşteptată bunăvenire, vocea rigăi, care acum nu mai şedea pe marginea crivatului dela Suceava, ci îl întâmpina, ca odinioară, depe scaunul lui de domnie. Cu siguranţă că ajunsese călătorind pe sub pământ până în inima Ţării, nici cea de Sus nici cea de Jos, ci doar cea din Mijloc, de sub aşezările dela Sarmisegetuza, de unde, ziceau bătrânii, regele cel vechiu purta în grijă, pe cât îi era cu putinţă şi cu învoire, de trebile urmaşilor.

De astădată bătrânul, cu căciula lui frântă într’o parte, nu era singur.

XIV. Cu toţi anii mei în cârcă, tot mai numeroşi pe măsură ce mi se împuţinează puterile, stau de strajă lângă metereze, parcă păzind cetatea de

vreun rău nevăzut. Nu mi-e somn, nici nu mă simt obosit, ca şi cum, în noaptea asta, aş sta să-mi măsor puterile cu oboselile care se adună peste Moldova, ca şi cum din îndârjirea mea în faţa nopţii s'ar putea naşte, odată cu ziua, tăria Ţării, puterea ei de a stărui în jocul cu vrăjmăşiile, chiar dacă Ştefan n'ar mai avea să fie printre noi. E ca un rămăşag cu moartea, sau cu viaţa. Dacă îl câştig, toţi vor fi câştigători.

Se clatină iarăşi lumini dincolo de ziduri, sosesc călări cu făclii, că o caleaşcă se opreşte în zgomot de roţi şi de strigături, poarta cea mare se deschide scrâşnind din încheieturi, aud roţile ferecate trecând peste pod. Trebuie să fie Doamna Maria, venită de sârg, înfruntând întunerecul, sosită dela Neamţ sau dela Putna, speriată, îmi închipui, de veştile negre care-o puseseră pe drumuri. Se aprind lumini palide în ferestrele iatacului domnesc, stăruie pe ele pălălaia opaiţelor, dvorenii din curte şi-au întors cu toţii faţa către ferestre, Doamna se va fi urcat să vadă pe bolnav, va fi vărsând lacrimi cu mireasmă de văduvie. Mama urmaşului e neam de Basarabi. Din câţi fii şi fiice va fi avut vărul Ştefan Bogdan Vlad va urma la domnie, va lua dela capăt căderea în moartea cea trupească de care, după cum ştim noi creştinii, nu avem dece a ne teme. Dela capăt, ca şi cum nici măcar Ştefan Vodă n'ar fi stat cândva în viaţă şi n'ar fi ridicat sabia împotrivă. Dela capăt, cu tătarii peste Nistru, cu turcii la Chilia, cu ungurii peste munţi, cu leşii la Pocuţia, cu muntenii peste Milcov. Între un secerat şi altul, câţi îl vor mai apuca pe următorul? Mă întreb: ce rost îşi vede dinainte omul depe aceste meleaguri? La ce atâta năpăstuire şi dela cine? Matteo ar spune că e omenesc să te întrebi despre om. Înainte de a-l fi auzit vorbind şi de a-l fi cunoscut, nu mi-ar fi trecut prin cap asemenea gânduri. A sădit în mine o sămânţă de gâlceavă, aşa cum eu i-am lăsat în suflet un grăunte de covârşire în credinţa cea fără de întrebări. În acest fel ne-am fost de folos unul altuia, într'o vreme în care astfel de folosinţe nu-şi au locul, ci oamenii tind să-şi fie de folos lor înşile smulgând viaţa, ca şi înţelegerea ei, din viaţa celorlalţi. Vreme de patemi fără înviere.

Zice-se că Ştefan s'a trudit între trei Mării, ca nu ştiu pe care dintr'însele o fi îndrăgit-o mai tare, poate că pe cea fără pirostrii, Măria dela Hârlău, însă eu mă aflam acolo când dădu cu ochii de fiica lui Radu cel Frumos, la Bucureşti, nu mult după bătălia dela Cursul Apei, domniţă abia ieşită din oul copilăriei, pe care mi-o dădu în grijă, astfel încât, dela Bucureşti la Suceava, le purtai, pe mamă şi pe fată, printre zăpezi şi viforniţe şi le aşezai tefere pe treptele care acum duc prin întunerec înspre iatacul suferinţei domneşti. Parcă a fost ieri, parcă am fost altul. Dau să cred, totuşi, că dragostea cu domniţa basarabă vărul Ştefan a ştiut-o purta pe alte meleaguri decât cea dela Hârlău, vreau să spun pe meleagurile cele din văzul lumii. Fiecare Mărie cu tăria ei.

Eu, în schimb, peste toate, am rămas prins în viclenia turburată a tinereţii şi din Vidra nu mi-a mai fost dat să ies, întocmai ca dintr-o urzeală de nedestrămat. Fiecare din micimile lui e făcut, chiar şi cei mari, ale căror fapte vor intra în cronici, în timp ce lucrările lor cele mărunte nu vor fi decât taina din care, de fapt, le-a fost clădită nu gloria cea de toţi cunoscută, ci fireasca lor ascundere în nopţile de nimeni cunoscute, acolo unde nici cronicarii nici iscoadele nu pătrund. Cine va şti de Măria din Hârlău şi de cuprinsurile de noapte ale vărului Ştefan? E adevăr ceea ce rămâne din noi în văzul tuturora, sau ceea ce din neştirea nimănui ne face pregătiţi pentru întâlnirea de dincolo, unde nicio făţărnicie nu ne va mai fi cu putinţă şi unde iertarea poate că din ele ni se va trage. Sau osânda veşnică.

În fundul întunerecului, acolo unde nu mai ajunge să bată raza galbenă a lunii, şi ea pe topite, mişună nişte puncte luminoase. Sau e numai părere, suită în ochi din lăuntrul oboselii? Mă uit mai cu luare aminte şi-mi dau seama că luminiţe asemănătoare se clatină înspre cetate, parcă venind dinspre Siret, pe tot lungul câmpiei. Altele, mai arătoase, stau pe loc, în timp ce pâlpâielile tind să se apropie de cetate. Cum nici pe ziduri şi nici în turnurile de veghe nu se aud glasuri iar caleaşca Doamnei a sosit fără zvon de spaimă în roţi, s'ar putea ca acele flăcări să nu fie altceva decât dovada că ţărani cu carele lor încep să se adune de pretutindeni, puşi pe drumuri de vestea că Ştefan Vodă e pe moarte. Focurile mărunte sunt făclii în mişcare, cele mari dau semn de popas. Când se va lumina de ziuă se vor afla cu toţii în jurul Sucevei, pentruca, după săvârşirea Măriei sale să-şi presare carele între Cetatea de scaun şi Putna, de-a-lungul drumului, ca să-l petreacă astfel, între lacrimi de durere şi aduceri aminte de bătălii şi bejanii, la locul de veci. Boieri, răzeşi şi ţărani, toţi într'unul, bărbaţi şi femei, se strâng aici ca să-i fie lui de folos, nimeni nu ştie cum, însă toţi sunt gata din nou să-i dea tot ce din ei ar mai putea stoarce, chiar şi viaţa, dacă în astfel de clipe jertfa asta ar mai sluji sufletului în vreun fel. Pe acest întins de focuri şi de păreri de rău poate că Ştefan va păşi mai uşor către necunoscutul care-l aşteaptă. Nimeni nu mişcă la hotare, nici chiar păgânii, ca să nu cumva să turbure nevoia de linişte a duşmanului lor cel mai de temut. Ce va fi după, Domnul cu mila.

Numai eu, în singurătatea mea, după o viaţă întreagă trăită în umbra lui, m'aş lăsa şi acuma urnit de porunca aşteptată. Dacă mi-ar spune: Vino! l'aş urma fără preget, aşa cum l'am urmat până acuma, dela un cap la altul

al Ţării şi chiar şi dincolo de ea, de astădată fără nevoit de încălecat, nici de paloş, ci numai aburcându-mă către nevăzuta lui intrare în altă domnie.

Parcă cerul ar fi coborât pe pământ, atât de multe stele, mai mari sau mai mici, s'au strâns în jur. Mi-au amorţit picioarele de atâta stat. Cobor treptele către curte, mă strecor printre focuri şi oameni, tai în două zumzetul de albine al glasurilor care suie cătinel către ferestrele de sus, e un murmur ca de rugăciune călugărească la miez de noapte, ies în uliţa din dreapta porţii şi cobor printre ferestrele aninate şi ele în sclipetele acestei nopţi văduvită de întunerec. Mi-e silă de singurătate. Mă gândesc la gâdele unguresc care locueşte într'o căsuţă de piatră dincolo de ziduri, plocon depe vremea când Ştefan se afla în bună înţelegere cu regele Mateiaş. Ce va fi visând în nopţile lui de burlac fără putinţă de rânduială întru cele omeneşti? Cum te faci gâde? Ce faptă de prag te aruncă dintr'odată în blestemăţie, ca într'un descălecat către mult mai jos? O meserie de iad, premergătoare de răutăţi scrise pe veşnicie. Nu e nicio asemănare între noi, însă şi eu am rămas fără rânduială. El din ură, eu din iubire. Încetinesc paşii. La colţuri de uliţă, din porunca pârcălabului, au fost aprinse focuri, la răscrucile de soiu, păreţii şi streaşinile pâlpâie în zvonul flăcărilor, astfel încât par vii în întovărăşirea lor de vecernie. Mă opresc. Uşa e deschisă şi, în pragul de umbră, stă rezemată rachieriţa, singură şi ea, însă de veghe, ca întreaga cetate. Fota neagră se amestecă cu întunerecul dinnăuntru, însă iia albă, cu râuri negre şi roşii curgând dela umeri în jos, albeşte ca o pată şi e singura mărturie despre ea în neliniştea din jur. Mă apropiu. Glasul ei mă ajunge cu o limpezime de arcuş: Boier Duma! Mă îndrept către ea, ca şi cum din întâmplare aş fi trecut pe acolo. Se dă la o parte din prag, ca să-mi facă loc. Atât cât să pot trece. Parcă ar fi mai bine dacă n'aş intra. Pe de altă parte, mă întreb cu glas numai pentru mine: dece m'am ostenit până aici? Trec pe lângă pieptul ei, altceva nu simt mai de sprijin, mă las să alunec în nesiguranţa crâşmei, unde ziua a lăsat, ca şi tot ce s'a scurs până acuma din noapte, o duhoare de băutură râncedă, ca un rest de apă vie stricată, de podele călcate numai de opinci şi de ciubote bărbăteşti, de vorbe grele şi de sudalme, de mânii şi de strigăte descumpănite. Îi cer o cană de vin şi mă aşez la o masă pe care arde un opaiţ, singurul aprins în încăperea care-şi pierde fiinţa către gura din fund a pivniţei. Dacă nu mă uit bine la ea, dacă nu o aud, dacă mă las dus de greutatea nopţii acesteia, parcă aş zice că-i seamănă. Nu e întâia oară că mă las înşelat, spre binele răului din mine. Stai

jos! şi ea se aşează fără să scoată un cuvânt, nici prea aproape, nici departe de mine, atât cât îi îngăduie straşnica urzeală a ceremonialului ce ne înconjoară.

XV. Doamna Maria a intrat, l’a privit, i-a pus mâna pe frunte, Domnul doarme liniştit, între o horcăitură şi un oftat, la mine nici nu s’a uitat, poate că nici nu m’a văzut, apoi a ieşit, trăgând uşa după fotele fremătătoare ale Măriei Sale. Orice ne e dat să vindecăm, avea obiceiul să spună Fra Anselmo, la Salerno, numai de moarte nu putem vindeca. Contra vim mortis non est medicamen in hortis. Nici cu leacuri doftoriceşti, nici cu vrăjitorii. E ceva în fiecare din noi, ceva care nu ascultă de poruncă omenească. Tot ce au crezut despre puterea infinită a omului, odată liberat de apăsarea Bisericii şi a ameninţărilor de dincolo, s’a dovedit cu prisosinţă a fi minciună, sau cel puţin amăgeală umanistă. Nici măcar de războaie n’au ştiut să ne ferească, şi ce să mai zic de ciumă, de holeră şi de alte vătămături! Simţeam cum, încetul cu încetul, se topea în oameni speranţa pe care Petrarca cel dintâi, apoi neoplatonicienii şi, odată cu ei, magii de toate chipurile şi asemănările, o aprinseseră dinspre Florenţa către restul lumii.

În anul în care Ştefan mă trimise în apus ca să-i aduc veşti, cărţi şi leacuri pentru rana lui, mă aflam încă sub farmecul iluziilor mele din tinereţe, deşi Moldova mi le topea, una după alta, înclinată cum se afla către miezul pământului, care nu era, aşa cum Dante ne-o dovedise, decât o ieşire către cer. Era în 1492. Ajunsesem primăvara la Veneţia, când trandafirii aruncau peste ziduri dorul lor colorat şi parfumuri chemătoare către tărâmul de dincolo de ape de care prindeau de veste numai când trandafirii dela Mestre lăsau duse de vânt către lagună miroasele lor dătătoare de siguranţe şi de ortodoxii. Păreau pictaţi de Ghirlandaio, ornamente neadevărate, imitaţii cereşti tinzând către ispite şi nesiguranţe. Întocmai lumii din care făceau parte. Rătăceam în gondolă pe căile de mare ale oraşului în care mă născusem, căutam în umbrele depe ziduri resturi din sufletul meu de copil, vedeam curtezanele aplecate spre trecători astfel încât să-şi facă văzute farmecele de sub pieptare, priveam după călugării care nu se mai minunau de nimica, cetatea închinată Evanghelistului părea acuma, în amurgul sfârşitului de veac, dedicată altor cucernicii, cu atât mai profane şi mai înrădăcinate în conştiinţe cu cât politica însăşi a Senatului şi a dogelui nu se

mai trăgea din Scripturi, ci din aceea a cărţilor lumeşti. Veneţia, care rezistase cu tărie noilor învăţăcei, chiar şi în arta de a picta, curentelor de frig raţional care urcau dinspre Arno, se lăsa fără ştirea ei, obosită de atâta luptă pe mare şi pe tărâmul sufletului, către plecarea steagurilor. Avea să fie fericită, răsunătoare de veselii, între cântări şi lumini de baluri, însă mai nimic din strădaniile ei de odinioară, nici măcar aspra ei bătălie împotriva semilunei, nu mai erau decât istorie, parte din trecut, lipsită de orice fel de oglindire către viitor. Legile protejau pe curtezane, doar-doar bărbaţii, stricaţi de viţiile orientale, s'ar fi lepădat de sodomii, căutând, după moda turcească, dar şi după riturile filosoficeşti ale Academiilor platoniceşti, inspirată liniştire în trupuri asemănătoare, în stearpa împreunare care ne ducea către sfârşit până şi pe această cale. Moartea noastră, ca şi a omenirii, putea veni din această proastă înţelegere a amorului, aşa cum fusese şi învăţătura albigensilor provensali sau a palatinilor milanezi. Procreaţia devenea păcat şi urâţenie, când fusese exact contrariul în epoca lui Dante şi a lui Giotto. Până şi în îmbrăţişarea prietenilor simţeam necurata progresiune, pe care nu o priveau astfel decât ultimii preacucernici care se refugiau în mănăstirile cele mai ferite, departe de centrul lagunei şi de chemările antichităţii. Anii, sau Moldova, ceea ce pentru mine era tot una, mă desvăţaseră de a mai fi veneţian. Timpul meu se mutase în altă parte.

Mi-au rămas clar în minte, din acea călătorie printre poeţi şi stranii muze, printre fanatici şi nebuni, un tânăr despre care nu am mai auzit nimic între timp, o femeie înălţătoare şi un călugăr dominican, despre care s'a vorbit în ultimul timp în Italia mai mult decât despre aflarea drumului apusean către India. Nicolò şi Girolamo. Amândoi la Florenţa, mai duşmani între ei decât un creştin şi un turc. Avea douăzeci şi unu de ani, umbla precedat de o frunte înaltă, pe care o urma, la respectuoasă distanţă, o faţă îngustă şi inexpresivă, ca şi cum acel om îmbibat de lecturi clasice, ar fi trăit mai mult din cărţi decât din bucate sau din amoruri. Sono il principe dei noncristiani, zicea despre sine, aruncând priviri dispreţuitoare în jur, chiar şi în faţa Signoriei, mai ales dacă trecea pe lângă noi vreun cleric sau vreun neguţător burtos. Venise de curând din satul lui, undeva prin Toscana şi se pregătea să tragă iţele cele mai subtile ale republicei. Se numea Nicolò Macchiavelli. Născut în sărăcie, zicea: m'am învăţat mai întâi să sufăr şi apoi să mă bucur. N'avea decât nişte cărţi într'o ladă drept singură bogăţie şi o minte atoate cunoscătoare. Un orgolios, produs tipic al epocii care, cu

toate trufiile ei, dădea semne de oboseală, mai ales la Florenţa. Celălalt ajunsese prior la San Marco, începuse să fie privit drept un profet, aduna în biserici, când propovăduia, mulţimi însetate de adevăruri pe care nimeni nu le mai spusese depe timpul lui Toma din Aquino şi se duşmănea cu toţi atotputernicii care i se iveau în cale, începând cu Papa şi terminând cu Lorenzo Magnificul. La Roma domnea depe tronul Sfântului Petru un om al secolului, simbol al învăţăturii umaniste şi al viciilor care o rodeau pe dedesubt. Între fratele dominican Girolamo Savonarola şi curtea dela Roma, ca şi între frate şi tiranul florentin, se aprinsese de ani de zile o polemică înverşunată. Orizontul era în flăcări, în spirit, şi în pieţe, ca şi cum nişte vreascuri vechi şi uscate ar fi luat foc, pe care lumea le venerase până atunci, considerându-le drept incombustibile, în timp ce învăţături uitate, trase din cuvintele lui Isus, scoteau capul la lumina cea nouă, arzând şi vestejind pentru o clipă torsurile albe şi capitelurile scânteietoare de frumuseţe păgână, din care se trăgeau rigorile ca şi deşănţările cărturăreşti. Undeva, prin nordul atrăgător de desbinări şi de orgolii, cuvinte aspre se ridicau în acelaş timp, în cadrul unei bătălii care părea sortită să nu mai aibă sfârşit. Când îi povesteam lui Ştefan Vodă, odată întors la Suceava, acea încurcătură de idei şi de fanatisme, de speranţe şi de căderi în disperare, strângea din umeri: oricum ne-om întoarce, suntem sortiţi a înţelege numai o parte; din această neputinţă de a cuprinde totul ne vine şi setea de sânge. Cum spuneai? mă întreba. Antropofagie. Repeta cuvântul cu mare şi vizibilă plăcere. Suntem antropofagi din neputinţa de a ne sătura din nimicuri şi din bucăţele. Dacă am şti, n’am mai avea nevoie de bătălii. Sângele altora ne e hrană neîndestulătoare, însă de alta nu putem da, nici în cărţi, nici în Bisericile în discordie, nici la capătul zăngănitului de săbii.

Nici în faţa Turcilor, la Războieni, nu trăsesem o spaimă mai mare. Ne înconjurase o mulţime de *piagnoni* de-ai lui Savonarola, unii din ei auziseră de Nicolò proclamându-şi condiţia lui de necreştin, alţii dădeau mai multă crezare pumnalului meu al cărui mâner cizelat cu artă actuală părea a contrazice asigurările mele de om de bine, de veneţian ortodox, cert este că unul din cei ce se apropiaseră mai mult de mine îmi smulse pumnalul din teacă şi-l aruncă în rugul care ardea în mijlocul pieţei. Altul, în acelaş timp, îl trăgea pe Nicolò către foc, gata de a-l confunda cu o eterodoxie umanistă, cu o statuie păgână demnă de a lua şi ea calea focului. Se consumau în flăcări, dinaintea noastră, tablouri, cărţi, manuscrise, obiecte de tot felul,

orice lucru socotit de către mulţimea de plângăreţi drept eretic şi deci anticreştin. Grupuri compacte colindau străzile Florenţei în căutare, de victime artistice. Tot ce era considerat drept artă păgână, fruct al unui secol de rătăcire, era smuls depe pereţi, luat depe soclu, scos din sertare şi din rafturi şi aruncat în mijlocul rugurilor care ardeau zi şi noapte şi în jurul cărora grupuri de copii intonau imnuri sacre, în timp ce persoane mai în vârstă vărsau lacrimi de jale pe umerii secolului păcătos şi nevăzut, dar prezent în toate arătările către lume ale oraşului. Lorenzo murise de curând, nu în miros de sfinţenie, şi Fra Girolamo se înstăpânea peste suflete, încercând, aşa cum îmi mărturisea Nicolò, să facă din cetatea depe Arno un regat al lui Christos, un Stat puternic ridicat împotriva păgânităţii, chiar dacă aceasta venea dela Roma. Mai cu seamă în acest caz. Nu ne fu uşor să scăpăm din braţele care ne apucau de pretutindeni, să strigăm în gura mare adeziunea noastră la doctrina dominicanului şi să ne strecurăm către o străduţă care ne scoase dincolo de zarvă, cu hainele, dacă nu rupte, cel puţin în stare de mototolită nelinişte. Rămăsesem fără pumnal, aveam să-mi cumpăr altul a doua zi, nu asta era grija mea cea mare, ci acel tumult fanatizat de cuvintele Celui ce, e drept, adusese pace între oameni, dar şi sabia. Depindea de oameni interpretarea într’un sens sau într’altul. Savonarola întrupa violenţa purificatoare a mesajului evanghelic, trecând dincolo de liniştea adusă creştinătăţii de Sfântul Francisc din Assisi şi de care oamenii nu mai voiau să ştie.

Caii ne aşteptau în uşa osteriei, bătând nerăbdători din copite, mai că se lăsase seara când ne îndreptarăm către Careggi. Nu departe de vila în care îşi dăduse sufletul Lorenzo, locuia, într’o casă dăruită de tiran, unde se instalase şi Academia platonică, Marsilio Ficino, maestrul şi izvorul tuturor schimbărilor, dacă astfel de schimbări pot descinde dintr’o singură sursă. Era un om agreabil, în plină maturitate (se născuse în Valdamo la 1433), oglindind pe faţa lui brăzdată de cute parcă pictate de cineva, parcă chiar de maestrul Masaccio, o nelinişte pe care o desvăluiam cu încetul în persoanele cele mai cunoscute sau mai reprezentative pe care le întâlneam în acea călătorie de pomină. Zic de pomină pentrucă nu-i găsesc un nume mai potrivit, vreau să spun mai modest. În decurs de câteva luni, între Aprilie şi Septembrie între Veneţia şi Roma, aveam să citesc acea îngrijorare, ca pe un sigiliu, pe chipurile şi mai ales în privirile contemporanilor mei italieni. Altfel întoarse către viaţă decât cele ale

Moldovenilor. Deosebirea mi se părea demnă de a fi comunicată, şi din acea deosebire desfăşurai teme de lungi comentarii cu Măria Sa, în iarna anului 1492, după ce mă întorsesem, plin de noutăţi şi încărcat de presimţiri, din pelerinajul meu talienesc.

Furăm poftiţi în biblioteca Academiei, unde putui descifra în grabă, înşirate pe poliţe de stejar lustruit, dominată perspectiva încăperii scufundată în umbră de bustul lui Platon: întâi operele gazdei, *De christiana religione* şi *Theologia platonica,* apoi *Rimele* lui Petrarca şi opera lui în proză latinească, *De seculo et religione* de Coluccio Salutari, *Dialecticarum disputationum* de Lorenzo Valla, *Roma instaurata* de Flavio Biondo, *De rebus coeles* de Giovanni Pontano, *Oratio de hominis dignitate* de Pico della Mirandola, *De profundis* şi *Della famiglia* de Leon Battista Alberti, *Cântecele de carnaval*, la loc de cinste, ale lui Lorenzo de Medici şi mai multe opuscule de Angelo Poliziano, care se afla acolo în persoană când sosirăm şi rămase cu noi până mai târziu, puţin înainte de plecarea noastră. Alte două busturi de marmură sprijineau rafturile cu cărţi, într'atât păreau de solemne şi de sigure de ele însele, acelea, aflai dela Poliziano, ale lui Ghemistos Pleton şi Giovanni Argiropulo, fugarii bizantini care aduseseră cu ei în Italia pasiunea pentru filosofia platonică şi, în mare parte, erorile căzute în magie neagră ale lui Plotino; ale gnozei alexandrine şi ale magiei negre. Mi se părea ciudat cum de focul purificator care fusese pe punctul de a ne devora şi pe noi în decursul aceleiaşi zile, nu ajunsese până la Careggi, probabil numai pentrucă vila Medicilor se afla peste drum de Academie, instalată în toată splendoarea ei florentină, făcută din ce era mai vechiu şi din ce era nou, în centrul târgului. Din acel loc, aşezat între coline şi măslini, se revărsase peste lume tot ceea ce o înnoise, în ultimele decenii, până în fundul măruntaielor ei profane. Spre binele sau spre răul contemporanilor, era poate că prea devreme ca să pot judeca cu exactă cunoaştere a lucrurilor. Mă aflam acolo graţie relaţiilor pe care tânărul Nicolò le stabilise cu Ficino, nu de mult, e adevărat, însă între maestru şi învăţăcel (n'aş şti cum să-i spun altfel, deşi Macchiavelli nu-şi recunoştea drept maeştri decât pe Cicero şi pe alţi câţiva, pe nimeni dintre cei vii, aşa cum avea să-mi mărturisească la plecare) se stabilise în mod vizibil o transmisiune în sens unic de gânduri şi poate chiar şi de influenţe.

Să revin însă la chipurile celor doi umanişti. Conversaţia se desfăşură dela început, după o scurtă introducere asupra meseriei mele de medic al

principelui Ştefan, pe care-l cunoşteau şi sub numele de „atlet al lui Christos” („dacă ne-ar apăra numai de Turci ar fi mai bine”, spuse Poliziano, şi nu înţelesei atunci ce voia să spună exprimând acel regret), trecurăm la evenimentele care cutremurau Florenţa din temelii, mai ales după moartea lui Lorenzo, întâmplată în vila de alături în Aprilie trecut. Îmi dădeam seama foarte bine, nu de geaba eram medic, de urmele pe care o adâncă nelinişte o ducea în afară, către trăsăturile feţei, atât la Ficino cât şi la Poliziano, concluzia trasă din lectura unor texte ale lui Petrarca, prezente încă în buna mea memorie de medic, astfel încât întrebai dacă între neliniştea vădită a gazdelor mele şi sentimentul de *aegritudo* de care vorbeşte poetul *Rimelor* în celebrul *Secretum* (mai precis *De secreto conflictu curarum mearum)* se putea stabili vreo legătură dela cauză la efect. Nicolò schiţă o vagă dorinţă de a lua cuvântul, însă rămase cu gura închisă, nu fără a lăsa înscrisă pe faţă o vizibilă părere de rău, în clipa în care Angelo Poliziano începu să vorbească. Îmi dădeam seama cu admiraţie că ar fi putut, tot atât de bine, să mi se adreseze în latină sau în greceşte şi că alesese toscana numai pentrucă aşa se exprimase dela început, rezervându-şi cunoştinţele de limbi clasice pentru conversaţiile cu cei mari; probabil cu Lorenzo nu discuta decât pe limba lui Virgiliu, şi pe cea a lui Homer cu Ghemistos Pleton şi cu nobilii fugari veniţi dela Bizanţul ocupat, fugari de care e plină Italia încă şi acuma. *De secreto conflictu curarum mearum,* spuse, citând titlul întreg al cărţii lui Petrarca, pune în evidenţă, în conversaţia închipuită pe care poetul o întreţine cu Sfântul Augustin, atoateştiutorul întru cele platonice, de o îngrijorare care o anunţă pe a noastră, este evident, însă timpurile nu mai sunt aceleaşi, au trecut de atunci mai bine de un secol, şi deci preocupările noastre s’au modificat şi ele. Dacă ar fi trăit printre noi, Petrarca ar fi ieşit din Biserică, deci, cu siguranţă, incertitudinea lui permanentă între a rămâne fidel credinţei şi instituţiei pe care o slujea, pe de o parte, şi poesie, pe de alta, n’ar mai fi cunoscut-o, sau poate în alt fel, mai puţin dramatic. Din liniştea cu care, astfel, s’ar fi ales, dincolo de acea insuportabilă îngrijorare de eclesiastic copleşit de sentimentul păcatului, poate că nu s’ar fi tras nimica, nicio operă demnă de a ne fi fost păstrată în memorie. Din acea *aegritudo* petrarchiană s’au născut atât versurile în toscană cât şi operele lui latineşti, printre care *Secretum* nu e cea mai de lepădat. Ceea ce-l chinuia pe Petrarca, aşa cum el însuşi o mărturiseşte, e „comerţul cu Venus”, în măsura în care un om al

Bisericii, prieten cu cardinalul Colonna şi protejat al Papii, nu numai că o cântă pe Laura dar, dincolo de acel amor platonic de toată lumea cunoscut, întreţinea legături mai aristotelice, ca să zic aşa, cu alte femei, cu care de altfel a avut mai mulţi copii. Îl neliniştea condiţia lui de cleric, supus votului castităţii, cât şi faptul poetic, închinat lui Venus atât în *Rime* cât şi, mai cu seamă, în peregrinările prin proza cotidiană. În plus, dedicat credinţei şi celor bisericeşti, îşi făcea din glorie o preocupare profană legată de fiecare clipă, obligat la aceasta de faptul că locuia într'o cetate ca Avignon, unde poetul, după cum el însuşi o mărturiseşte, se plictisea în mod cumplit. „Te domină o funestă boală a spiritului, îi spunea Sfântul Augustin, pe care cei moderni o numesc *acidia* iar cei vechi o cunoşteau sub numele de *aegritudo*.” Cum putea fi altfel între zidurile abia ridicate ale unui oraş lipsit de orice fel de amuzament şi de duh?

Poliziano se ridică depe scaun şi, cu gesturi de cunoscut al locurilor, se îndreptă către bibliotecă, de unde scoase cu degete învăţate o carte groasă, pe care o răsfoi fără grabă, aflând însă imediat ceea ce căuta, şi ne citi următoarele: „Cine ar putea descrie cum trebuie lâncezeala şi plictisul zilnic al vieţii mele şi oraşul cel mai trist, mai turbure din lume, mică hazna plină de toate gunoaiele lumii? Cine ar putea închide în cuvinte aceste lucruri care, aici ca şi pretutindeni, stârnesc numai scârbă: uliţele împuţite, pe care îşi fac veacul împreună câini turbaţi şi porci murdari; scârţâitul roţilor făcând să tremure pereţii; după fiecare colţ îţi sare înainte o căruţă neaşteptată; lume de toate culorile; repugnantul spectacol al cerşetorilor şi, alături, desfrâul celor bogaţi: scufundaţi cei dintâi în amărăciunea lor, iar ceilalţi bălăcindu-se între plăcere şi preacurvie; şi, în sfârşit, atâtea cugete în vrăjmăşie şi stări de fapt atât de diferite, zgomot neîncetat de glasuri turburi, înghesuiala depe străzi între trecătorii care-şi dau brânci unii altora? Toate acestea omoară simţurile celui obişnuit cu ceva mai bun şi fură din liniştea celor care dispun de o stare de spirit mai înaltă...”

Am tradus în grabă, adăugă, însă vă daţi seama cât de mult a avut de suferit poetul cel mai mare al tuturor timpurilor, după Virgiliu şi Oraţiu bine înţeles, exilat de bunăvoie într'un oraş croit la repezeală după nevoile unui Vatican şi el în exil. Ar fi putut atârna în cui straiele lui bisericeşti şi ar fi putut pleca la Veneţia sau în altă parte, acolo unde tipografi şi cititori de seamă i-ar fi creat în jur o curte demnă de propria lui măreţie. Însă timpurile nu erau încă pregătite pentru astfel de liberări. Nici chiar acuma, după

atâtea decenii dela moartea lui Petrarca, nu suntem în stare să spunem lumii pe nume. Uitaţi-vă în jurul vostru, la această biată Florenţă care şi-a pierdut conducătorul şi, odată cu el şi parte din spirit şi se lasă dusă în modul cel mai penibil de plângăreţii lui Savonarola, nomina odiosa. Nu, plictisul nostru, deşi se trage din suferinţele umaniste ale lui Petrarca; e mai mult decât atât. Noi ştim către ce anume mergem, am făcut o alegere, însă ţinta noastră nu ne stă dinainte ci ne cheamă din urmă. Şi la trecut nu te poţi întoarce. „Di doman non c'é certezza", spunea foarte bine Lorenzo, siguranţa nu ne poate veni decât din neschimbatul trecut, însă cum să pui mâna pe ceva care-ţi scapă printre degete? Cred că niciodată, de când omul e fiinţă raţională, nu a existat o generaţie mai nefericită decât a noastră. Cuvântul *aegritudo* ne vine dela Petrarca, însă în fiecare dintre noi şi-a aflat răsădire în trup şi înflorire în suflet. Şi totuşi, dacă ne gândim bine, am avut norocul să trăim la Florenţa, în oraşul cel mai înţelept şi mai vesel din lume, alături de umbrele trecutului, am fi trebuit să fim oamenii cei mai veseli, cei mai siguri de ei şi de viitorul lor. Marele Petrarca a ştiut parcă să ne anunţe această siguranţă în nesiguranţă, când a spus: (deschise din nou cartea şi citi): „Mereu nesigur pe viitor, cu sufletul mereu în îndoială, nu-mi prea sunt pe plac fructele soartei."

Închise cartea cu zgomot mâniat, se îndreptă către rafturi şi o aşeză la locul ei, apoi reveni, se aşeză din nou pe scaun şi rămase mut până la sfârşitul întrevederii. Ceva, un sentiment brusc şi revelator, îl obligase să spună ceea ce spusese, poate că fără voia lui, victimă a unui impuls provocat de moartea lui Lorenzo şi ţinut subt obroc timp de câteva luni în şir. Prezenţa noastră la Academie, nevoia de a se destăinui, îi violase străfundurile şi discreţia. Tânărul Nicolò încercă să se facă remarcat, deschise gura, însă Marsilio Ficino, fără măcar să-i arunce o privire, îi luă vorba depe buze. Aegritudo non é malinconia, spuse. Am afirmat-o în atâtea rânduri. Noi toţi – şi mă refer în special la noi cei din Academie – ne-am născut sub semnul lui Saturn, suntem trişti pentrucă ne zbatem să cunoaştem, trăim sub semnul cunoaşterii şi facem din cercetare o aventură mai amuzantă decât aflarea şi descifrarea ei. A căuta e, pentru noi, mai valabil decât a găsi, asta vreau să spun. Pentru că e mai uman să cauţi decât să găseşti. Însă din nesatisfacţia unei căutări fără repaus se strâng în noi tristeţile melancoliei, care e un fel de depresiune morală. Din împerecherea dintre cultura clasică şi cea modernă am construit casa perfectă a unei

„philosophia perennis” din care vor trăi generaţii fără număr, până când cineva, sau poate că o generaţie întreagă, peste două sau trei secole, va da o formă fericită acestei căutări, şi când, din melancoliile noastre se va putea ridica chiar şi o nouă societate, mai justă, mai curagioasă, bazată pe valorile filosofiei. Din neliniştea căutării, încă nesatisfăcută, ni se trage necazul pe care Petrarca îl numea *aegritudo*. El se află astfel la temelia întregei noastre mişcări către adevărul ultim. Însă până la el calea e încă lungă. Ce rost are să ne oprim pe drum între lacrimi şi regrete? Saturn era melancolic, însă nu disperat. Gândiţi-vă numai la această fericită ruptură, fruct şi ea a răsvrătirii noastre: din virtutea care ne este caracteristică şi care implică separarea între teologie şi *philosophia perennis* va lua fiinţă într'o zi o filosofie a naturii care va duce la autonomia ştiinţei, fără de care niciun progres real nu e cu putinţă. Metafizica va rămâne într'o parte, poate că împotmolită alături de teologie, în timp ce filosofia naturii, liberată de prejudecăţi, dusă de Lucreţiu acolo unde o minte umană o putea duce, va da naştere, aşa cum spuneam, unei noui posibilităţi de cunoaştere, dar şi unei societăţi desprinse pentru prima oară în cincisprezece secole de tiraniile pe care le ştim cu toţii şi cărora le-am fost toţi victimă, într'un fel sau într'altul. Lupta se dă chiar în această clipă, pe străzile Florenţei, între metafizica lui Savonarola şi filosofia noastră. Uşor de ghicit cine va câştiga până la urmă, chiar dacă unii dintre noi (se referea, aşa cum aveam să aflu a doua zi, la Pico della Mirandola) s'au lăsat târâţi de falsele străluciri ale unei metafizici învechite. Omul este „copula mundo”, un intermediar între Dumnezeu şi cosmos, o permanentă încercare de a-i obliga să se înţeleagă. Nu putem să ne facem din asta motiv de *aegritudo*, ci numai bucurie de a fi trişti.

Îi povesteam Măriei Sale mai pe scurt cele auzite la Careggi din gura celor doi umanişti, părinţi ai secolului, şi rămânea pe gânduri, parcă cuprins fără voie de amărăciunea timpului, deşi la atâta distanţă şi în cu totul alte împrejurări. Pela noi, spunea până la urmă, ne-a ferit Dumnezeu de astfel de îndoieli. Nu ştiu cum să înţeleg mai bine. Dacă ne ţine în nesfârşită bătălie, asta ar însemna că vrea să n'avem timp pentru risipit în pierzanii. Poate că atunci când înfruntarea cu turcimea şi cu păgânătatea ar da semne de osteneală şi când ar părea că înspre acele primejdii am fi aflat linişte, atunci varsă peste noi încălcările creştinilor din vecini. Dacă am sta la gânduri mai mult de o clipă, între un secerat şi o cotropire, poate că şi noi am fi ispitiţi a cugeta la fel, vreau să spun că am cădea în acelaş păcat al

întristării. Eu n’am timp să fiu trist, eu sunt omul cel mai vesel al creştinătăţii, de-asta Dumnezeu e cu mine şi mă ajută să-mi păstrez veselia dela o luptă la alta. Îmbătrânea în plete, însă nu în răs. Credinţa, spunea până la urmă, nu vine din înţelepciune. Înţelepciunea din credinţă, asta da. Nu le-ai spus nimica atunci când umblau pe marginea adevărului?

Nu, nu le-am spus nimica, deşi începusem de mai multă vreme să nu mai ostenesc în căutarea adevărurilor. Pentrucă aceasta era, în fond, marea înţelepciune: a căuta şi apoi a găsi adevăruri nu era decât o vană osteneală, deoarece adevărul nu e decât unul, pe deasupra ştiinţelor. Cum îl pui la plural, cum dispare. Petrecurăm noaptea la Careggi, la un han unde cinarăm, se făcuse atât de târziu încât nu mai puteam intra la Florenţa, ale cărei porţi se închiseseră demult. Tânărul Nicolò era grăbit să se întoarcă, pentrucă avea de pus la cale un negoţ, avea de gând, împreună cu un burghez bogat, să încerce „qualche traficuzzo”. Cineva îi desenase un „pollaiolo”, o crescătorie de găini pe care voia să o instaleze undeva, în apropiere de Florenţa. Florenţa, la acea vreme, mişuna de astfel de personagii, care, pe de o parte, îi făcea posibilă strălucirea materială şi prosperitatea, iar, pe de alta, îi transforma spiritul în marfă de vânzare.

Acea noapte părea că nu va mai avea sfârşit. Undeva, la orizont, cerul se clătina sub flăcările rugurilor, care urcau în intensitate, parcă şi în intensitate sonoră, pentrucă ajungeau până la noi, pe aripile brizei de seară, urletele mulţimii adunate în Piazza della Signoria, sau scădeau atunci când mulţimea, poate că obosită sau sătulă de atâta spectacol, abandona rugurile şi-şi strângea către casă catrafusele şi vociferările. La osteria dela Careggi, unde se mâncau cărnuri de toate felurile, cârnaţi şi şunci gătite după secretele bucătăriei toscane, stropite cu vin de Chianti, lumea stătea la mese şi comenta evenimentele din cetate. Vorbeau tare, pe italiana lor aspră, plină de sunete guturale peste care domnea litera H, beau vârtos după fiecare înghiţitură, o babă şi o fată ne serveau când le lăsau să ajungă până la noi localnicii zgomotoşi. Nicolò încercă să se lege de fată, însă ea nu părea atrasă de un om cu chipul, deşi tânăr, turnat în ciudăţenii puţin atractive, atunci îşi îndreptă atenţia către babă. Mare poftă de femeie trebuie că-i răscula sângele, ca să treacă atât de repede dela o cucerire imposibilă la o cedare fără probleme. De câte ori trecea pe lângă noi, baba îi făcea semne, cu singurul ochiu de care dispunea, şi-i punea în taler bucăţile cele mai arătoase. Aflai a doua zi că se culcase cu ea, părea plictisit şi chiar scârbit

de el şi de noaptea petrecută, din hămeseală şi din tinereţe, în braţele obosite ale hangiţei. Avea barbă, îmi spunea în timp ce călăream către Porta Romana, şi semăna la gură cu Lorenzo de Medici. Râdea, mai cu poftă, mai cu greaţă. Îl lăsai la negoţurile lui şi mă îndreptai către hanul unde trăsesem cu câteva zile înainte. Nicolò reveni către vremea prânzului, mâncarăm împreună într'o „bucca" depe lângă Ponte Vecchio, mă săturasem de atâta cărnăraie, apoi coborârăm de-a-lungul râului şi ne pierdurăm timp de câteva ceasuri printre copacii unei păduri cuprinsă între ziduri, făcând parte din aşezarea cetăţii, pe malul drept al apei. Când căldura începu să se moaie, şi soarele să se stingă după coline, către marea dela Pisa, ne îndreptarăm spre palatul Signoriei şi de acolo, pe o uliţă dreaptă, parcă trasă cu sfoara, plină de dughene cu încălţări de toate felurile, trecurăm prin faţa catedralei, străjuită într'o parte de clopotniţa lui Giotto şi ne îndreptarăm către mănăstirea dela San Marco, de ai cărei călugări avea grijă Fra Girolamo Savonarola. Mulţimea era de nepătruns, însă Nicolò îşi făcea loc dând din coate, până când izbutirăm să găsim loc, cu mare casnă, la picioarele unei coloane, drept în faţa amvonului de unde avea să vorbească duşmanul tiranilor şi al Papei, amicul lui Christos, cum îi spuneau unii. Interiorul templului zumzuia ca un stup şi zăpuşeala, întărită de lumânările pe care călugării le aprindeau în faţa altarului, devenea de nesuportat. Când apăru Fra Girolamo, îmbrăcat în alb din cap până în picioare, ca o arătare, mulţimea încremeni într'o tăcere de sepulcru. Călugărul avea trăsături boccii, neprietenoase, mai mult scund de statură, aparent nepotrivit în rolul de trimis supranatural pe care-l juca la Florenţa, însă din ochii lui negri ţâşneau scântei de mânie divină şi dulci accente de iubire creştinească atunci când pomenea numele regelui cetăţii. Christo re! striga, şi mulţimea striga după el. Christo re! Apoi se aşternea peste căldură şi peste lumânări o tăcere mai densă decât seara de vară din biserică, Fra Girolamo îşi arunca privirea către fundul cerului, într'un gest al lui, iar când cobora din nou printre muritori se auzea sub bolţi un murmur de admiraţie sau de spaimă, un ooooh! profund, ca şi cum fratele scund şi însufleţit de cuvântul divin s'ar fi îndurat în sfârşit să părăsească viziunea de sus şi să-şi reia firul întrerupt al vorbirii lui de înger deghizat. Zicea: Femei, soarta cetăţii e în mâna voastră. De virtutea voastră atârnă salvarea tuturora. Nu vă lăsaţi atrase de viţii, de bani, de păcat. Voi sunteţi sufletul Florenţei şi dacă Florenţa izbuteşte să se mântuie, Italia însăşi se va mântui. Învăţaţi-vă fiii să

trăiască întru Christos. Ei sunt speranţa noastră şi a lumii. Din oraşul nostru vom face un regat al lui Dumnezeu şi vom pune capăt, astfel tiraniilor omeneşti. Nici Papa şi nici cardinalii nu ne mai sunt de niciun ajutor. Corupţia a atins inimile celor mari, chiar şi a celor puşi de Dumnezeu să ne ferească de corupţie. Dacă aş putea să vă spun tot ce ştiu, tot ce se adună în mine ca într'un potir prea puţin încăpător! Ascultă-mă, Florenţă! astă seară ascultă cuvântul meu! Călugărul ridică din nou ochii lui negri, de astă dată peste mulţime şi, parcă pătrunzând cu privirea prin pereţii bisericii, ca şi cum s'ar fi adresat întregului oraş: Prin tine Italia întreagă se va mântui! Nu vă mai lăsaţi duşi de mână de scriitorii antici, nu mai luaţi seama decât la cuvântul Domnului, aşa precum El ni l'a lăsat în Evanghelii...

Nicolò îmi făcu semn cu cotul, apoi cu ochii îmi arătă către un tânăr care, rezemat de o coloană, nu departe de noi, asculta fermecat cuvintele fratelui dominican. Îmi şopti: E contele Pico della Mirandola. În acea clipă şi privirile lui Savonarola se îndreptară către el. O, tu, Florenţă, zicea, izvor al tuturor relelor, o Florentia, propter peccata tua venient tibi adversa. O teribilă furtună se apropie de zidurile tale. Pentru păcatele tale, pentru avariţie, pentru luxurie, pentru ambiţiile tale fără frâu, tu care eşti principala cauză a tuturor căderilor şi care ai făcut să învie între zidurile tale spiritul păgânilor din vechime şi ai transformat credinţa în vană admiraţie artistică şi în deşartă bogăţie sufletească, o Florenţă, nu amuţi în aşteptare, ci strigă! Clama, cesses! Nu amuţi în aşteptare, strigă! Dumnezeu mi-a vorbit azi dimineaţă şi mi-a spus să strig şi eu către fiecare din voi în parte, ca să vă pocăiţi, să vă rugaţi şi să cereţi iertare plângând pentru păcatele voastre. Clama ad Dominum Deum tuum! Iar eu mă întorc către tine, Doamne, Tu care ai murit ispăşind pentru păcatele noastre şi ai suferit pe cruce din dragoste pentru oameni şi deci pentru fiecare din noi în parte, strig iarăşi către Tine: Parce, Domine, populo tuo! Iartă, Doamne, poporul Tău, iartă poporul dela Florenţa care vrea din tot sufletul să fie al Tău şi numai al Tău!

Mulţimea cădea în genunchi şi vărsa lacrimi pe podelele de piatră, în timp ce călugărul în alb ridica braţele către înalt şi implora iertare pentru păcătoşii florentini, care-I părăsiseră învăţătura şi trecuseră la cea veche, făcând să izvorască din inima cetăţii tirania umanistă peste întreaga peninsulă şi mai departe, până dincolo de Sena, de Dunăre şi de Alpi. Contele Giovanni Pico della Mirandola căzuse şi el în genunchi şi părea cufundat în pocăinţă, cerând şi el iertare pentru credinţa lui în filosofii care-

i înlocuiseră pentru un timp în minte adevărul cel adevărat. Mă simţeam şi eu purtat pe aripile acelei pătimiri arzătoare care cutremura sufletele şi le făcea să se întoarcă spre Dumnezeu, parcă ceva din inima Moldovei ajunsese până aici şi acei oameni bine îmbrăcaţi şi netemători de turcime, aşezaţi departe de primejdii exterioare, se transformau subt ochii mei într'o armată de dreptcredincioşi, gata să-şi dea viaţa pentru regele lor Isus. Ceea ce moldovenii făceau fără atâta discurs pe latineşte, florentinii împlineau în acea înserare de vară, dar nu cu sabia ci cu pocăinţa, care era şi ea, îmi dădeam limpede seama, un fel de a fi plăcut lui Christos. La Roma, peste scurt timp, aveam să înţeleg şi mai bine şi mai mult din patima însângerată şi fără de ieşire în care se scufunda omenirea, peste clinchete de arme şi frumuseţi de marmură sau de literă scrisă, pentrucă trăiam cu toţii un fel de intrare în Apocalipsă şi nu ştiam dece. Doar aici, în biserica mănăstirii dela San Marco, parcă ceva începea să se întâmple, o lămurire şi o părere de rău luau formă în aerul serii, nu o *aegritudo*, ci o mâhnire creştinească, din care cine ştie ce avea să se nască, poate că o mântuire pentru toţi, aşa cum cerea Savonarola, poate că nimica, poate că o şi mai îngrozitoare întoarcere către rău. Călugărul ridică din nou braţele implorând mila Domnului pentru cetate şi pentru oamenii de pretutindeni, lacrimi mari îi curgeau de-a-lungul obrajilor înferbântaţi, scofâlciţi de posturi şi de suferinţele lui lăuntrice, lumea îşi îndreptase privirile către el şi, cum nu-i venea niciun semn, acea mulţime de bărbaţi şi de femei izbucni într'un plâns sfâşietor. Plângeau în şoaptă, parcă ruşinaţi de lacrimile lor mature, unii poate că uitători de ele încă depe ultimul prag al copilăriei, apoi văzând că şi fratele Girolamo plângea în amvon, plânsul li se urcă în gâtlejuri şi un huruit organic, un suspin ţâşnit din măruntaiele lor înspăimântate, umplu ca o inundaţie interiorul templului. Plângeam şi eu, fără să ştiu bine dece, luat de viitura lacrimilor ca de o apă mare. Când mi se uscară ochii şi nu mai putui lăcrima, în timp ce mulţimea uşurată îşi revenea în fire, mă uitai către Nicolò. Privea absent către acei viermi inferiori, care nu meritau nici măcar prezenţa lui acolo. Îmi surâse, cu oarecare dispreţ, abia marcat pe buzele lui subţiri, obişnuite să pronunţe alt fel de cuvinte. Nu ştiu cum, în acea clipă atât de încărcată de revelaţii de tot felul, avui dintr'odată imaginea lui pe dinnăuntru, ca un reflex fidel al figurii lui cea de din afară: părea o fiinţă venită din altă lume, rece şi distantă, pentrucă nu cu astfel de manifestări

sentimentale îi era obişnuită mintea şi nici lacrimile nu intrau în felul lui de a păşi prin viaţă. Un înger, poate, dar nu dintre cei de sus.

XVI. Nu mă prinde somnul, şi pace. Deschid ochii în întunerec, pe fereastra deschisă pătrunde palida lună gălbuie din care se vor aprinde zorii, cine ştie peste câte ceasuri. Mă gândesc că viaţa lui, atât de încărcată de griji şi de dureri de tot felul, s'a scurs, aşa cum el însuşi mi-a mărturisit odată, între sihastrul Daniil şi mine. Tot ce a fost mare şi sgomotos în el a încăput între două micimi. O femeie şi o scorbură săpată în piatră. Alerga astfel după două feluri de linişitiri. Pentru una îi era de ajuns lumina zilei şi osteneala genunchilor, pentru cealaltă lumina nopţii de aici. N'am stat niciodată la îndoială şi nici nu m'am îndoit sub pocăinţi, pentrucă nimic rău n'a stat niciodată între noi. Nu ştiu cum să spun. Dacă n'ar fi trecut din când în când pela mine, ar fi fost mai rău, mai rău pentru răii care i se ridicau înainte cu trădare şi cu prost ascunsă pe chipuri sete de domnie. Nu i-am fost nici mamă, nici soră, nici soţie, ci toate împreună, iar din bucuria cărnii nu mi-a rămas nimica, nici măcar în mintea cea mai de jos. Nu mai suntem tineri de multă vreme. Îmi lua capul între mâini şi-mi mângâia strâns părul dela tâmple către ceafă, parcă ar fi vrut să-mi strângă şi mai mult îngustimea frunţii sau să mi-o mărească în spre întunecimea iubitoare a ochilor. Apoi, când părea sătul de ce văzuse, mă săruta pe buze, mai întâi cu ochii deschişi, ca să vadă mai departe frumuseţea din mine, apoi, din închizătura care-l acoperea ca o noapte ferecată în el însuşi izbucnea cu încetul şi trecea peste noi ca o pală de vânt suferind, un geamăt de bărbat încercat de soartă şi vindecat, cel puţin în parte, de îngemănarea dintre două fiinţe, unite prin deprinderea în iubire. În acea clipă începea cutreerarea prin lumea fără de sfârşit. Nu din altceva mi-e întreţesut cuprinsul vieţii. Când împreunările în uitare şi în desfacerea de lumea văzută deveniră tot mai rare şi când anii ne îndepărtară de mângâieri şi ne apropiară în înţelegeri de alt soiu, atunci îngemănarea se lăsă alcătuită din alte seve, mult mai iscusite şi mai curate, ca şi cum în trunchiurile noastre crescute în despărţire ar fi urcat acelaş dor de înălţime, pe urcuşuri altele, nevăzut curs de sânge sufletesc. Îmi lua mâna şi mi-o săruta, stând la masă, sau iarna în faţa focului, atunci când venea să-mi povestească ciocnirile lui cu oamenii, cu cei răi ca şi cu cei buni, din care îi erau numărate zilele dela Suceava sau de prin câmpurile de bătaie. Totul în el era putere, din care se înfiripase cu timpul o nesuferită

singurătate, care-i scruta zilele mai mult decât podagra din picioare şi decât rana dela glesnă. Mi-a mărturisit odată: Domnul pe care mai mult l’am iubit, când vrăjmaş, când prieten, a fost Vlad Ţepeş, omul cel mai bine făcut pentru domnie şi mai nedreptăţit de soartă. Dacă dela început am fi fost în înţelegere, altfel ar fi curs povestea domniilor noastre. Dacă am fi lovit împreună puterea turcească, am fi zdrobit-o pentru totdeauna, pentru binele creştinătăţii. L’altra Vlachia, aşa o numise Ştefan pe talieneşte într’o cuvântare pe care Ţamblac o ţinuse în faţa dogelui dela Veneţia, aşa cum tot el i-o lăsase în scris înainte de plecare şi cum Muriano i-o pusese în limba mărilor, aşa cum fi plăcea să o numească, ca şi cum talazurile ar fi glăsuit între ele pe acel graiu. L’altra Vlachia, adică Ţara Muntenească. Eu simt că mai e încă în viaţă şi că trimite către mine soli prin noaptea caldă de Cuptor, soli credincioşi cuvântului nescris care a stat între noi ca o lege veche şi de neşters, cuvânt care-mi ajunge de sârg şi mă face să ştiu că până şi acum îmi e tot atât de aproape ca şi altădată şi că tot ce a fost între noi şi-a avut un rost. Şi că moartea, cândva, ni-l va face şi mai lămurit amândurora, împotriva uitării care pare a stăpâni peste vieţile noastre. Şi că din noi doi, cândva, poate că tot se va strânge, dincolo de stele şi chiar printre ele, o singură şi bine unită bunăvoie de a nu muri. Va fi de râs pentru unii şi de plâns pentru alţii, însă atunci când patima care ne ardea începu a se stinge şi nu mai trăia din arderea trupurilor ci numai din văpaie de duh, Ştefan îşi schimbă învoirea cu prietenii şi starea de luptă cu duşmanii. Se rupse de leşi, a căror prietenie nu-i folosise la nimica, cuprinşi cum sunt de o goală şi pustietoare trufie, rămase în înţelegere cu Ungurii şi se apropie de turci, ba mai mult, începu a se înţelege cu Han Tătar. Nu era nimic de citit printre rânduri, însă mă întreb şi acuma ce ar putea să însemne această potrivire? Între sihastrul Daniil şi mine, mărimile puterii sunau altfel, n’aş zice a oboseală, poate că numai a înţelepciune, dacă aceasta ar avea ceva de împărţit cu anii mulţi, cu sfătoşenia care s’ar trage din firele albe ale bărbii.

XVII. Căldura umblă după mine, ca o umbră. La Roma bătea scirrocco, mergeam pe străzi ţinându-mă cu mâinile de pereţi, simţeam că mă pierd în zăduful care nici nu începea nici nu sfârşea, bătea domol peste cetate şi năruia oamenii în ei înşişi. La 6 August cardinalii se închiseseră în Vatican, conclavul dura de patru zile, fumurile care ieşeau pe coş, deasupra Sfântului Petru, tremurau negre în vibraţia aerului încins. Calea nu era prea

lungă între ambasada veneţiană, sub Capitoliu, şi Vatican, şi o străbăteam mai mult în zorii zilei, ceva mai pe răcoare, dacă se poate spune. Mâncam de obiceiu la osteria dell'Orso, unde trăsese şi Dante pe vremuri, când venea la Roma ca să se ia la harţă cu Bonifaciu al VIII-lea, apoi îmi reluam postul de observaţie în faţa catedralei, până seara, când se mai potolea arşiţa şi porneam către casă, străbătând mai întâi uliţele care separau Vaticanul de Tibru, treceam podul peste fluviu în faţa mormântului lui Adrian, rătăceam pe străduţe imunde, treceam prin faţa palatului familiei Orsini şi o luam pe uliţa aurfaurilor ca să ajung în Piaţa Navona şi, prin Via delle Botteghe Oscure, învăluită în mirosuri de usturoiu şi de mucegaiu milenar, ajungeam la ambasadă, în piaţa care purta numele Veneţiei, la al cărei balcon atârna neînsufleţit stindardul Serenenissimei, leşinat în aerul verii, parcă topindu-şi culorile în cumplita zăpuşeală romană. Fiecare zid, fiecare piatră, fiecare colţ, fiecare rest de marmură, fiecare turn îşi spuneau povestea, veche cât lumea şi cât păcatele ei. Etruscii, romanii, cartaginezii, barbarii de toate culorile, evreii din ghetto şi pelerinii veniţi din lumea întreagă, cerşetorii în zdrenţe, precum şi o gloată subtilă şi flămândă care dormea pe sub poduri sau printre ruinele din forum, formau o populaţie bizară şi secretă, trecută şi prezentă, care dădea Cetăţii eterne un aspect de fantomă vie. Palate uriaşe ţâşneau din nimicul străzilor abandonate şi încărcate de umbre, în timp ce cocioabe mizere adăposteau, alături, arătări umane, câini şi pisici scheletice, o mişunare continuă care se adunase acolo ca să-şi caute un nume şi un rost. Palatele şi bisericile se ridicau majestuoase din acea mlaştină de piatră şi de slin, care mai degrabă curgea decât stătea locului. Grandoarea şi decadenţa cea mai agonică se amestecau într'un peisaj care nu semăna cu nimic. Pentru un Veneţian, obişnuit cu ordinea şi armonia dela el de acasă, acea amestecătură de bine şi de rău în descompunere devenea insuportabilă şi fermecătoare. Nu puteam înţelege cum capitala lumii creştine se menţinea în viaţă tocmai aici şi tocmai în acest fel, subt acea mască, într'un loc unde Romanii crescuseră odinioară către toate punctele cardinale, lăsaseră spiritul imperiului înscris cu litere săpate în marmură într'o Lex Reggia care pe timpuri străjuia şi justifica puterea Senatului, iar acuma, din spirit nu creştea spirit, ci descompunere, corupţie şi moarte. Îmi era greu să mă obişnuiesc. O luptă îngrozitoare, asurzitoare prin însăşi tăcerea ei vibrantă şi elocventă, se dădea pe străzi, în pieţe, înăuntrul palatelor. Ceva se sfârşea şi încerca să se nască. Auzeam, dar nu înţelegeam.

În ambasadă se vorbea mult de drumul nou către India descoperit de un oarecare Christofor Columb, genovez spaniolizat şi care, dacă era adevărat, avea să schimbe căile pe apă dinspre orient înspre occident, şi să lovească în soarta Veneţiei. Nu ajunsese intrarea turcilor în Mediterana şi apoi înaintarea lor către inima Europei, acum se ivea din neant acest drum scurtat, care însemna, peste ani sau peste decenii, abandonarea drumului veneţian şi ieşirea navigaţiei din Mediterana în spre oceanul Atlantic, socotit până atunci ca o cale fără ieşire. Pământul nu se mai mărginea, către apus, cu spaţii pe care cartografii scriau „hic sunt leones”, ci cu alte ţărmuri şi cu alte porturi, care ne scăpau de sub control. Timpuri grele se apropiau pentru toţi, nu numai pentru umaniştii dela Florenţa, dar şi pentru căutătorii de înlesniri materiale, în timp ce pentru alţii, ca spaniolii şi portughezii, ca şi pentru toate neamurile care dădeau către ocean, omenirea îşi afla dinspre ei şi nu dinspre noi, cum fusese până atunci, ieşire către spaţii mai mari şi poate că înspre adevăruri mai rotunde. Un aer de îngrijorare duhnea din căldura somptuosului palat de unde porneau zilnic în spre doge ştiri despre tot ce se întâmpla în lume şi mai ales, în acele zile toride, în conclavul adormit sub zăduf.

În dimineaţa zilei de 11 August, trăgându-şi sufletul în adierea uscată care bătea dinspre Africa, respirând cu greutate nisipul din care părea a fi făcută atmosfera dimineţii, mulţimea din faţa Vaticanului văzu ridicându-se din coşul anume zidit pe acoperiş, fumul alb care însemna „habemus Papa”. Un murmur de satisfacţie sălbatecă luă fiinţă, smuls din suflete de fuiorul de fum alburiu, ca şi cum soarta celor de faţă avea să se schimbe începând din acea clipă, ca şi cum pâinea lor cea de toate zilele şi scoaterea lor din foamete şi plâns ar fi atârnat de numele şi de viitoarele hotărâri ale celui ales. Se deschise o fereastră către publicul din piaţă şi vocea maestrului de ceremonii strigă: „Abbiamo Papa, Alessandro VI, Rodrigo Borgia di Valenza.” Sub crucea ridicată în fereastră apăru noul pontifice, ale cărui trăsături abia le întrezăream dela distanţa la care mă aflam, apoi piaţa se ridică într’un strigăt ca de fiară gata să se arunce peste o pradă de mult aşteptată. În câteva clipe, într’o mişcare parcă studiată dinainte, cu o repeziciune aproape supranaturală, piaţa se goli de lume, mă lăsai şi eu împins de puhoiu, trecui Tibrul mai mult purtat pe sus decât pe picioarele mele, mă trezii în faţa unui palat somptuos, nel rione dei Banchi Veechi, îmi dădui repede seama că acea mulţime avea în faţă un scop precis, că nu

aştepta altceva decât proclamarea numelui noului Papă ca să ştie unde să-şi îndrepte paşii. Poarta palatului fusese scoasă din ţâţâni cu pricepere, aş zice, de artă militară, pătrunsei şi eu în curtea interioară, apoi fui împins pe scări în sus, ajunsei până în iatacul lui Alexandru al VI-lea. Tot ce se afla la îndemână era smuls, adunat cu grijă, ascuns sub cămaşă, perne, lămpi, sfeşnice, haine, mantale, cărţi, tot ce putea fi dus acasă şi apoi vândut sau folosit dispăru înghiţit de gura fără fund a înfometaţilor. Nici urmă de paznici sau de servitori, jaful se desfăşura potrivit unui plan sau unei tradiţii, era ca o răsplată oferită de noul Papă poporului roman, al cărui episcop avea să fie, succesor al lui Petru. Din ameţeala vântului de sud trecusem la învălmăşeala cea mai de necrezut din viaţa mea şi cea mai originală în acelaş timp, pentrucă era vorba, cum înţelesei repede, de o prădare încuviinţată. Tocmai mă gândeam să pun mâna pe un obiect oarecare, ca apoi să-l înmânez stăpânului casei, când pricepui că totul fusese pregătit şi aşteptat, pe de o parte punerea în scenă organizată de familia Borgia, lăsând în urmă lucruri fără mare preţ, la nivelul mulţimii celei mai josnice care se înghesuia să prade, aşa cum în alte ocazii se înghesuia ca să ucidă, şi, pe de alta, împlinirea aşteptărilor şi goana desculţilor către palatul celui ales în conclav. Câte reşedinţe de cardinali fuseseră pregătite la Roma în aşteptarea fericită a aceleiaşi devastări? Cine le mai ţinea socoteală? Unde începea şi unde se termina sinistra comedie, care avea loc în Cetatea eternă, între zidurile unde Sfântul Petru se urcase la ceruri după ce fusese martirizat, pentru ca din sângele lui să poată să ia fiinţă făptura preacurată a Bisericii? Ce mai era viu în lume şi până când? Ce nu murise încă şi dece nu? Îmi amintii, în fugă, de Fra Girolamo şi de fulgerele lui florentine şi de copiii care intrau prin case nu ca să prade, ca mulţimea de aici, ci ca să dea flăcărilor surplusul de orgoliu şi de falsă înţelegere a mesajului creştin. Chipul lui aspru şi ţărănesc, cuvântul lui de foc, biserica plină de lacrimi şi de pocăinţă, îmi trecură o clipă prin mintea dogorită de scirrocco şi ameţită de acea destrăbălare a săracilor. Era clar că în lumea creştină, undeva, într’o ascunzătoare bine ferită de orice atingere cu urâtul, cineva, în secret, ducea mai departe învăţătura, la adăpost de orice fel de compromisuri şi de spurcăciuni. N’avui timp să mă dedic îndelung acestor consolatoare meditaţii şi recente amintiri, pentrucă o femeie mă luă de mână şi mă trase către o uşă, ca şi cum ar fi vrut să mă scoată din învălmăşeală şi să-mi uşureze ieşirea. Era una popolana, cel puţin după felul

cum se îmbrăca, bine făcută, rotundă la faţă, îi simţeam mâna durdulie şi totuşi foarte îngrijită, în mâna mea, strângându-mi-o cu oarecare exagerare şi aruncându-mi priviri mai mult promiţătoare de apropiere amoroasă, decât de spaimă sau de înţelegere în evadare. Părea a fi de-a casei. Se strecură cu mare siguranţă printre borfaşii care începuseră să se bată între ei, smulgându-şi din ghiare ultimele obiecte rămase, pătrunserăm într'un coridor dând către o curte interioară, deschise altă uşă, coborârăm o scară întunecoasă şi rece, mirosind a umezeală, de sus ne ajungea din urmă zarva tot mai îndepărtată a jafului, ne oprirăm la mijlocul scării, femeia mă împiedică să trec mai departe în timp ce mă împingea cu trupul ei care, în momentul acela, mi se păru făcut numai din sânii care mă apăsau pe piept, îmi prinse buzele într'un sărut din care, îmi ziceam în gând cu oarecare plăcută îngrijorare, nu aveam să mai ies niciodată. Era mai mult o artă decât o îmbrăţişare, un fel abil de a pune stăpânire, de a înlocui totul şi de a-l concentra într'un gest de acaparare absolută, ca şi cum a săruta ar fi însemnat a traduce lumea într'o limbă atoatecunoscătoare, ştiu eu, în limba păsărilor sau a frunzelor. Şi, într-adevăr, în puţinele şi foarte lungile clipe ale sărutului depe scară, mi se aprinse o lumină în fundul creerului, care mă conducea în acelaş timp către ideea de a poseda femeia chiar acolo, pe treptele reci şi solitare, şi către o deschidere către lăuntrul necunoscut al lumii, opus cu totul lumii care mă înconjurase până atunci. Depe acea treaptă sensuală mă puteam apleca dintr'odată către o altă Romă. Nu intram într'un peisaj, nici în castelul lui Verde împărat, ca în basmele Moldovenilor, ci într'o sferă, un fel de soare la care mă puteam uita şi în care contemplai, fără pauză între vedenii, facerea lumii, cosmosul în mişcare, rotunjimea formelor celor dintâi, care palpitau ca nişte sâni agreabili de atins şi de văzut, ovalul perfect al constelaţiilor în orbitele lor înscrise pe albastru, trecerea timpului în toate ornicele şi ceasornicele din lume, paşii animalelor pe zăpadă în pădurile de iarnă ale unei Moldove fără sfârşit, dar şi timpul nemişcat pus la păstrare într'o cramă fără fund, cerul zugrăvit cu îngeri şi arhangheli, crucea depe Golgota stăpânind universul, nu-mi dădeam bine seama, pentrucă luam parte cu toate simţurile la toate schimbările şi neclintirile viziunii, apoi pătrundeam într-o barcă pe un râu care nu putea fi decât Nilul, cu piramide şi sfincşi pe o parte şi pe cealaltă a apelor, din râu intram, pe dedesubtul unei piramide depe mal, într'o peşteră boltită pe care apăreau picturi din care descifram fără niciun efort istoria

lumii şi tot ce se întâmplase dela începuturile omului încoace, pe măsură ce o perdea venind dinspre răsărit acoperea şi întuneca totul, un cer de furtună izgonea oamenii îngroziţi care alergau pe o stepă infinită către o prăpastie dincolo de care se înălţa o sferă, totul se rezolva într-o sferă care putea fi un soare viu sau ceva asemănător, deasupra căruia strălucea, într'o depărtare de neajuns, o cruce atât de mică şi atât de mare încât umplea cu forma ei, sau numai cu conţinutul, tot ce mai rămăsese din rămăşiţele speriate ale lumii. Viziunea luă sfârşit pe marginea dela urmă a sărutului. Cu siguranţă că mai văzusem şi alte scene pictate pe pereţii peşterii de sub piramidă, chiar şi chipuri cunoscute, poate chiar şi chipul principelui Ştefan al Moldovei cu coroana pe cap, însă nu-mi mai pot aduce aminte de toate, au trecut ani de atunci, deşi călătoria la Roma, ca şi popasul la Florenţa, îmi deschiseseră ochii către profunzimi săpate în timp, din care, nu peste mult, avea să se desprindă din mine omul cel nou, în durerile unei faceri care nu-mi era decât o a doua naştere.

Simţeam pe mine pieptul pofticios al femeii. Odată rupt din sărut îmi purtai mâinile către mijlocul ei, armonios şi puternic, îmi venea să-i spun că era făcută numai din ochi şi din sâni, într'atât corpul ei forma o unitate din care şi sărutul făcea parte, introducere la ceea ce eu puteam visa despre ea. Însă nu se lăsă cuprinsă. Îmi îndepărtă mâinile şi mă trase către josul scării. Nu mai ştiam dacă în ameţeala mea mai supravieţuia ceva din vântul de sud sau numai ameţeala iscoditoare şi atoatecuprinzătoare pe care mi-o transmiseseră buzele ei, strălucind în semiîntunerecul prin care coboram. Mă lăsam dus. Într'adevăr nu mai era tânără, n'avea chip şi nici trup de fată, se afla pe pragul dintre tinereţe şi maturitate, depe care femeile aruncă în urmă priviri de nespusă părere de rău, dar şi de înţelegere prin iubire a misterelor lumeşti. Valentina, îmi spuse fără ca eu să o fi întrebat ceva, mă cheamă Valentina de Catanei. Mă înşelasem dând de ea în mijlocul mulţimii, nu era din popor, ci fără îndoială o femeie din aristocraţia romană, împrumutând straie grosolane ca să se poată amesteca cu vulgul din palatul Papei. Luarăm dela capăt, aproape fugind, alt coridor tăiat şi el în stânca umedă, slab separat de tenebre de câte o făclie, aprinsă ici colo, atât cât să nu-ţi spargi capul în besnă cu miros de pivniţă. O trăgeam din când în când de mână, invitând-o astfel să ne oprim şi să ne întoarcem la sărutul de mai 'nainte – nu pot să cred că am trecut prin aventura de sub Cetatea eternă, chiar în ziua în care fusese ales Papă Alexandru al VI-lea, totuşi amintirea

nu e închipuire, de asta sunt mai mult decât sigur –, însă ea mă ducea mai departe, ca şi cum o oprire ar fi putut însemna mai mult decât un sărut şi nu era timp şi nici loc potrivit pentru asta, nu înţelegeam dece mă alesese pe mine şi care era scopul acelei alegeri, la capătul altei scări stăruiau făclii pe pereţi, de astă dată stinse, şi ziua de afară pătrunse din nou, în alt fel de încăperi, aşezate şi ele deasupra pământului, dând seamă de o orânduială arhitectonică mai veche. Urcam acuma o scară îngustă şi întortocheată, o scară de turn, ai cărei pereţi construiţi în patru unghiuri drepte arătau a alcătui o construcţie medievală, în care fuseseră folosite blocuri de piatră şi de marmură antică, resturi din gloria de altădată a Romei. Nici eu nu mai eram tânăr, trecusem bine, cred, de patruzeci de ani, însă mă păstrasem întreg la faţă şi la trup şi arătam cu zece-doisprezece ani mai puţin, deşi pela tâmple îmi răsăriseră fire albe, împotriva cărora ştiam să lupt cu dresurile mele veneţiene. Şi nici ea nu mai era în floarea tinereţii, n'aş fi ştiut să-i traduc în ani trăsăturile şi nici frumuseţea, împlinită până la propria lor perfecţiune, a şoldurilor şi a sânilor, a ochilor vioi şi pătrunzători, negri şi încărcaţi de femeieşti îndemnuri şi la ademenitoare oprelişti.

La capătul scării se afla o deschidere formând ca o cameră de studiu, cu o vedere de necrezut asupra Romei. La o masă stătea aşezat un bătrân, care-mi făcu semn să mă apropiu, când, gâfâind, ieşii la lumină în acel spaţiu neaşteptat. Pe ferestrele deschise urcă până la noi murmurul cetăţii, zgomotul mulţimii încă nesătule care pusese stăpânire pe străzi şi pe pieţe şi sărbătorea în felul ei alegerea Papei. Valentina luă loc alături de prietenul sau maestrul ei, îmi făcu şi mie semn să stau, câtva timp bătrânul îmi cântări fiinţa în privirea lui de pasăre nocturnă. Ştiam că ai să vii, îmi spuse, după o lungă cercetare. De unde? întrebai. Dela ambasada veneţiană.

Trăgeam concluzia că misiunea mea în Italia nu era numai culturală şi că Ştefan Vodă mă folosea la un nivel mult mai tainic, ostaş şi el al unor armate mai ascunse, care luau fiinţă în văzduhul veacului nu numai la Războieni sau la Vaslui, dar şi în locuri şi în situaţii care erau ca nişte urmări ale acestora, aşa cum aveam să aflu mai târziu, puteau să se cheme Moldoviţa, Putna sau Neamţ, sau chiar şi în alte feluri, mult mai greu de descifrat. Un Christ de Cimabue domina, depe peretele dinspre răsărit spaţiul destul de redus din vârful turnului. Drept în faţa lui, pe fereastra deschisă către Tibru, apăreau aşezările Vaticanului. Nimic nu s'a pierdut din credinţa cea adevărată, nici la Veneţia, nici la Florenţa şi nici chiar la Roma,

continuă bătrânul. Ştiu că te afli pe punctul de a ajunge acolo unde trebuie şi că, dela plecarea din Veneţia, atunci când te-ai pus nel servizio del principe Stefano, spuse cu un accent care curgea între toscan şi român, ai trecut prin îndoieli şi prin atingeri cu adevărul. Valentina te-a urmărit de când ai sosit la Roma, însă îi era teamă să ia contact pentrucă şi noi, la rândul nostru, suntem urmăriţi de aproape şi nu trebuia, nici în ruptul capului, să se ştie de venirea dumitale aici şi nici de legătura cu noi. Nu aveam altă cale. Cu atât mai mult cu cât prin boierul Luca Arbore ştiam de îmbunătăţirea sufletească la care singur te-ai supus. Nu-mi rămâne decât să-ţi încredinţez acest mesaj, mult mai complicat decât pare, însă, Luca va şti bine să-l ia aşa cum trebuie. Întinse mâna către două cărţi care se aflau pe masă, în faţa lui. Iată: acest volum este un manuscris şi nu se ştie când va vedea lumina tiparului. E ca o Divina Commedia pe dos, o dovadă a inversiunii demoniace în care am fost scufundaţi. E vorba de *Visul lui Polifilo* de Francesco Colonna, opera culme a umanismului literar şi esoteric, plină de implicaţii nu uşor de descusut. Te sfătuesc să o citeşti înainte de a te întoarce la Suceava, pentrucă împreună cu boerul Arbore (spunea „nobiluomo”) să ştiţi de unde să se purceadă şi pentru ca lucrurile să fie limpezi mai ’nainte ca principele Ştefan să ia hotărâri într’un sens sau într’altul. Acesta, în schimb, după cum vezi, este un volum tipărit, *Decameronul* lui Boccaccio, deschide-l într’o seară şi citeşte cu foarte mare atenţie povestirea a doua din prima *zi* a cărţii. Nu e decât o cheie. Boccaccio ştia să scrie, ca şi maestrul său Dante. În texte fundamentale se află închisă doctrina sau, uneori, numai simple posibilităţi de interpretare a evenimentelor sau a epocilor. Ţi-aduci aminte?

O voi che avete gl’intelletti sani
Mirate la dottrina che s’asconde
Sotto il velame degli versi strani.

Dădeam afirmativ din cap, ca şi cum totul mi s’ar fi părut normal şi dinainte ştiut sau cel puţin aşteptat, însă ameţeala din scirrocco devenise acum o ameţeală a spiritului, nu mai ştiam bine pe ce lume mă aflam, dacă bătrânul sau chiar şi Valentina nu erau decât fiinţe de vis sau de boală, poate că deliram în patul meu dela ambasadă sau poate nu plecasem niciodată nici dela Veneţia spre Suceava, nici dela Suceava spre Roma. Valentina îmi

apucă mâna, aşa cum procedase în goana ei pe sub palatele şi mizeriile Romei şi mă făcu să ştiu că nu deliram, că nu eram victima unei halucinaţii. Luai cele două volume, le cântării în palma rămasă liberă, Valentina îmi înţelese nedumerirea, imposibilitatea de a le ascunde în drumul meu de întoarcere, se ridică foşnind din fustele ei de popolana, cotrobăi într'un dulap, de unde scoase o geantă de piele, în care încăpură cele două cărţi şi mi-o atârnă de gât, ca pe o taşcă de student dela Padua. La pagina două sute trei a Decameronului se află, bine împăturită, o hârtie, la pagina două sute treizeci şi trei, alta. Ai să dai de mai multe în timpul lecturii. Fără de ele textul celor două cărţi nu e bun la nimic. Ele constituie un grilaj de lectură ascunsă. Citite în acest fel textele constituie indicaţii precise despre cum va trebui să se intervină, boierul Luca ştie când şi unde. Nu te mai reţin. Lumea în care trăim se află în mare pericol, nu uita acest lucru, însă totul, chiar şi în clipele cele mai grele, se desfăşoară între limitele bietelor noastre posibilităţi de a şti şi de a lua hotărâri în consecinţă. Cu un ajutor pe care nu întotdeauna îl merităm. Moldova, adăugă, în timp ce-mi luam rămas bun dela el, nu e numai o ţară. Ştiu, îi răspunsei cu glas cred că tremurând.

Mă aplecai ca să-i strâng dreapta osoasă, pe deasupra mesei încărcată de cărţi şi, înainte de a-i întoarce spatele şi de a mă îndrepta către capul scării, Christosul crucificat al lui Cimabue îmi umplu privirea. Lucru ciudat, pe bucata de pânză de deasupra cununii de spini, acolo unde, de obiceiu, stă scris INRI, pictorul, sau altcineva, mai târziu, înlocuise cele patru litere cu alte patru: MMLI. Bătrânul, care nu-şi spusese numele până atunci şi nici mai apoi nu aveam să-l aflu, zâmbi dându-şi seama de nedumerirea mea. Sunt iniţialele Evangheliştilor. Pune-le în cifre romane şi vei afla până când mai avem de îndurat, în permanentă stare de războire în profan.

XVIII. Abia în astă noapte, după atâta amar de vreme, cântecul mi se destăinueşte. E şi mai frumoasă când cântă, îi sclipesc ochii, ca şi cum ar fi aprinşi dincolo de culoarea lor de zi, ca şi cum două luminiţe ar lua fiinţă şi ar da viaţă cuvintelor pe care le spune, lungite de zicerea cântată. Uneori, ca să dea mai multă patimă şi să o simtă şi ea, strânsă astfel în ceea ce vrea să-mi spună, închide ochii şi pare a vorbi prin somn, îndreptând către mine chipul ei adunat în zâmbetul trist care se varsă peste lume din cântarea venită din cine ştie ce întâlniri ale Moldovei cu chipurile de dincolo ale

oamenilor. Abia acum, în noaptea asta de moarte, încep să mă desmeticesc, sau cel puţin să mă întreb despre ce spune Vioara în cuvintele pe care niciodată până azi nu am încercat a le desfereca. Iar noi, oameni botezaţi, de Cuvânt am fost lăsaţi. Glasul ei e adânc şi împrumută cuvintelor un înţeles şi mai ameţitor. Dacă stai şi vrei să le deslegi dincolo de muzică, ele ar însemna că tocmai noi, oamenii botezaţi întru Christos, de Cuvânt am fost lăsaţi, adică părăsiţi, fie pentrucă am păcătuit prea cu neruşinare şi L'am supărat astfel cu ceva, fie că am fost puşi la o grea încercare în singurătatea lumii de aici, martori ai Cuvântului, ultimii. Aşa parcă înţelegeam până acuma, dacă vreodată, între vin şi braţele ei, aş fi avut răgaz de astfel de cimilituri. În noaptea asta desprind altceva depe buzele Vioarei. De Cuvânt, adică de Isus am fost lăsaţi, tocmai noi, pe pământ, ca din botez să facem faptă. Şi fiindcă Vioara cântă pe moldoveneşte şi deci pe graiul nostru au fost spuse aceste lucruri mari, „am fost lăsaţi" înseamnă că nu degeaba am fost aleşi noi şi nu alţii. Poate că vorbele cântecului să aibă două înţelesuri în acelaş timp. Am fost lăsaţi la un anumit veleat, atunci când ni s'a pus pe umeri o sarcină şi am fost împinşi apoi, cu ea în spinare, către valea de plângeri a lumii. Sarcină grea de înţelesuri, dar grea şi ca împlinire. Sarcina de a ţine dreaptă credinţă în Domnul nostru Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce a murit pentru noi după ce a fost răstignit şi a înviat a treia zi, după cum scrie la Scripturi. Ce altceva putea fi? Era ca o trecere dela înţelesul slujbei dela biserică, la înţelesul de fiecare zi din care cântecul îşi întocmea o unealtă pentru ca sunetul poverii să ne rămână pretutindeni şi mereu în urechi, chiar şi în besna unei cârciumi, chiar şi în fundul întunerecului de patimi şi de alunecări din care e ţesută cămaşa suferinţei şi a bucuriei de fiecare zi. Dacă ştii să citeşti sau să asculţi, atunci pricepi că totul stă ferecat sub cheie şi că uneori chiar şi un cântec de inimă rea nu e decât umbra unei dezlegări.

Întind mâna către mâna ei şi i-o strâng încet, ea deschide ochii, cântecul a ajuns la sfârşit, îmi surâde în lumina tremurătoare a opaiţului, apoi se apleacă şi-şi reazămă faţa de mâna mea. De unde vine cântecul ăsta? o întreb. Bunica îmi spunea că dela moşii bunicii ei. Poate că de şi mai departe.

XIX. Ceea ce voi veţi zidi ziua, alţii vor dărâma noaptea. El ştia că ziua însemna domnia cea bună, iar noaptea domnia celor răi, că, deci, ziuă

se putea numi domnia lui, plină de zidiri de tot felul, în oameni şi în lucruri, iar noaptea vremea ce avea să vină, mai curând sau mai târziu, după moartea lui. Deasupra căciulii frânte către dreapta, pe zidul săpat în piatră, dădu cu ochii de două litere zugrăvite cu aur: IO. În dreapta regelui stătea, pe un scaun mai mic, un moşneag în cămaşă albă, strânsă la mijloc de un brâu de piele, un chimir lat bătut în ţinte de argint. Ştia bine cine e, pentrucă şi pe el îl întâlnise atât în vise cât şi printre uncheşii care semănau toţi cu Constantin Iacob sau cu boierul Luca Arbore, iar mai departe, până acolo unde chipurile lor se pierdeau în întunerecul fără fund al bisericii, o seamă de Domni, toţi cu un IO zugrăvit în spate, fără nevoie de alt nume mai lămuritor, deşi el ştia cum îi cheamă, Radu Negru, Dragoş sau Bogdan, Mircea sau Vlad, voievozi secundum ordinem Jani, Sarabi din foarte îndepărtată vechime a acelor locuri, Huniade, tatăl lui Iancu şi bunicul lui Mateiaş, apoi Mateiaş însuşi şi lângă ei, un Ioniţă cu toţi ai lui, Asăneşti din miazăzi, IO prin funcţia lor, Janus fiind Ion, purtând acelaş nume cu Botezătorul şi cu Evanghelistul, lăsând să se vadă o înrudire nu de sânge ci de duh, de care el ştia foarte bine atât dela Bogdan, cât şi dela Daniil, dar şi din visele lui de Domn care văzuse în pădure bourul alb al Moldovei, purtător de putere în umbra codrilor dintr’o parte şi din cealaltă a munţilor, până la hotarele cu Bizanţul. Moşii domneau peste patru ţinuturi vorbind toate acelaş graiu la un timp care nu mai era cel pământesc şi nu mai avea fiinţă decât aici, în inima fără de moarte a muntelui cu nume omenesc, de unde veneau către lumină, din veac în veac, şi poate că şi mai arare porunci neauzite, pe care Domnii cu IO dinaintea numelui trebuiau să le împlinească, chiar şi atunci când nimeni nu le aducea în scris şi nici măcar în vorbă auzită, ci li se puneau la îndemână în hotărâri şi în fapte, fără ca ei să ştie de unde şi dece. Pe firul sângelui cel neştiut. Riga îi spunea, în graiul ei nepronunţat şi limpede, că foarte arareori Domnii din Sarabi aveau să dureze regate sau împărăţii, deoarece alta le era chemarea. La picioarele tronului crăiesc se afla întinsă o scoarţă înflorită, pe care ţesătorul ei desenase flori şi pasări în puţine culori, însă foarte vii în înţelesuri, deşi stinse în lumina slabă a acelei peşteri în formă de biserică. El citi, în înşiruirea însăşi a frunzelor şi a sburătoarelor, şi chiar în orânduirea măiastră a culorilor, o lege, ştia că e o lege pentru ai lui, şi că îşi trăgea fiinţa din traiul omului în codru, era ca un hronic nescris, dar povestit, pe care el, la acel ceas, era încuviinţat a-l citi. Până şi moartea lui, până şi cele trei Doamne din viaţa lui de Domn, până şi spânzuratul ciuruit de săgeţi din

stejarul dela Borzeşti, până şi firidele dela Moldoviţa şi ferestrele dela Putna, tot ce putea fi cuprins într'o carte fără litere era istorisit acolo cu cele mai mici amănunte. O muzică lină cobora din susul bolţilor, o cântare lui cunoscută şi auzită chiar şi la Cotnari, în nopţile de petrecere în tovărăşia vărului Duma, suna în acelaş fel în care frunzele depe scoarţă povesteau ceea ce aveau de povestit. De Cuvânt am fost lăsaţi, am fost lăsaţi aici, ca să ducem la capăt fiinţa unui lăcaş, sau a unei ridicări asemănătoare, care ar fi putut fi o biserică ori o ţară, n'ar fi putut spune, însă undeva, în spatele minţii, lucrul devenea clar. Până şi zugrăvelile depe pereţii din afară, atât la Moldoviţa cat şi la Voroneţ, stăteau mărturie, în văzul tuturor, dar şi în auzul unor puţini, despre ceea ce IO avea de îndeplinit pe lume, chiar şi atunci când ceea ce el zidea ziua, se dărâma în puterea nopţii, pentru a fi din nou clădit către însăşi rostuirea lui. Mai ştia că în fundul nevăzut al bisericii, în chiar altarul ei, se afla un potir, pe care el nu-l văzuse niciodată, însă despre care ştia cu aceeaşi siguranţă a-l fi văzut în alt fel, potirul adus acolo tot de un rege din apus, potirul cu sângele Domnului nostru Isus Christos, care umbla prin grâu atunci când grânele trebuiau ferite de Tătari sau de Turci şi nu umbla prin ele atunci când trebuiau date flăcărilor. Mai ştia, deşi riga încetase de a vorbi, că peste două zile avea să fie încoronat sub bolţile de piatră săpate sub vârful Omului, în adâncimile muntelui. Îi trecu prin minte, în timp ce făcea calea întoarsă către Suceava, unde mai avea ceva de pregătit, pasărea, asemănătoare celei ţesute pe scoarţa săracă în culori, sburând prin pădurea dela Războieni, rupând în zborul ei frunze depe crengi, asemănătoare celor peste care luau fiinţă păsările zugrăvite parcă sub privirea lui, la picioarele scaunului regesc. Era ca un plan de bătălie, făurit nu numai pentru domnia lui, prea de scurtă durată în nesfârşirea veacurilor, ci tuturor celor ce-i fuseseră înaintaşi, cât şi celor ce aveau să-i urmeze la tron. La tronul sub care veneau să-şi unească curgerea sângele de sus, cel nevinovat, şi sângele de jos, ce e curat şi ce e necurat pe lume.

Când deschise ochii şi se aşeză din nou în viaţă, îşi dădu seama că cineva trecuse pe acolo. Cine ar fi putut fi, la acest ceas şi cum de a intrat până în iatac? Înlătură gândul, sub proaspăta amintire a pasării şi a frunzelor şi chiar şi a acelei cântări, care îi veni limpede în auz, ca şi cum una cu alta ar fi avut mult de a face, ca şi cum aceeaşi mână, în cursul aceleiaşi hotărâri, le adunase pe toate în aceeaşi stemă. Stemă poate că nu era bine spus, ar fi vrut să se întâlnească cu alt cuvânt, apoi se mulţumi cu ceea ce mintea sa depe urmă îi scosese în întâmpinare din tainiţele sufletului.

Stema, repeta, şi totul i se adună în închipuire, orânduindu-se ca o oştire în preajma unei bătălii, pasărea, frunzele, cuvântul, culorile, cântarea, ca şi cum o domnie sau un răstimp hotărât între o suire şi o coborâre, ar fi adunat într-o stemă întregul de fapte al unui destin regesc.

XX. Nu putea fi altceva decât teaca unui paloş izbind în uscior, întorsei capul, la început nu-l deosebii de noapte în pâlpâiala palidă a opaiţului. Boier Duma, spuse şi se opri dinainte-mi. Ioan al lui Iacob din Vaslui, îi răspunsei, recunoscându-l fără îndoială. Vioara se ridică în tăcere, dispăru o clipă pe lângă butiile ei, apoi ne puse dinainte o arămeasă de vin chihlimbariu şi două căni mai mici. Era fiul lui Constantin, pe care Măria Sa îl făcuse răzeş după o luptă, încă de mult, din vremea tinereţii, după o spăimată jăcuială tătărască, când Iacob cu ai lui le spărsese masul de noapte, undeva pe malul Siretului şi-i alungase peste apă. De câte ori, la câte hramuri de bătălii şi de lăcaşuri sfinte, băuserăm împreună! Însă prietenie între noi se legase nu de mult, când vărul Ştefan mă trimisese la Moscoviţi, ca să aflu de Elena şi de Dimitrie şi să-i aduc veşti dela ei, sau chiar pe amândoi, dacă se aflau sătui de traiul printre străini. Multe aveam să ne spunem, pe măsură ce trecea vremea şi din aduceri aminte ne făceam sprijin unul altuia întru neuitarea întâmplărilor care se depărtau de noi ca alungate de hoarda anilor care le luau locul.

Băurăm cu oarecare sfială, aşa cum se cădea într’o noapte ca aceasta, numai ca să ne fim mai aproape în ţinuturile din urmă şi să dăm la o parte, peste osteneala minţii, perdeaua care ne despărţea de acea călătorie, care, între timp, se şi lăsase trecută în letopiseţi. Cum stăteam aşa, umil în faţa celuilalt, cu cana de vin dinainte, deosebirile se ştergeau în aburii rotitori ai băuturii şi, la fiecare vorbă, veneau către noi şi rămâneau privindu-ne ca printr-un geam, aburit şi el de gerul depărtării, chipuri de oameni, nume de locuri şi de cai, spaime necunoscute şi bucurii greu de încercat în acele gheţuşuri în care te minunai cum de puteau trage din viaţă, ca dintr’o biată pâne uscată şi fără capăt, oamenii născuţi pe acele locuri. La noi se sfârşea apusul şi nu începea răsăritul, îi spusesem lui Ioan când apucarăm a trece Nistrul, la întoarcere; la ei se termină răsăritul, dar nu începe nimic.

Eram doisprezece cu toţii, opt streliţi cu sâneţile lor pe umeri, cu paloşe şi hangere la brâu, urmaţi de o căruţă burtoasă trasă de patru cai, cu rosturi

pentru dormit chiar şi sub ploaie sau zăpadă, cu de-ale gurii şi cu ierbărie în fundul ei cel mai uscat, cu iarbă proaspătă pentru sâneţile noastre noi nouţe, abia ieşite din fierăriile boierului Luca Arbore. Mânam către Moscova, cu patalamale dela Han Tătar, îndrituiţi a trece vaduri şi a alege calea cea mai scurtă către cetatea de scaun a Muscalilor, unde lucruri necurate duceau la apă nu numai ulciorul cel ce e cu trebuinţă să se spargă, dar şi capete omeneşti. Îmi era încă mintea plină de ceea ce văzusem pe acolo, pe malul râului care trecea prin cetate, parcă nu mai an, ci în altă viaţă. Înţelegeam cum, uitându-mă demult după călărimea tătărască pierzându-se în văpaia câmpiei ca într'o ceaţă, îmi ziceam că acolo nu mai e ţinut omenesc, ci adăpost pentru duhuri rele. Pământul, credeam pe atunci, începea de ceastă parte a Nistrului, aflându-se dincolo numai păşuni pentru hergheliile celui viclean. Până şi dela craiul leşesc şi dela marele duce al Latviei aveam hârtii în desagă, astfel puteam oricând trece pe unde ne dorea inima, stând atunci Ştefan în pace cu vecinii şi încercând până şi cneazul moscovit să ne caute în coarne. Nu ţinură mult acele paşnice înşelăciuni dela o curte de scaun la alta, Ştefan îmbătrânea, şi eu pe urmele lui, ca întotdeauna, era ca şi cum legătura prin soli cu fiica lui din cea dintâi căsătorie i-ar fi luat din dureri şi l'ar fi ajutat să mai tragă o leacă din cofa cu viaţă. Un steag de Tătari ne însoţi până unde începeau pământurile moscovite, apoi streliţi din partea locului ne ieşiră întru întâmpinare şi ne duseră până în faţa cneazului, după zile de călărit prin lumina goală a stepei. Pe malul apei, în timp ce ne duceam către scaun, o mulţime de bărbaţi şi femei se adunase acolo strigând cuvinte de neînţeles pentru noi. Ne oprirăm nedumeriţi. Era către înnoptat, unii veniseră cu făclii aprinse şi se înghesuiau ca să vadă mai bine. Chiar pe malul apei mai multe femei bătrâne, ca un cârd de oi speriate, strigau cât le ţinea gura, în timp ce gâdele le apuca una câte una de păr şi le scufunda în apă, înţepenindu-le acolo până ce nu mai mişcau. Rând pe rând, gâdele le înecă astfel pe toate şi, după fiecare îndeplinire a osândei, asvârlea în noroiul depe ţărm trupul celei ucise. Mă uitai la ostaşul moscovit de lângă mine, care începu să-mi vorbească pe limba lui, încercând să mă lămurească, însă, cum nu pricepeam o iotă, dădui pinteni calului.

Elena Doamna ştia încă a grăi pe moldoveneşte, după atâţia ani la Muscali, ne primi în palatul ei, pe mine şi pe Ioan, stăturăm la masă în trei, apoi veni să ne dea bineţe principele Dimitrie, care aducea la ochi cu bunicul său Ştefan şi parcă şi la orânduirea castanie a pletelor care-i cădeau

pe grumaji până acolo unde straiele muscăleşti îl despărţeau de orice asemănare. Era ca un Ştefan mai înalt, mai firav, mai slab prins în ţâţâni, nu ştiu cum însă îi cetii în priviri soarta lui de mâine, care nu-i aduse multă fericire, şi nici maică-sii. Nu, nici gând, nu s'ar fi întors la Suceava, nici măcar pentru scurt timp, chiar dacă Ivan i-ar fi îngăduit o astfel de călătorie la tatăl ei, pentrucă avea de furcă cu o parte din boierime, condusă de jupâniţa Sofia, neam de Paleolog, dornică de a pune capăt puterii nobilimii şi de a aduna totul sub oblăduirea cneazului, aşa cum se petrecuseră lucrurile în ordinea de Stat a Bizanţului, nu de mult. În timp ce Elena îşi crescuse fiul în credinţa despre putere a domnitorului moldovean, aşa cum dânsa învăţase la curtea dela Suceava, înainte de a se mărita şi de a se înstrăina. Lupta cea mare se dădea între fiu şi nepot, susţinuţi fiecare de grupuri de boieri şi de călugări, ortodocşi unii, „jodoviţi" ceilalţi, cum li se spunea celor dintr'o sectă ascultătoare mai mult de Vechiul decât de Noul Testament. Vasilie, fiul lui Ivan şi al Sofiei, pe de o parte, Dimitrie, nepotul lui Ivan al III-lea şi al lui Ştefan al Moldovei, pe de alta. Boierimea ţinea cu Sofia, pentrucă aceasta venea dela Ţarigrad cu obiceiuri care nu mulţumeau pe Ivan şi care desfăceau pe nobili de ascultarea către ţar, în timp ce Moldoveanca adusese cu ea dela Suceava poruncă de ascultare fără crâcnire către principe, lucru care era pe placul ţarului. Uneltirea mersese atât de departe împotriva lui Dimitrie, încât Sofia pusese la cale uciderea lui şi pentru aceasta tocmise nişte vrăjitoare care aduceau otravă mamei lui Vasilie, hotărâtă a îndepărta pe Dimitrie dela tron, folosind această viclenie, atât de umblată nu numai în apus dar şi pe aceste jalnice meleaguri. Setea de putere nu avea multe de ales pentru a-şi alina pătimirea. Însă Ivan descoperise complotul, tăiase capete de boieri şi dăduse pe mâna gâdelui pe babele aducătoare de otravă. Pe lângă acea ucidere în prag de noapte trecuserăm urcând pe malul Moscovei, abia intraţi în cetate, cu o zi înainte. Mai erau în joc şi bogăţii şi pământuri, şi averi mănăstireşti, alianţele cu Latvia şi cu Moldova împotriva leşilor, precum şi socoteli bisericeşti, teologhie de peste cuprinderea minţii mele, în numele cărora îşi pierduseră capul, prin hrubele şi zăcătorile ascunse ale cetăţii, mai multe feţe bisericeşti, cu potcap cu tot.

Doamna Elena era mulţumită de cum se întorseseră lucrurile, sigură de acum înainte pe coroana fiului său, în timp ce toţi din partidul lui Vasilie şi al Sofiei trecuseră la adăpost peste graniţe sau peste fruntariile lumii

acesteia. Cu atât mai mult cu cât, cu zile înapoi, Dimitrie fusese uns de mitropolit drept „ţar” şi trimise sceptrul domniei, care făcea din el nu numai un principe lumesc, dar şi un apărător al tuturor drept credincioşilor, a celor care priveau la Rusia ca la a treia Romă şi care avea să fie şi cea din urmă, treabă care nu era pe placul lui Ştefan şi nici al mitropolitului Gheorghe cel Bătrân, dela Suceava, urmaşul preafericitului Teoctist. Eu ştiam cât de înţelepteşte stătea Măria Sa în mijlocul sfintei zavistii, care-şi înfunda rădăcinile până către despărţirea dintre Roma şi Bizanţ şi cât îl durea sufletul pentru gâlceava dintre creştini, sădită pe pământ nu de înalte certuri bisericeşti, ci pe blestemata pohtă de putere, atunci ca şi acum, acolo ca şi aici. Ştiam de asemeni câtă durere îi aducea pe suflet cearta cea mare, care rupsese în două inima creştinătăţii, în timp ce, nu demult, se iscase printre iscusite înţelepciuni alamane un izvor nou de sfadă, pe care Papa dela Roma nu mai ştia cum să-l pună subt obroc. Cu teama de a nu fi cauză de cădere, aşa cum tot acea sfadă fusese pricina cuceririi Bizanţului de către Turci. Cneghina Elena părea mulţumită de întorsătura pe care o luaseră întâmplările din urmă dela moscoviţi şi ştia acuma cu îndrituită siguranţă că Dimitrie avea să domnească nu peste mult şi, astfel, să lege cu bunicul său înţelegere împotriva păgânilor şi a altor lifte greşit numite credincioase. Avea să vină la Suceava, numai ce vrajbele dela curte aveau să se istovească. Dumnezeu a vrut să fie aşa. Scurt timp după plecarea noastră înapoi către Moldova, Sofia şi Vasilie întorseseră cursul lucrurilor, astfel încât tot ce urzise domniţa Elena pentru binele lui Dimitrie, şi deci şi al nostru, se scufundă în apele cele rele, şi astăzi, aşa cum puturăm afla mai târziu, atât ea cât şi fiul ei, se aflau îndepărtaţi dela scaun şi surghiuniţi într’o cetate dela marginea dinspre miază noapte a lumii, acolo unde lumina n’are trecut şi nici drum către viitor, iar despre soarta lui Dimitrie noi nu am mai apucat a afla nimica. Măria Sa, în acest răgaz cu arătare de rămas bun dela viaţă şi dela domnie, s’o fi gândind, în ultima lui trecere prin tristeţe, la fiica sa şi la acel nepot fără de noroc, care ar fi putut fi ţar al ruşilor şi poate că părtaş la pacea pe care vărul Ştefan o dorea din suflet pentru acea parte a pământului. Nu, într’adevăr, aşa cum adesea ne spusese Domnul, cât şi Daniil în înţelepciunea lui, noi nu aveam drept la pace, nu se ştia bine dece, poate că pentru cumplita şi cu târzie răsplată a noastră încercare de a apăra ceea ce nu mai avea drept la apărare sau, dimpotrivă, pentrucă eram puşi acolo, în mijlocul încercărilor ca nişte paznici la o poartă pe care muritorii

nu aveau încă dreptul de a o trece, nu ştiam bine de unde ni se trăgea ponosul sau cinstea, însă aşa părea a fi fost scris încă dela începutul hronicului lumesc. Nu-mi pot şterge din minte zâmbetul tihnit al Doamnei Elena, la acel ospăţ în trei, dar nici trecerea pe lângă noi a firavului Dimitrie care, cu toată încrederea în izbândă a mamei sale, parcă ducea cu el o osândă necunoscută, care, nu peste mult, avea să-i fie adusă la cunoştinţă. Veştile pe care aveam să le duc Domnului erau bune, altă greutate în cântarul dreptăţilor şi al nedreptăţilor eu nu puteam avea, aşa încât plecarăm dela Moscova în ajunul căderii zăpezilor, cu vântul în spate, împinşi cu repeziciune către locurile noastre de iernat. Nici acuma, după atâta amar de ani împreună, nu dau de rost îndărătniciei care l’a ţinut pe Măria Sa în domnie atâta timp, fără să cadă în slăbiciune, nici în desnădejde, deşi mai nimica nu aducea pace şi nici măcar o slabă linişte în ţara cea fără de leac, în viaţa lui fără de leac şi ea. Tot numai mâna lui Dumnezeu, pentrucă în alt fel mi-e peste putinţă să pricep nici tăria lui, nici pe aceea a bieţilor lui supuşi.

Mă despărţeam de acele locuri cu o mare nelinişte în suflet, deşi toate păreau că se îndreaptă către o ieşire prielnică fiicei Măriei Sale. Era frig peste tot unde puneai piciorul, deşi iarna nici nu dăduse încă să înceapă, pe uliţele glodoase treceau ziua şi noaptea bărbaţi tineri, uneori şi femei, dându-se cu capul de păreţi, beţi turtă, blestemând pe limba lor, căzând în noroaie, de unde nimeni nu se pleca să-i ridice. Cum va fi fost iarna pe acele meleaguri, între nămeţi, viscol şi ger, în timp ce la noi pădurea, chiar şi acoperită de zăpadă, parcă îndulcea frigul năprasnic şi rupea din tăria viscolelor, iar dealurile frângeau cerbicia îngheţurilor şi îmblânzeau tocmelile anotimpurilor cu îngheţul ori cu zăpuşeala. Când trăgeam noaptea la câte un han nefericit, lovit de năpasta viforniţei, cu ochii ferestrelor închişi sub năvala frigului şi a vântoasei, ascultam înainte de a adormi şueratul necunoscut, năimit în rele încă dela obârşia lui întunecoasă, neîmpăcată cu omenia.

Lupii nu ieşiseră încă la drumul mare.

Duceam arare cana la gură. Boier Duma, dar de omul care se ruga de dimineaţă şi până seara, şi chiar şi în somn, îţi mai aduci aminte? Către miază zi vânturile se mai potoliră, încăpea atâta linişte pe câmpia pe care o tăiam în două în trap legănat, încât tropotul copitelor pe drumul gloduros părea că umple văzduhul, între câmpie şi fundurile zării, iar nechezatul unui

cal închipuia tăria tunetului. Streleţii şăguiau între ei, eu schimbam cu Ioniţă (îi spuneam Ioniţă pe vremea aceea, atât de tânăr arăta sub cuşma de răzeş vasluian, frântă către dreapta şi care-i acoperea fruntea şi sprâncenele) jumătăţi de cuvinte, care-şi prelungeau fiinţa în aburii rotunzi ţâşnind de sub mustăţi. Înfofoliţi în şube, făceam una cu calul şi ne venea greu la popasuri să ne desfacem din şea şi din scări, înţepeniţi în trapul fără sfârşit. Într'un înserat, nu departe de Nistru – aveam să-l trecem a doua zi – ne împresură o negură nemiloasă, descălecarăm în întunerecul lăptos, ud de noapte şi tăcere, făcurăm focul lângă rădvanul pântecos, încărcat cu daruri dela Doamna Elena către Măria Sa şi cu tot felul de merinde pentru drum, când auzirăm cu toţii un glas bărbătesc sfâşiind nesfârşirea ceţei. Era mai mult o vorbire plângătoare decât un cântec, câteva vorbe pe care un Muscal rătăcit ca şi noi le arunca în spre spaima din el şi nădejdea de a da peste un auz prietenesc, un foc sau o aşezare omenească. Îi amuţi glasul când flăcările noastre îi ieşiră înainte şi-l văzurăm născându-se din fuioarele cenuşii, şchiopătând, strigând către noi, oprindu-se oarecum cu spaimă în faţa rădvanului nostru nemuscălesc, mirat peste fire de straiele noastre necunoscute, de chipurile noastre care poate că-i duceau mintea către arătări necurate. Aveam cu noi tălmaciu, încă dela plecarea din Suceava, un Vrâncean care fusese rob la tătari, apoi la muscali şi la leşi, om cu multă pricepere în mânuirea limbilor prin cuprinsul cărora îl dusese repezita şi nefericita lui soartă. Îi dădurăm să bea ţuică fiartă, îi întinserăm o jumătate de pâine şi o bucată de slănină, pe care o înfipse în ciomagul care-l sprijinea în năcazul lui de şchiop, nu mai zicea nimic, prins de potolirea foamei care îşi durase în el lăcaş credincios, cine ştie de când. Părea între două vârste, o barbă mare i se risipea pe tot pieptul, plete ca de femeie lăţoasă îi cădeau pe umeri, era încotoşmănat în zdrenţe de tot felul şi o desagă goală îi atârna pe şold. Venea dela un stareţ, de prin părţile Novgorodului şi avea de gând să treacă Nistrul şi să se îndrepte către Ţara Românească, apoi să treacă Dunărea şi să meargă la muntele Athos. Un om sfânt, în căutare de şi mai tare sfinţenie. Fusese om rău, zicea între două îmbucături, căzut adânc în darul beţiei, bătea şi suduia şi ar fi ajuns până la omor pentru orice i-ar fi adus prinos de vodcă. Până când un popă din satul lui îl sfătuise să citească Evangheliile, atunci când îl apuca pofta de băutură, lucru care se întâmpla în fiecare zi. Nu ştiu să citesc, părinte, îi zisese preotului, aşa încât acesta, se învoi a-i ceti din Scripturi, şi uita astfel să mai meargă la cârciumă. Mai

citeşte, îl îndemna pe popă, acesta îi citea mai departe, până când, zi după zi, dorinţa de a afla despre cele sfinte crescu în el mai mare decât pofta de băutură. Apoi deprinse a sta aproape de Mântuitor, zicea, dela un stareţ din apropiere. Trebuia să rostească în fiecare dimineaţă, de mai multe ori în şir numele lui Christos, în felul următor: Doamne Isuse Christoase, fie-ţi milă de mine! Până ajunse a rosti acele cuvinte de mai multe mii de ori pe zi, între zori şi înnoptat, apoi de şi mai multe ori, până ce întreaga zi şi uneori chiar şi parte din noapte, o petrecea sub vraja acelor cuvinte. Plecă din satul lui şi rătăci până la capătul Rusiilor, din sat în sat şi din mănăstire în mănăstire, muncea din când în când, pe apucate, pentru hrană şi pentru o zdreanţă sau ca să afle adăpost pentru iernat, se ţinea numai cu pâine şi cu apă. Acuma înşfăca din slănină pentrucă simţea că e gata a trece pe lumea cealaltă înainte de a fi ajuns la Athos. Nu numai că intrase, folosind acele câteva cuvinte, în apropierea lui Isus, pe care-L simţea vecin de suflet şi de inimă, dar putea pricepe tot ce i se citea din Scripturi şi era în stare să vadă până dincolo de cuvinte. Dorinţa lui cea mare era aceea de a ajunge teafăr la muntele sfânt şi de a-şi petrece acolo ultimii ani ai vieţii lui de vierme păcătos, cel mai păcătos dintre viermii pământului. Ioniţă îl asculta în tăcere, dând din cap uneori a îndrituită învoială, dar cu o urmă de zâmbet ciudat pe marginea buzelor. Ia spune, bădie, îi zise prin tălmaciul vrâncean, ai mulţi ciraci prin satele pe unde ai trecut? Mulţi, dar nu destui, îi răspunse fericitul. Dacă toţi oamenii din ţinuturile moscovite ţi-ar urma pilda, ai fi mulţumit? Aş fi, dar nu e cu putinţă. Dacă ar fi? Atunci aş fi, pentrucă ar însemna că asta e voia Domnului. Să zicem că toţi muscalii s'ar lăsa de treaba lor de fiecare zi şi că şi-ar petrece vremea repetând cuvintele care tu le spui de mii de ori şi că toţi bărbaţii s'ar lepăda de muierile lor, iar acestea n'ar mai avea copii şi nici unii şi nici alţii nu s'ar mai duce la câmp să-l are şi să-l semene, şi nici de vaci şi de oi n'ar mai purta de grijă. Ce s'ar întâmpla atunci, bădie? N'ar mai fi Muscali pe pământ. E drept ce spun? Rusnacul căta către Ioniţă cu mirare, cu groază la început, apoi cu mânie duhovnicească. Nu, zise în cele din urmă, cu muscalii nu s'ar isprăvi pentrucă nu toţi s'ar învoi a mă urma. Iar dacă şi în alte neamuri depe lume ar pătrunde învăţătura ta, atunci, peste puţine veacuri, n'ar mai fi picior de om pe pământ. Asta crezi tu că e voia Domnului? Voia Domnului, răspunse muscalul, este ca eu să mă desbar de rele, să mă îndepărtez de cele lumeşti şi să-mi aflu mântuire în post şi rugăciune. Atunci, spuse Ioniţă, ajuns la

capătul gândului său fără iertare, atunci soarta celorlalţi muritori îţi e tot atât de îndepărtată, şi poate că şi mai mult, decât muntele Athos. Iubirea de tine nu e un păcat? Cum aşezi tu în acelaşi taler al balanţei mântuirea de om singur şi mântuirea celorlalţi? Eu înţeleg să mă rog şi să dau lui Dumnezeu ce e mai bun în mine, însă când peste noi năvălesc tătarii, dacă nu bat cu buzduganul cum trebuie, Dumnezeu se îndepărtează de mine. Ajută-te, zicem noi, şi Dumnezeu te va ajuta. Ce spui la asta?

Pelerinul rus isprăvise de mestecat şi se gătea de răspuns, când ceaţa se învârti pe loc în rotiri suitoare, flăcările focului se înteţiră sub suflare, auzirăm în apropiere urlete de lupi, apoi umbrele lor mărite de foc şi de rotirea negurei ne apărură ca nişte arătări uriaşe urcând şi ele către înaltul cerului. Muscalul se trânti cu faţa la pământ, repetând cu glas tare rugăciunea lui întreruptă de întâlnirea cu noi, Ioniţă se ridică de lângă foc, apucă o sâneaţă şi o descarcă în spre urletul haitei. În acea tăcere a stepei detunătura luă şi ea mărimi de uriaşă pocnitură, lupii cuprinşi de spaimă începură a chelălăi ca nişte căţei şi se îndepărtară fugind, pierzându-şi sunetele spaimei în împrejurimile îngheţate. Încetă şi forfoteala ceţei, unul dintre streleţi aruncă lemne pe foc, crescu flacăra în unduiri vesele şi, odată cu ea şi căldura, necunoscutul ridică fruntea dela pământ şi ne privi ca pe nişte fiinţe străine de grijile lui. Cine sunteţi? întrebă cu glas sfios. Oameni buni, răspunse Ioniţă, credincioşi întru Domnul nostru Isus Christos, care şi-a pus crucea Lui pe săbiile noastre. Trase din teacă paloşul, cu sunet aspru de bătălie, îl apucă dinspre tăiş şi-l ridică în lumina vie a flăcărilor care îl învăluiră îndată în sclipiri de nestemate. Era ca o cruce orbitoare, crucea de toate zilele a izbânzilor şi a durerilor noastre, sub semnul căreia ne duceam prin veacuri, către o ţintă de noi neştiută, voinţa noastră de a trăi, întocmai lui Iov, cel lipsit de bunuri pentrucă-i era drag lui Dumnezeu.

XXI. Parcă a bătut cineva la poartă. Mă scol, îmi arunc un şal pe umeri, cu mâna pe clanţă întreb: Cine e? Nu răspunde nimeni. Strig către curte: Catincaaa! Nu se face lumină pe nicăieri. O fi fost mâţa sau m’a trezit un zgomot din vis, aşa cum mi se întâmplă de câtăva vreme încoace. Rămân afară, mă uit la luna galbenă, care trece către asfinţitul de descreştere din cel de al treilea pătrar. Căldura zilei a rămas în perete, aşa cum l’a bătut soarele în tot decursul dupăamiezii, nu-mi vine să intru, să mă bag din nou în pat,

singură cu toate vrerile de altădată după mine, ca o haită neîndestulată. Nici măcar nu-i răcoare. Mă îndrept către livadă, trec pe lângă grajduri, deschid portiţa şi apuc pe cărarea îmbibată de rouă proaspătă care-mi răcoreşte tălpile goale. Mi-e foame şi sete în crugul nopţii, aşa cum nu mi-a fost niciodată. Bag mâna pe sub frunzele de viţă până în ciorchinii îndesaţi, care nu dau în copt decât după Cuptor, mă îndrept către fundul viei, unde o scară stă sprijinită de crengi, încă din luna trecută. O mai fi rămas ceva pe sus. Urc încet, să nu-mi alunece picioarele, luna bate printre frunze, cireşile stau aninate de urechile ei gălbui, ca nişte cercei de întunerec, le văd limpede, desenate pe cer, întind mâna şi le culeg una câte una, aud cum lovesc sâmburii pe care-i las să cadă în iarba udă. Peste copaci şi peste zăplazuri întrezăresc acoperişuri, nu m’am suit în pom de când eram foarte tânără şi-mi plăcea să măsor lumea dela înălţime. Eu stau şi mestec cireşi după miezul nopţii, ca o bufniţă, el ce-o fi făcând în crivatul lui domnesc şi singuratec, necunoscut mie? Ştiu că nu e cu putinţă să mai vină, niciodată de acum înainte, mă apucă o jale, ca o vătămătură sub coastă. Ce e bun se săvârşeşte în moarte, ca şi cum n’ar fi fost. Doamne Isuse Christoase, fie-ţi milă de mine, fie-ţi milă-de el. Mă umflă plânsul, mă rezem cu o mână de capul scării, ca să nu cad şi plâng în întunerecul îngălbenit de luna călătoare. Călătoare şi eu. Până când? Drumurile ni se sfarmă. Trupurile ni se vor sfărma şi ele, până când, din pulberea de oase şi de amintiri, la judeţul de apoi, ne-om aduna iarăşi din praful pieritor, praf pieritor dar îndrăgostit. Mă pătrunde frigul fără veste, pare-se că zorii stau la pândă prin vecini, de unde se ridică în spre noaptea din mine cântecul unui cocoş întârziat. Cobor cu greutate de lacrimi în tot trupul treptele scării şi reiau prin iarbă drumul către casă. Dă-mi mâna, îmi zice atunci, în pădurea depe malul Moldovei, nu-ţi fie teamă. Nu-s decât ochi, văzători prin întunecimea luminoasă din urmă. Cuprinsă în mâna lui, mâna mea se făcea deprindere. N’aveam să cunosc alta. Mai târziu, după multe alte nopţi, avea să se nască Petre. Pe unde o fi umblând? Poate că s’a dus la Suceava cu carele lui de peşte, urzind umblete şi el, ca o suveică, între Dunăre şi munte. Boier mare cu noroc mic, rătăcind pe cai fără ţel, chip din chipul lui Ştefan, dar şi dintr’al meu. A intrat un liliac în casă. Am să deschid fereastra către lună, ca să iasă mai repede. Casa, cu grădină şi cu livadă cu tot, cu acareturi şi cu cumpăna fântânii aşteptând o coborâre, mi se par pustii de suflet, taman acum când numai de lacrimi şi singurătate n’aveam nevoie.

XXII. Încercai din nou să o prind în braţe, ea se feri fără mare împotrivire şi fără supărare evidentă, ceea ce mă făcu să-mi dau seama că sărutul de azi dimineaţă, aparent atât de pătimaş, nu trăgea după el nimic altceva decât poate cu totul altă semnificaţie, aşa cum faptul că Dante mânca în Vita Nova braţul iubitei sale Beatrice indica nu un act de antropofagie ci o intrare în cunoaştere, conform unui ritual iniţiatic de care uzau şi abuzau poeţii din tagma numită fedeli d'amore. În acelaş fel, Filosofia era frumoasă, dar fără vârstă, tânără şi mai puţin, în De consolatione Filosophiae a lui Boeţiu. Tot astfel, dar nu e timpul încă să-mi amintesc de asta... De altfel, nu mai era timp de nimic, chiar dacă Valentina s'ar fi aflat mai puţin legată de o anumită simbologie, pentrucă, odată ajunşi la capătul zonei neluminate de torţe, acolo unde două căi subpământene ne propuneau o alegere pentru mine dificilă, o împuşcătură răsună atât de aproape, încât nu-mi fu greu să înţeleg că îmi era destinată mie, mie sau ei. Cineva, dela capătul tunelului, pe pereţii căruia torţele ardeau, ca şi la venire, cineva trăsese în noi. Valentina îmi făcu semn să o urmez şi, în fugă, o luarăm spre dreapta, lăsând în urmă răspântia primejdioasă. Paşi parcă de mai mulţi se îmbulzeau după noi, îi descifram clar în besna mucegăită. Însă Valentina cunoştea bine acele ascunzişuri subterane, nesigure şi suspecte, alerga fără ezitare, lăsând repede în urmă paşii urmăritorilor noştri, se opri brusc, după o cotitură, pătrunse într'o intrătură, mă trase după ea, atât de aproape încât, din nou, simţii lipită de mine îmbietoarea tentaţie. Erau în număr de trei cei ce se porniseră după noi şi ne voiau sfârşitul, trecură alergând prin faţa noastră. Zgomotul urmăririi se pierdu în direcţia în care până atunci alergaserăm, Valentina mă împinse afară din negura şi mai deasă în care găsisem refugiu, fugeam acuma în direcţia din care veniserăm, nu peste mulţi paşi o scară de piatră ne scoase în curtea unui palat, scufundat în întunerec şi în pace. Mă uitai către cerul de deasupra, îndepărtat în înălţimea lui cosmică, întocmai ca din fundul unui puţ, era noapte adâncă, deci dela lumina dimineţii în care fusesem dus de mulţime în interiorul palatului familiei Borgia, şi până acuma trecuseră multe ore, simţii dintr'odată foamea care-mi rodea măruntaiele. Unde ne aflăm? întrebai. Aproape de Tibru. Ieşirăm într'o uliţă întortocheată, neagră şi ea de întunerecul proaspăt care preceda miezul nopţii şi mână în mână, părea un făcut, continuarăm a străbate străzi după străzi, pieţe pe care lumea ducea mai departe evenimentul zilei, în acelaş ritm de sărbătoare din dimineaţa trecută, cârciumi deschise de unde îmi ajungea în nări mirosul pătrunzător

al mâncării romane, făcută, cum spuneau unii, pentru vin alb şi maţe pestriţe. Mi-e foame, zisei într-o doară. Ai răbdare, ai să mănânci şi ai să afli totul. După câţiva paşi, ne oprirăm pe malul apei. Suntem în Porto di Ripeta, îmi spuse, apoi dădu la o parte o perdea slinoasă şi pătrunserăm într'un fel de trattoria sau osteria, cum i se spunea la Roma, parcă pustie, abia spart întunerecul de două opaiţe plăpânde, încremenite în zăpuşeala nocturnă. Ne aşezarăm la o masă scundă, pe trei picioare, un hangiu aproape invizibil ne puse dinainte fără să ne întrebe o cană cu vin, apoi ne aduse două bliduri cu mâncare caldă, în care mă prăvălii fără să ştiu ce mâncăm, era ceva gustos şi hrănaciu, cum ar fi spus boierul Duma, dădui toată cana de vin peste cap fără să respir, Valentina se uita la mine şi, când terminai de băut, izbucni în râs. Parcă n'ai mâncat de trei zile. Poate că mai de mult, răspunsei, făcând aluzie la misterioasa călătorie din piaţa Vaticanului (azi dimineaţa numai?) până la această cină neaşteptată. Mă mir că mai trăiesc. Ea râse din nou. Ar trebui cu toţii să ne mirăm că mai trăim. Începu astfel mărturisirea ei, la capătul căreia aveam să-mi apar mie însumi ca un personaj de roman bizantin, dus de ielele lumii către un deznodământ în bine care nu putea fi decât cel spiritual. Chiar şi amorul trupesc devenea, în astfel de împrejurări simbolice, o pură introducere la spiritualitate. Erotismul meu veneţian, deşi corectat de contactul cu Moldova, revenea brusc la originile lui, mă aflam într'o stare de excitaţie fără seamăn, ştiam că femeia din faţa mea, pe care, cu multe ore înainte o ţinusem în braţe, nu-mi mai promitea nimic, niciun fel de liniştire a simţurilor prin contopirea lor trupească, ci un act de iubire înscris în cu totul altă consumare. Îmi eşti foarte drag, îmi spuse. Îi luai mâna şi o dusei la buze, sine voluptate.

Mult mai sus şi mult mai jos decât poţi să-ţi închipui, se află ei, pretutindeni. Mai sus, în sensul că au pătruns până şi în redutele cele mai interzise ale Bisericii, mai jos în sensul că numai văzându-i de jos, acolo unde stau cei căzuţi, îţi poţi face o idee despre locul de unde vin. *Inferior,* de unde *infern.* Nici dela actualul Suveran pontif nu ne va veni salvarea. Poate că vor trece secole înainte de a fi ales un Papă angelical, trimis de Arhanghel. Până atunci, cu rare excepţii grăitoare, ne vom scufunda, până la fundul cel mai de jos al umilinţei şi al disperării, poziţie supremă a martiriului şi a întoarcerii. Vom asista la cele mai cumplite înfrângeri ale spiritului şi la cele mai strălucite ajungeri la putere ale răului, însoţit în această escapadă victorioasă de întovărăşirea cu urâtul. Arta, oraşele cu case şi cu biserici, războiul, gândirea, convieţuirea între oameni, totul se va

topi într’o animalică dorinţă de a nu mai fi decât carne necredincioasă, plăcere în desfrâu, îmbogăţire pe spinarea celor umili, nedreptate ascunsă în spatele oarbei justiţii, sclavie ascunsă după libertate, mizerie şi minciună, deghizate în pace universală, niciodată ajunsă, mereu promisă. Spaţii bine tăinuite vor fi păstrate pentru un timp mai propice, insule de suferinţă şi fidelitate, tot atât de pretutindeneşti ca şi spaţiul vizibil al duşmanului. Când Isus n’a vrut să primească dela diavol domnia pe pământ, ştia la ce pericol supune pe oameni, însă altfel nu se poate, ca să ajungi la paradis trebuie să treci prin infern, ca Dante în cartea lui plină de învăţătură, scrisă pentru noi, să nu ai niciun fel de îndoială. Timpurile infernale au început demult, dela începutul venirii lui Isus pe pământ, din clipa însăşi în care şi-a spus cuvântul către oameni. De atunci a fost combătut fără cruţare, nici pentru El nici pentru cei nu au încetat de a’L urma. În cine au tras adineauri? întrebai. În El. Cine eşti tu? Cine e bătrânul din turn? Existaţi cu adevărat? Ce vreţi dela mine? Noi nu vrem nimic dela tine. Tu însuţi te-ai pus în calea noastră, atunci când ai acceptat să mergi la Suceava, să ai grijă de rana dela glesnă a principelui Ştefan. Nimeni nu e chemat decât dacă e în stare să se ridice până la nivelul chemării.

Înţelegeam că o luptă crâncenă se ducea, de secole, pe dedesubtul istoriei şi că prima ei manifestare fusese răzvrătirea îngerilor şi luarea de poziţie în cosmos a celor încăpuţi sub comanda răzvrătitorului. Acolo unde se înfiripează împărăţiile, spunea Valentina, iau fiinţă fără întârziere posibilităţile de înfruntare cu ele, dacă, bine înţeles, împărăţiile cele noui sunt bune, dacă îşi propun apărarea binelui şi a frumosului. Tot ce stă în lumina creştină se poate numi filocalie, tot ce se alcătuieşte dedesubt, împotriva ei şi în numele răului distrugător de oameni şi mai ales distrugător al legăturii dintre ei şi Dumnezeu, se poate numi mizocalie, iubirea de frumos, pe de o parte, şi ura frumosului, pe de alta, frumosul nefiind, în acest context, decât partea cea mai vizibilă a binelui, arta, care vine dela *arety* şi înseamnă virtute. Nu ştiu cum să-ţi vorbesc mai limpede. Poate că înainte de a te întoarce în noaptea asta la ambasada veneţiană, ieşind de aici, să-ţi afli moartea subt un pumnal. Ca şi mine, de altfel. Ei încearcă să se amuţească ucigându-ne. Iar noi supravieţuim graţie Cuvântului care ne-a fost înmânat întru păstrare. Mulţi dintre noi au început prin a fi buni şi au terminat prin a se contopi cu răul. Aşa cum s’a întâmplat cu ordinul Templierilor şi aşa cum se va întâmpla şi cu altele, binele şi

frumosul nefiind darnice şi nici protectoare, în timp ce răul şi urâtul implică alianţa cu ceea ce le este consubstanţial. Niciodată, însă, exterminarea noastră nu va fi posibilă. Totuşi arta noastră de a trăi e dificilă şi complicată, lăsată în aparenţă în mâinile noastre. Ni se cere un efort supraomenesc pentru a duce mai departe, până în ziua ultimei răfueli, mesajul primit, ascuns sub tot felul de semne. Moldova e unul din ele. A fost şi Veneţia, până nu de mult. Până când, îi luai vorba din gură, un sculptor de morminte a tăiat în piatră o jumătate de om, dând socoteală fără ştirea lui de începutul căderii. Aşa este, îmi răspunse, cu acelaş surâs pe buzele ei atotştiutoare, parcă neatinse de buze bărbăteşti deşi eu însumi trecusem prin ele ca printr'o apă de foc. Dacă am iubit vreodată o femeie, a fost acea Valentina romană, din care-mi trag de atunci destinul meu de mesager veneţian, vreau să spun mai mult decât poate fi ambasadorul unui Stat, nefiind eu decât un trimis prin mine însumi. Soarta mi se desvăluia dintr'odată cu o claritate vertiginoasă. Toate timpurile fuseseră la fel de periculoase şi de pasionante, însă timpul meu era cel mai îngrozitor şi cel mai demn de a fi trăit, pentrucă mie îmi fusese scris a sta în el aşa cum trebuie şi pentrucă din modesta mea intervenţie în istoria lui aveau să devină posibile salturi uriaşe către un viitor mai bun, unul singur, de altfel, concentrat în momentul răfuelii ultime, cum spunea Valentina. Nu te mişca, îmi şopti şi-mi strânse mâna, apoi suflă în opaiţul depe masă. În fundul ospătăriei se desprindea cu greutate silueta masivă, diformă, a cârciumarului, neclintit dintr'odată. La celelalte mese nu se mai afla nimeni. Dacă ciuleam urechea auzeam apele Tibrului şoptind în apropiere. Perdeaua se dădu la o parte, o umbră pătrunse prin golul vag luminat de stele, cineva întrebă cu glas puternic: E cineva pe aici? Nimeni, răspunse ospătarul din adâncimea burţii lui răsunătoare. Nu închide până nu mă întorc. Nu închid. Perdeaua căzu din nou peste golul din uşă. Rămaserăm singuri, în tăcerea cu miros de mâncare şi de vin prost. Ne ridicarăm dela masă. Cârciumarul se apropie de noi cu paşi de urs. Îi strecurai un ban în mâna aspră, ne scoase într'o uliţă dosnică, pe o uşă din spate. Nu, nu era întunerec de stele, ci de lună gălbuie, în cel de-al treilea pătrar, în vara nemiloasă a Romei. E un prieten, îmi spuse Valentina. Dacă ne trăda, nu ieşeam vii din cârciuma lui. O apropiai de mine, ea se lăsă cuprinsă, nu o sărutai ci o strânsei la piept cu o dragoste infinită. Eram atât de mult unul într'altul în acea îmbrăţişare nevinovată încât, dacă duşmanul ne-ar fi străpuns cu o spadă, pe amândoi deodată, n'am fi simţit decât o

trecere împreună într'o moarte mai dulce decât viaţa, dacă ceva putea fi mai dulce decât acea îmbrăţişare.

Nu era, desigur, o noapte făcută pentru asemenea comunicări. Cineva mă căuta prin întunerec. Nu ostenea în urmărirea lui; de azi dimineaţă? De la Florenţa? De când mă născusem? Ne lipirăm de zid, încleştaţi în spaimă. Nu te mai poţi întoarce la ambasadă, îmi şopti. Undeva, pe cerul dinspre Vatican, dincolo de fluviu, ardeau opaiţe rotunde pe crenelurile şi pe streaşinile palatelor, le vedeam tremurând în aerul nopţii, sărbătoarea continua, noul Papă sărbătorea pe undeva alegerea la care-l dusese mâna Spiritului Sfânt, aşa cum se spune urmând firul tradiţiei, cine ştie dacă pe pământ mai era loc pentru asemenea coincidenţe cu cei de sus şi dacă alegerea nu era condusă de alte mâini, mai profane. Oricum, noi cei ce alegeam nu Papi ci credinţă pură, pe cât se putea în acest veac impur, tremuram între zidurile cetăţii eterne, nu de vânt şi nici de beatitudine sacră, ci de groază. Puteam fi prinşi şi ucişi tocmai pentrucă nu ne abăteam dela cuvânt şi încercam să-l ducem mai departe ca pe o flacără smulsă din opaiţele care ardeau între creneluri pentru alte ceremonii. Când nu mai rămase nici urmă de ameninţare şi paşii se îndepărtară către osteria de unde abia ieşiserăm, Valentina mă conduse către fluviu. Coborârăm câteva trepte, îmi spuse în repetate rânduri: bagă de seamă! Mă ajută să calc fundul unei bărci, desfăcu o frânghie care ţinea barca legată de mal, şi ne lăsarăm duşi, la adăpostul cheiului de piatră, fără zgomot de vâsle, parcă la voia întâmplării, însă nimic nu curgea la voia întâmplării sub mâna cunoscătoare care mă împingea de azi dimineaţă către un destin tot atât de precis cât o apă curgătoare între limite bine stabilite şi către o vărsare care nu putea fi alta. Poate că plutirăm astfel, de-a-lungul unor edificii obscure, a căror siluetă abia se desprindea depe fondul de besne, sau printre facle aprinse şi opaiţe tremurânde care dădeau faţadelor un aspect de veselie şi de fast nocturn, trecurăm pe subt arcada unui pod, care trebuie să fi fost podul lui Nero, apa deveni mai repede în curgerea ei, se iuţi şi mai tare într'un cot pronunţat al Tibrului, folosind o vâslă cu care părea că se afla în bune relaţii de strategie, Valentina lăsă barca să se hârşie de mal şi o sili astfel să se oprească la picioarele unei scări caree dispărea sub clipocitul apei. Sări pe o treaptă, priponi barca de un inel de fier, mă ajută să sar, urcarăm multe trepte, de astădată ca să ieşim la nivelul unei străzi. Luna apusese dincolo de sfântul Petru, stelele deveniseră mai puternic sclipitoare, iar întunerecul

mai dens, în contrast cu lumina ferecată în înaltul cerului parcă pentru totdeauna. Mă simţeam purtat prin viaţă de o libertate fără cusur. Nu aveam niciun fel de îndatorire faţă de nimeni, uitat de mine, atârnând de fiinţa nopţii, de mâna Valentinei, de ultima decizie a unui pumnal itinerant şi invizibil, nu-mi păsa de nimic, mă transformasem într-un om care nu mai depindea de obligaţii bine scrise pe legile zilei, ci de nişte forţe aparent nevăzute, în fond mult mai clare şi mai bine scrise, legate de realităţi tainice din care, fără veste, făceam parte pentru binele celorlalţi şi pentru aşezarea mea în mijlocul focului primejdios la care se cocea esenţa lumii. Rătăcirăm prin oraşul pe care Valentina îl ştia pe de rost. Înaintam în inima întunerecului fără ezitări, cu opriri, doar, la câte o răspântie, când ea ascuţea auzul către zgomote pe care cu nu le ştiam desface de zarva nopţii romane. Într'o piaţetă mai luminată decât altele zăbovirăm câteva clipe printre beţivii care se aprindeau la sfat, polemizând fie pe marginea numelui noului Papă, fie pe alte nume şi probleme, locale sau universale. Drept în fund, acolo unde se întâlneau două străzi într'un unghiu vizibil numai datorită făcliilor din apropiere, izbutii să separ de întunerec un tors de marmură albă, la picioarele căruia se înghesuia parte din acea mulţime fără somn, beată de vin şi de vorbărie. E Pasquino, îmi şopti Valentina. Pe soclul statuii antice, fără cap şi fără picioare, romanii lipeau pamflete în versuri sau în proză, texte polemice, adesea usturătoare, uneori vulgare şi ofensive, alteori geniale, în care atacau ordinea romană a locurilor în care trăiau de milenii. Era felul lor de a lua atitudine, de a se simţi liberi. Cineva se apropiase de hârtia albă agăţată de gâtul lui Pasquino, altcineva înclina o făclie ca lectura să devină posibilă, altcineva striga către public îndemnându-l la tăcere, o voce începea să recite în mijlocul calmului nefiresc, numele lui Alexandru, al Lucreţiei şi ale celorlalţi fii treceau peste capete, loveau sonor în întunerecul dintre case apoi, ca nişte ecouri înzecite, coborau în piaţă sub formă de râsete homerice, piaţa se transformase într'o burtă de cimpoiu, prevăzută cu o gură de trombon şi parcă înseşi măruntaiele Romei chihoteau de râs sub pleasna cuvintelor deochiate. La capătul altei străzi, drept în fund, undeva la marginea de răsărit a cetăţii, cerul se lăsa invadat de mocnirea sfioasă a zorilor, vag descifrabile, discret seducătoare, apoi, din ce în ce mai accentuat, un luciu discret izgoni tăria nopţii şi se atotputernici pe o parte a cerului, pe măsură ce, în spre apus, stele întârziate însoţeau polemica nocturnă din jurul lui Pasquino şi parcă îşi aflaseră un rost ultim

în a însoţi către casă pe beţivii zurbagii şi pe poeţii antipapali. În lumina slabă care amesteca profilurile, descifrai clădirile din faţa ambasadei şi coloanele din Forum amestecate cu siluete de pini şi de chiparoşi. Mai către dreapta se înălţau către ziuă zidurile şi acoperişurile depe Capitoliu. La fiecare colţ, către spaţiul dinspre piaţă, vastă cât o câmpie împrejmuită, stătea de veghe un cerşetor. Nu te mai poţi întoarce, aşa cum îţi spuneam. Toţi ăştia te aşteaptă pe tine şi fiecare din ei poartă sub zdrenţe un pumnal care ţi-e destinat.

Astfel încât, prin licărirea nesigură a zorilor, pe aceleaşi străzi pe care veniserăm, ne întoarserăm pe malul râului şi Valentina, ajunşi de astădată mai la vale decât locul pe care puseserăm piciorul după fuga dela ospătărie, mă împinse către pântecele unei bărci mai arătoase, în timp ce, depe ţărmul opus, începeau să se înscrie pe cerul zilei de vară arătările încă pline de întunerec ale insulei Tiburtine. Aşa începu aventura întoarcerii mele la Suceava. Nu-mi aduc aminte să ne fi luat rămas bun. Mă trântii pe o grămadă de paie cu miros de câmpie arsă de soare şi adormii fără veste. Când mă trezii, deschisei ochii peste catargele din portul dela Ostia. Alte mâini mă ajutară să ies din barca ospitalieră, ca să mă îndrepte către o corabie veneţiană. Zile şi nopţi de-a-rândul, legănat de ritmul mării antice, fără să mai ţin socoteală de timpul care mă îndepărta de aventura romană, mă lăsai dus de mâinile Valentinei şi de tot ceea ce prezenţa ei lângă mine îmi adăugase pe suflet, nu ştiu dacă îndrăgostit sau, poate că mai mult decât atât, aşezat definitiv în mine însumi, trecut brusc dela îndoială la înseninare, fără altă armă pentru noua bătălie decât pumnalul fără tăiş al înţelepciunii.

XXXIII. Îi fusese cald în vis sau în amintire, nu mai ştia bine să le despartă una de alta, simţea cămaşa udă subt el, ca şi pieptul acoperit de sudoare. Ridică uşor oghialul ca să simtă cum se scaldă în aerul curat al nopţii, apoi îl lăsă să cadă din nou peste el, de teamă să nu-şi răcească trupul înfierbântat. În darn, îşi zise, totul e în darn, dacă mi-e frig, dacă mi-e cald, bine să-mi fie numai la suflet, şi nu-mi este. Avea prea multe de spus împotriva lui însuşi, ştia dinainte că, până şi atunci când se va înfrunta cu judeţul care-l pândea după colţul zilei, avea să stea la îndoială, ba nu, va porni dintru început a se învinui pentru toate relele pe care le săvârşise. Era un fel de a se alinta în propria lui singurătate, pentrucă păstra pentru la

sfârşitul bătăliei acea iscusinţă salvatoare, sau poate că alte suflete de prin toate părţile ţării sau de prin meleagurile cereşti, leat cu înfăptuirile lui, aveau să-i ia apărarea şi să dea mărturie. Aşa cum obişnuia să pregătească cu mare grijă până în ultimul amănunt planurile de luptă în care atâtea mii de vieţi jucaseră între a fi şi a nu fi, tot aşa şi acuma, în clipele de limpezime care-i mai erau hărăzite, trebuia să pregătească planul ultimei lui bătălii. Să se învinuiască? Să se apere cu dârzenie? I-ar fi fost mai la îndemână dacă ar fi urcat acolo mai puţin singur, însoţit de ai lui, de spătari, de vornici, de pârcălabi, de arcaşi, de călăraşi, de curteni, de mitropoliţi şi de călugări, dar mai cu seamă dacă i-ar fi stat aproape Daniil, sfetnicul şi alinătorul. Cum avea să iasă din creştinească încurcătură? Ce aveau să-i strige în faţă muierile cu care păcătuise, când o noapte însemnase pentru ele un prunc, uitat apoi, nevăzut, neştiut, părăsit dincolo de alte nopţi şi de alte muieri, lepădat printre bătălii şi scrâşniri din dinţi? Totul ar fi fost cum ar fi fost şi nimic nu i-ar mai tihni, nici măcar ridicarea din nimic a sfintelor lăcaşuri din cântarea de glasuri şi de culori a cărora aveau să se ridice către cer implorări de iertare şi de îngăduinţă, cel puţin asta îi era nădejdea cea depe urmă, nimic nu i-ar fi tihnit dacă n’ar fi trecut prin acea zi de neuitat, ziua cea mai limpede şi cea mai de nedescifrat din lunga lui viaţă de om şi de domn. Ce-o fi fost cu adevărat atunci, nimeni nu i-o desluşise, nici chiar Daniil, poate că doar dincolo cineva avea să se îndure către el şi să-i desvăluie taina. Din ea, poate că mai mult decât din lupta lui alături de creştinii cei drepţi să-i fi fost împinsă până la buza ulciorului setea lui de viaţă şi de războire. Ştia că luptase acolo unde fusese chemat să lupte şi că toţi cei asemănători lui, pe tot cuprinsul lumii creştine, îi vor sta alături, măcar acum, însă acea contopire de după Războieni îi era şi mai aproape, şi mai nedespărţită de ultima lui încredere în nădejdea de apoi.

Bătuse cu buzduganul, fulgerase cu paloşul, se făcuse una cu calul, dădea pinteni, suduia, se ruga, striga în spre vărul Duma şi în spre cei ce mai rămăseseră în viaţă, arunca porunci în dreapta şi în stânga întocmai unor bubuituri de sâneaţă, nu mai ştia pe ce lume se afla, vedea bine că bătălia i se întorsese împotrivă şi că nu mai rămânea decât o cale, o singură ieşire din ponosul care duhnea a sânge până în înaltul cerului. Căzuseră cei mai buni, floarea boierimii moldovene, întoarse calul şi făcu semn ostaşilor, înconjurat de cavaleri se îndreptă către inima pădurii prin pusderia de luminiţe a amurgului, printre împuşcături, fum şi sminteli. Vărul Duma deschidea drumul între fugar şi desişuri de crengi şi de frunze. Aşa cum

alergau în goana cailor, aplecând capetele către coama murgilor şi înfigând pinteni în burţile spumegânde, văzu ieşind din sihlă fuioare lungi şi dese de ceaţă, care le ocoleau calea şi se învolburau orânduite către duşmanul care-i urmărea de aproape. Întoarse capul. Ceaţa se îndesea în spatele fugarilor, în ochiuri repezi, ca o apă supărată, alcătuind un nour des şi cenuşiu, prin care nu mai pătrundea privirea. Auzea izbituri şi răcnete, nechezături de moarte, ieşind din grămada de negură, semn că Turcii, nemaivăzând dinaintea lor, se ciocneau în trunchiuri sau se prăvăleau prin râpi şi costişe. De o parte şi de alta se deschidea în faţa lor drum neted, în timp ce, acolo unde ultimii fugari închideau retragerea, desişul cenuşiu împiedeca orice urmărire. Ar fi putut spune că după coada celui din urmă cal moldovean negura se închidea ca o poartă repezită între ei şi necredincioşi de o mână nevăzută. Tot astfel îşi dădu seama că frunzele fagilor se aşezau în acelaş fel, parcă ascuţindu-se către soare apune, ca şi cum ar fi vrut să le arate calea cea bună, frunzele se aplecau toate înainte, ca şi cum un vânt le-ar fi împins în acelaşi sens, parcă arătau dintr'odată mai subţiri, mai la fel, mai puţin verzi, frunze desenate pe desiş, închinându-se în calea celui care făcuse din pădure, ca şi din întreaga arătare a Ţării, un drum adunat, o cale către bine, o înţelegere împreună, un urcuş. Prin fuioarele de ceaţă, pe înnegurarea cărora frunzele apăreau şi mai limpede conturate, străbătură razele amurgului, roşii; palide la început, apoi din ce în ce mai pronunţate, făcând din acele culori puse una lângă alta un fel de covor lin, zugrăvit de un meşter fără pereche, fugit dela Voroneţ ca să facă din pădure perindare domnească, însemnând fără doar şi poate ceva, cu atât mai mult cu cât, atunci când el strânse din hăţuri şi, trăgând în urmă cu urechea, nu mai auzi nici glasuri nici zgomot de copite, zări mai întâi tocmai la marginea ceţei, apoi din ce în ce mai aproape, păsări zburând către aceeaşi ţintă, arătând aceeaşi ieşire din primejdie, păsări necunoscute, lipsite de nume şi chiar şi de fiinţă păsărească, aripi singure lopătând repede printre culorile şi formele scoarţei de negură şi de frunze, ca şi cum ar fi luat parte şi ele la frământarea pădurii şi la scoaterea Domnului din amarnica bulucire. Când ajunseră sub zidurile dela Neamţ, ridicate peste culmi, codrul rămăsese în urmă, cu ciudesele lui fără deslegare, o mare de neguri acoperea tot cuprinsul dintre cetate şi dealuri, tot ce-l despărţea de stropşitura dela Războieni, însă el avea inima în linişte, curăţată de trecerea prin culorile mişcătoare ale crengilor. Mai târziu, după Dumbrava Roşie, tot într'o pădure, călărind printre trunchiuri şi printre zboruri de păsări

asemănătoare şi dând cu mâna la o parte frunze de poveste sau de scoarţă, i se arătase Sfântul Dumitru, cu atâta limpezime la chip şi la port, încât ştiu şi atunci că nu era singur şi că, de undeva, o putere fără greş îi ieşea în cale, fie ca să-l scoată din primejdie, fie ca să-i încununeze o izbândă. Află mai târziu că în nenumărate împrejurări, creştinilor li se întâmplaseră isprăvi aşişderea, cruci de lumină între coarnele cerbilor, sfinţi tăind cu paloşul capete de păgâni, călări pe cai albi, Sfânta Fecioară ajutând să scape din furtună corăbii cu crucea pe pânze. El ştiuse bine cum şi cu cine se înfrăţise dela început în cumplita bătălie. Aflase de curând dela soli aleşi cum se stingea şi ea, într-un foişor din Castilia, regina Isabel, cea care izgonise pe păgâni din Spania şi-şi vânduse giuvaericalele ca să pună pe calea apelor pe acel purtător al lui Christos care dăduse pământului forma lui rotundă, înscriind astfel, şi tot înlăuntrul învăţăturii, îndreptarul cel mare, cartea despre viaţă şi despre moarte pe care creştinii o duceau la capăt de împlinire atât în cele văzute cât şi în cele nevăzute, aşa cum era scris să fie. O fericire, asemănătoare celei încercate la începutul nopţii, de astădată zbucnită nu din trupul lui suferind şi nici din piciorul cel fără de leac, ci din străfundurile nedescifrate ale sufletului, îl năpădi cu atâta putere încât simţi cum nu mai poate ţine frâu lacrimilor. Doamne Isuse Christoase, murmură, fie-ţi milă de mine. Repetă de câteva ori cuvintele vindecătoare, simţi alături, în dreapta capului, aşezarea de aripi cunoscute, mai moi şi mai line decât o primăvară şi stătu aşa, în pacea alcătuită din fericiri adunate toate într'o singură clipă, care nu mai voia să treacă. Odaia se umplu de un miros ca de trandafiri. Când îl respiră până în fundul bojocilor obosiţi de atâta goană prin năcazul vieţii, simţea cum i se ogoiesc sbaterile, neliniştile, remuşcările, turburările, neîncrederile. N'ar trebui să trăim altfel, îşi zise, altfel decât în această tovărăşie, şi-şi aminti de ziua când, tot după o bătălie, luase drumul către peştera sihastrului. Însoţit de vărul Duma şi de Matteo Muriano.

Era ca o reţea întinsă peste toate ţările creştine sau, mai bine zis, ca o urzeală pe dedesubtul lor, în care stăteau prinşi domnitorii. Alexandru cel Bun, moşul lui, ştiuse de ea, ca şi întâiul Bogdan, cu siguranţă că şi premergătorii lor din Ţara maramureşeană. Cine nu era bun nu făcea parte, tot aşa cum nu-i era dat să vadă bourul cel alb. Solul venit de atât de departe trecuse prin toate acele locuri, dela Toledo şi până la Suceava, pe unde stăteau în scaun Domnii cei buni, chiar dacă nu'n scaune domneşti. Astfel bătrânul dela Roma, de care-i povestise Matteo şi dela care-i adusese o cheie pentru domnit şi pentru război, şi tot astfel preoţi din jurul Papei, sau dela Florenţa şi dela Veneţia, dvornici austrieci, dregători necunoscuţi, însă hotărâtori în cernerea neostoită a gândurilor şi a faptelor. După trecerea mării celei mari lucruri noui aveau să se întâmple şi urzelei îi stătea bine să se întărească, astfel încât să ţină la bătaie. Nimeni nu avea să lase înscrise în hrisoave sau letopiseţe vestea despre acea înţelegere în adâncime, însă lui îi fusese dat să ştie de ea şi să i se alăture. Că Dumnezeu nu în mulţi, ci în puţini arată puterea Sa, cum îi spusese în mai multe rânduri Daniil, făcându-l să înţeleagă dece fusese pus în inima urzelei.

Deschise ochii cu greutate şi iscodi prin întunerecul pălind sub feştila lumânării de subt icoană. Matteo dormea căzut în jilţul de sub fereastra. Întinse mâna către masa scundă dela capul patului şi apucă Evangheliile pe latineşte, din care, când avea timp să citească, înţelegea mai cu uşurinţă decât din cele slavoneşti şi lăsă Cartea să se deschidă singură acolo unde îi era de trebuinţă. Frunza se afla la locul ei, o apucă uşor, cu vârful degetelor tremurânde şi-i simţi uscăciunea subţire şi aspră, tot mai vestejită în fiecare toamnă, ca şi cum ar fi împlinit acolo, între foile sfinte, cursul de afară al anotimpurilor. Are să se stingă odată cu mine, îşi zise. Arcaşul îi ieşise înainte scurt timp după trecerea prin negura din pădure, un flăcău; de unde eşti, îl întrebă, din Roman, îi răspunse punând genunchiul la pământ, în timp ce pletele îi căzură peste frunte şi peste tâmple. Ridică-te, spune ce veste. Arcaşul se ridică şi-i întinse o frunză, una din cele ce-i însoţiseră goana şi se lăsaseră văpsite de amurg, o frunză ascuţită, desigur că de fag, însă lungită şi schimbată de puterea care o rânduise împreună cu toate frunzele pădurii, în acel loc şi nu într'altul, arătând calea Domnului către ieşirea din primejdie. Nu ştiu atunci dacă blânda căldură care dădea din gingaşa ei alcătuire îi venea din mâna tânără care o strânsese sau din acea minunată alunecare în ajutorul lui. O puse bine, şi ani de-a-rândul o căutase

printre paginile tipărite la Veneţia – Biblia era un dar din partea Dogelui – o căutase în clipe de gol sufletesc, găsind în ea ceea ce nici măcar izbânzile nu-i aduseseră cu atâta limpezime, un fel de alinare abia simţită, însă sigură şi neîntârziată. Nu o putea zări în întunerec, însă îi ştia pe de rost fiinţa, frunza de fag schimbată de o sfântă voinţă în frunză de rai.

Îmbătrânise în barbă şi în plete, de când nu-l mai văzuse, nu însă în priviri şi nici în mâinile puternice, cu degete subţiri, pe care-şi sprijinea trupul osos şi-l ţinea drept în văzduhul de tihnă al peşterii, atunci când, în picioare, făcea din toiag legătura lui cu pământul. Oare nu suntem cumva rude? îl întrebase odată, într'atât ochii lor veneau din acelaşi adânc românesc, scos parcă dintr'un sfârşit de toamnă şi îmbinat cu duhul dreptăţii. Fi-vom, îi răspunsese, prin Sarabi, Măria Ta, şi poate chiar că mai din vechi. Chilia şi-o dăltuise singur, ani în şir, în stânca rotunjită de ploi, înăuntrul căreia nu se aflau de stat jos decât bucăţi de piatră pe care aşternea ştergare albe când primea oaspeţi de seamă. Nu-şi lua privirile dela Matteo, ca şi cum dela străinul atât de îngrijit în port avea să afle cine ştie ce noutate de mult aşteptată. Însă Matteo, în decursul acelei prime întâlniri dintre ei, nu deschisese gura. Abia la sfârşit, când se pregăteau de plecare, veneţianul îngenunchie în faţa pustnicului şi-i ceru să-l binecuvânteze.

Fusese învins de păgâni şi venise la sihastru ca să afle ieşire din năpastă. Îi treceau prin minte zilele acelea de pierzanie, când Ţara zăcea pârjolită, cu oraşe şi cu sate cu tot, prădată, îngenunchiată, jăcmănită şi umilită. Toţi aşteptau un semn dela el. Însă nu izbutise altceva, nu smulsese altă răzvrătire din sine însuşi decât drumul la Daniil, ca şi cum nu arme şi nici cai i-ar fi fost de trebuinţă, ci un îndemn fără vedeală şi o sabie fără tăiş. Îşi aducea aminte de acea zi neasemuită – cuvintele pe care Matteo le rostise în timp ce coborau spre Voroneţ, amintiri despre oameni şi întâmplări din care îi fusese atât de potrivit întreţesută călătoria în Italia. Niciodată acele câteva cuvinte nu i se şterseseră din minte. Undeva, pe drumul întoarcerii, un Castilian din Toledo, aflat în misiune la Roma sau în altă parte, îi adunase într'o zicală întreg felul de a crede şi de a lupta al neamului din care făcea parte: La Dumnezeu rugând şi cu buzduganul dând. Era felul de a se ruga fără încetare al acelor creştini dela capătul de apus al lumii, care se bătuseră cu necredincioşii timp de şapte veacuri şi care ştiau că Dumnezeu te ajută dacă tu însuţi ştii să le ajuţi, taină călăuzitoare şi în viaţa moldovenilor, spusă altfel şi folosită la fel. Nu înţelegea cum în

sufletul lui nu simţea nici tristeţe, nici amărăciune, nici desnădejde, poate că nu era bine, poate că întâlnirea cu Daniil îl scosese din năcaz, ţinea calul în frâu ca să nu se poticnească în spre vale şi-şi trecea prin minte întâmplările cumplitei bătălii, unde pierduse atâţia boieri tineri şi bătrâni. Căzuse depe cal în plină furie otomană, cei din jur îl ajutaseră să încalece din nou, ţinând piept Turcilor care văzuseră pe Domn clătinându-se în şea, apoi amestecându-se cu ţărâna însângerată din poiană şi încercau să-l prindă, nu trecuse nici măcar printr-o clipită de spaimă, ci numai prin umilinţa de a se vedea aproape că fără scăpare în faţa duşmanului, nu mai ştia bine cum de izbutise să se pună la adăpost, bine ştia numai de goana printre frunze, culori nemaivăzute, şi păsări fără trup. Iar acuma, grăind singur către un Ştefan care nu mai era decât glas de cronică, se întărea pe sine însuşi în acea lungă răscolire de întâmplări, adăstând mai cu seamă la cele petrecute în faţa bisericii de lemn în locul căreia avea să înalţe, zece ani mai târziu, Voroneţul pus acolo poate că numai în amintirea acelei zile de vară în care minunea dela Războieni avea să-şi înnoiască înţelesurile. Strigă înspre Veneţian cuvintele aduse dela spanioli: La Dumnezeu rugând şi cu buzduganul dând, însă dincolo de vorbe şi de râsul lui hohotitor printre stejarii depe costişă, îi stătea clar în cuget celălalt înţeles, şi mai adânc, de care se ştia adăpostit ca de o pavăză nevăzută. Îi fusese adus de Matteo într-o carte, tocmai dela Roma, ascuns între litere pe care le descifraseră împreună, nu fără greutate, cu ajutorul unui grilaj care scotea în văz numai cuvintele înadins alese pentru a fi citite. Era ca o rugăciune şi ca un farmec, care adevereau lucruri ştiute de el pe altă cale, încă din tinereţe, sau care-i adăugau înţelepciuni necunoscute peste lungile lui taifasuri cu adevărul, la sfârşit se afla o rugăciune către Arhanghelul Mihail, arhistrategul ceresc, apărător al tuturor ţinuturilor creştineşti, dinspre uscat cât şi dinspre mare. Când ajunseseră în faţa bisericii de lemn le ieşi înainte un steag de călăreţi cu veşti de sârg dinspre izbânda necredincioşilor. Se îndreptaseră către Voroneţ în căutarea Măriei Sale. Erau rupţi de oboseală şi minunaţi că-l vedeau încă în viaţă. Nu-şi isprăvi ştreleţul voroava, când se şi iviră Turcii silind către ei din marginea pădurii. Rosti atunci rugăciunea pe care o ştiuse din totdeauna, dădu pinteni armăsarului domnesc şi, făcut una cu ostaşii lui, puţini la număr, se năpusti în oastea turcească. Zări o sclipire de soare în crucea din vârful clopotniţei când îi trecu pe alături, o sclipire ca de paloş, însă atunci, în vâltoarea nebunească, n’o ţinu în seamă. Ciocnirea nu dură

nicio clipă, nici nu apucară bine să se năpustească peste primii ieniceri, însă izbitura fu atât de cumplită, armăsarul negru ca noaptea, sclipirea paloşului domnesc în lumina dimineţii de vară, poate că şi altceva, o putere nescrisă pe limpezimea zilei, o aripă de înger păzitor pe deasupra capetelor, încât păgânii începură a răcni de groază, mulţi căzură sub săbii, în timp ce grosul acelei mici oştiri venită anume ca să-l prindă pe Ştefan, ştiut fără apărare, dădu bir cu fugiţii şi se făcu nevăzută sub poalele codrului. Aşa începu de fapt urmărirea cea mare. Dinspre Prut se îngrămădeau sătenii care se întorceau depe la casele lor şi care nu putuseră lua parte la bătălia dela Războieni, însă care acuma, împrospătaţi în puteri, alergau de pretutindeni ca să lovească în Turcii biruitori care se lăsau să cadă către Dunăre într’o uriaşă vălmăşeală din care nu aveau să scape cu viaţa decât sultanul şi cu mai marii lui. Ce vorbe sfinţite şi tămăduitoare alcătuiau acea rugăciune, care începea aşa: Doamne Isus Christoase, fie-ţi milă de mine, şi sfârşea cu numele marelui strateg? De când zăcea în patul lui cel depe urmă, cuprinsul acelei rugi îi fusese retras din minte, ca şi cum, în economia cerească, nu i-ar mai fi fost de folos, ci altuia i-ar fi venit bine, pe alte câmpuri de bătaie aflate sub oblăduirea crucii. Sfinţi anumiţi, strâns legaţi de o treabă bine chibzuită, stăteau în cer şi coborau pe pământ atunci când dreptcredincioşii ştiau să-i cheme. Astfel, în lungile lui întâlniri cu moartea, chiar şi în nenumăratele lui biruinţi, simţise aproape şi chiar zărise la marginea norilor sau pe dedesubtul lor, amestecaţi cu rotunjimile luminii, chipurile sfinţilor ostăşeşti, Gheorghe, Procopie, Dumitru sau marea vânturate de aripi şi de dangăte de săbii, ca de clopote ascuţite şi tăioase, ale arhanghelului ocrotitor, în amestec de întovărăşire întru apărarea Moldovei cu ceilalţi crai cereşti. Astfel letopiseţul Ţării Moldovei clocotea de zvon de arme şi de tunete dumnezeieşti.

Cu mănăstirile şi cu locurile ei de sânge Moldova era ţinut de întâlnire aşa cum îi mărturisise altădată Daniil, tot în chilia lui de sihastru de deasupra Voroneţului, zece ani după Războieni. Împăratul Constantin deschisese calea către cruce, el îi era strămoşul în duh, aşa cum riga dela Sarmisegetuza, ori cel dintâi Bogdan, îi erau îndrumători din adâncurile fără fund ale sângelui. La Pătrăuţi împăratul râmlean fusese zugrăvit alături de el, cu penelul înţelept şi din culorile meşteşugăreşti ale lui Gavrilă Uric, arătând cu limpezime cum cel dintâi apărător al crucii făurise încă depe

atunci rosturi împărăteşti la care Moldova devenise părtaşă, atât din propria ei volnicie, cât şi din sfânta hotărâre a celor de sus.

Ca şi atunci, cobora călare dinspre chilia pustnicului către lăcaşul abia ivit dintre schele. Ajuns în vedeala lui, trase de frâu şi opri calul, rămase încremenit în şea, curtenii se opriră şi ei în spatele Domnului. Nu putea să-şi creadă ochilor. În locul schitului de lemn, ridicat acolo încă pe vremea celui dintâi Bogdan, meşterii clădiseră, în două straturi de pricepere, aşa cum sunt toate cele aflate în strânsă legătură cu cerul, o cetate a lui Dumnezeu, atât de strălucitoare în forma ei pământească şi atât de plină de duh în cereasca ei mărturie, încât nu mai putea să-şi deslipească ochii dela ea. Biserica, cu toţi păreţii depe dinafară, zugrăvită în icoane peste care, din depărtarea dela care privea, părea un rubin însângerat căzut depe degetul unui înger pe pajiştea dintre dealuri. Zidurile întărite din jur sclipeau în alb, îi alcătuiau ca o îmbrăţişare de piatră, o cingătoare care punea în şi mai statornică confruntare de culori roşiatecă răsărire din pământ a minunatului lăcaş, în timp ce aşezarea omenească a zidurilor părea cuprinsă la rândul ei de verdele care cobora depe coamele din jur ca să îngenunche în faţa acelei arătări nelumeşti, deşi zidită şi zugrăvită de mâini omeneşti. Soarele o bătea în plin, aşa încât giuvaericala arătare stătea în lumina ei cea mai prielnică şi grăia credincioşilor pe cele două glasuri pe care meşterii i le puseseră pe buze: Biblie neştiutorilor de carte şi, totdeodată, tainică zicere despre cele de dincolo şi despre dreptul omului cu carte de a le şti. Descălecă, şi cu el curtenii din jur şi se îndreptă pe jos către cei ce-l aşteptau în faţa porţilor mănăstirii, meşterii zidari printre ei, meşterii zugravi, stareţul şi mitropolitul venit dela Suceava, precum şi episcopul catolic dela Siret. Ţăranii, în straiele lor albe, păreau ieşiţi din zidurile arhondaricului, boierii şi ostaşii din roşul rubiniu al bisericii, în timp ce codrul îşi arunca la picioarele acelui amestec de oameni şi de piatră haina lui sălbatecă şi credincioasă, ca şi cum Moldova întreagă s’ar fi adunat acolo ca să ştie despre ea în lumina dătătoare de ştiinţă care cădea fuior din cerul albastru şi din fiinţa fără cusur a laudei tuturora către Domnul. Când mitropolitul Gheorghe cel Bătrân ridică în spre Domnitor Cartea sfântă şi zise: Doamne Isus Christoase, fie-ţi milă de noi, Măria Sa căzu în genunchi şi odată cu el tot poporul şi un fior ca de plânset bucuros străbătu sufletele celor de faţă. Moldova părea ferită de toate relele, pentru totdeauna.

Şi aşa fusese zeci de ani de-a-rândul. Când pălea credinţa, pălea şi puterea strājii cereşti.

Îi plăcea să treacă prin faţa ochilor dinăuntru tot ce până atunci nu-i fusese altceva decât gândire lăturalnică în mersul lui fără răgaz, în mersul lui de *homo viator,* aşa cum îl descifrase în latineşte Matteo după ce se întorsese din Italia cu cartea lui încărcată de poveţe şi de izbăviri creştineşti. Îi plăcea mai cu seamă să se vadă pe el însuşi în zugrăvelile dela Pătrăuţi, unde tot Gavrilă Uric, care-şi lega barbă după grumaz ca să nu şi-o umple de văpseli când se suia pe schelării şi picta întins pe spate sau cu ochii aproape că lipiţi de zidul umed, dusese până la capăt drumul Măriei sale prin lumea de aici. Cel depe calul alb nu era decât Arhanghelul Mihail, în straie de războinic protector al Moldovei, care întorcea capul către împăratul Constantin ca să-i arate pe un deal o cruce albă, semn că într-acolo aveau să curgă vrerile omeneşti, cele împuternicite a domni şi deci a dirigui pe oameni către singura lor poartă de scăpare. Crucii îi era de fapt închinat lăcaşul dela Pătrăuţi, iar acel drum domnesc pe care înaintau împreună Marele Strateg şi împăratul nu se afla pus acolo în darn, ci pentru a arăta că drumul Moldovei, începând dela Pătrăuţi ca dela o plecare statornicită dinainte, ducea către împlinirea în cruce. Soartă de drumeţ are tot omul, între naştere şi moarte, călăuzit de cel ce, prin putere, îi e hărăzit a-l călăuzi. Încercă să traducă în slavonă bisericească cele două cuvinte latineşti, apoi în leşească, însă nu se legau laolaltă. Repetă pentru el: *Homo viator,* apoi intră încet în cel din urmă somn al nopţii aceleia.

XXIV. Bănuesc că nu doarme şi că ştie că nici eu nu dorm, însă nu mă cheamă, gândesc că nu mai are nevoie de mine, mâine în zori va veni mitropolitul să-l grijească şi să-l spovedească, să-i culeagă depe buze cea din urmă mărturisire, cea mai de preţ pentru mântuirea sufletului. Tuşesc cu palma la gură, cât mai tăcut cu putinţă, ca să afle de aşteptarea mea în priveghiu, în besna obosită a cămării domneşti, mă ridic, apuc între degete şi îndrept feştila tremurândă a opaiţului. Arunc o privire, în treacăt, înspre flăcările de afară, la fel de vii ca şi acum câteva ceasuri. Şi stau iarăşi în jilţul îmbibat de propria mea căldură, ca un culcuş de fiară sălbatecă. Corabia buimăcită de furtună, gata în mai multe rânduri să se scufunde, undeva de-a-lungul coastei toscane, îşi găsi în sfârşit adăpost, după trei zile

şi trei nopţi de rătăcire sbuciumată, în portul dela Pisa. Mâna îndepărtată a Valentinei mă conduse într'un sat, pe un deal, unde, printre smochini, măslini şi chiparoşi, revenii la liniştea pierdută printre primejdiile romane şi pe apele răzvrătite de furtună. În vale, departe, întrezăream printre frunzele argintii ale măslinilor, cursul potolit al râului care unea Florenţa cu marea. În livada franciscanilor dela San Miniato al Tedesco îmi fu dat să deschid cartea lui Boccaccio, şi, aşa cum fusesem sfătuit de bătrânul dela Roma, să pricep ce se întâmpla cu sfânta Biserică. Nu mai aveam cu mine decât taşca cu cele două cărţi, pe cea de a doua nu îndrăsnii să o deschid şi abia la Suceava, odată ajuns în preajma Măriei Sale, mă aplecai împreună cu el peste paginile unde, dincolo de grilajul misterios, Domnul află mare uşurare pentru grijile sale, care luau naştere, în acelaşi timp, cum ar fi zis maeştrii mei dela Salerno, atât dela *psyche*, cât şi dela *soma*. Parcă trecusem printr'un nou botez, care durase ani, îşi schiţase primii paşi din momentul în care părăsisem Veneţia şi pe umaniştii căutători de gâlceavă şi belele, mă întovărăşisem cu ritmul moldovenesc într'atâta încât, vorbind limba mea dela naştere, descopeream în mine un fel de zaţ de străinie care nici măcar nu-mi amăra sufletul. Aşteptam cu nerăbdare să mă întorc acasă, vreau să spun la Suceava. Tot ce mi se întâmplase la Florenţa şi la Roma îmi desăvârşise transformarea, metamorfoza cum ar fi spus Ovidiu, mai potrivit decât pentru schimbarea în copac tremurător a lui Daphne, atunci când zeul Apolo, cucerit de farmecele nimfei, îi pusese gând rău.

Istorisirea lui Boccaccio, a doua socotind dela începutul Decameronului, se petrece la Paris, unde un tânăr neguţător florentin numit Giannotto de Civigni, vânzător de stofe, avea un bun prieten evreu, pe nume Abraham. Atât i se păru de cinstit şi de credincios, încât încercă să-l convingă a trece la legea lui Christos. Însă evreul susţinea sus şi tare că nicio religie nu i se părea mai sfântă decât cea iudaică şi că avea să trăiască şi să moară în legea lui, aşa cum îi trăiseră şi-i muriseră strămoşii, dela Adam încoace. Totuşi, după un anumit timp, zdruncinat de argumentele lui Giannotto, Abraham păru a se lăsa convins şi se hotărî, înainte de a primi botezul, să călătorească la Roma, ca să se convingă acolo, în centrul lumii creştine, „că legea voastră e mai bună decât a mea”. Când auzi aceasta, Giannotto se luă cu mâinile de cap, ştiind bine ce se petrecea la Roma, dându-şi seama, în acelaşi timp, că darurile cu care-l înzestrase Spiritul Sfânt pentru a-l convinge pe bunul său prieten, îi fuseseră retrase înainte de

convertirea acestuia. Astfel încât Abraham se călători către Cetatea Eternă. Trecură deci mulţi ani până când, într'o bună zi, pe o stradă din Paris, Giannotto se întâlni din nou cu Abraham. Cum ţi s'au părut Roma, Vaticanul, cardinalii? îl întrebă. La care evreul răspunse că în niciun loc depe pământ nu aflase atâta preacurvie, lăcomie, avariţie şi falsitate ca la Roma, unde cele diavoleşti păreau mai solid aşezate decât cele dumnezeieşti şi unde, totuşi, religia voastră se află în fiecare zi tot în mai limpede avânt, crescând din acel loc către toate colţurile lumii şi dovedind astfel, prin Spiritul Sfânt, că religia lui Christos, împotriva tuturor relelor care o ameninţă chiar din mijlocul ei, este mai sfântă şi mai adevărată decât toate celelalte. Auzind acestea, Giannotto îl luă de mână pe Abraham, îl duse în catedrala dela Notre Dame, unde un preot îl boteză fără întârziere dându-i numele de Ioan, învăţându-l apoi Giannotto despre cele ce un creştin adevărat trebuie să ştie, într'o lume în care diferenţa dintre păcat şi curăţenie începea să-şi piardă hotarele.

Vântul aducând veşti şi porunci dela Dumnezeu bate acolo unde trebuie să bată şi nu acolo unde noi muritorii cei fără de ştiinţă credem că ar trebui să ridice şindrile şi ţigle depe bietele noastre acoperişuri. Înţelegeam, după citirea acelei poveşti plină de noimă şi atât de grea de povaţă, că dincolo de încurcătura lumească din care părea a fi croită viaţa, şi mai ales pe malul drept al Tibrului, rămânea neatins adevărul ascuns şi puternic, pe care nicio greşeală omenească nu-l putea schimonosi. Nu numai atât, dar acel adevăr creştea tot mai vârtos, mai ales acuma când Christofor Columb aflase cale nouă către alte suflete însetate de cunoaştere şi de mântuire. Cine dintru început duşmănea adevărul sădit în legea lui Christos ştia prea bine cât de legat de voinţa lui Dumnezeu se afla acel adevăr şi că, oricât ar fi lovit în el cel viclean, cu toate ajutoarele de care dispunea pe pământ, până la urmă, ascuns sau pe faţă, cu sau fără voia oamenilor, Legea cea nouă avea să fie a tuturor, astfel încât Judeţul cel depe urmă să aibă în faţa Judecătorului, în egală împrăştiere pe toate meleagurile pământului, suflete cunoscătoare şi nu suflete înşelate. Când?

În timp ce mă plimbam printre măslini, pe o cărare care mă ducea către capătul grădinii călugăreşti, ajuns în faţa unei porţi de fier, ruginită şi de mult nedeschisă, descifrai, scrise cu var, literele latineşti de care-mi vorbise bătrânul la Roma: MMLI, şi pe care, aşa cum mi se spusese, trebuia să le traduc în cifre ca să înţeleg când avea să aibă loc Judecata. Matei, Marcu,

Luca şi Ioan însemnau cele patru iniţiale ale celor patru Evanghelişti, ceea ce, în numere, dădea un an aşezat peste mai bine de cinci secole, tocmai în al treilea mileniu: 2051. Toate pe lumea aceasta, aşa cum intuise Pitagora, şi cum ştiuseră a tălmăci înţelepţii dintru începuturi ai legii, putea fi trecut în numere, adică în simboluri abstracte arătând legătura care ţinea împreună pe cei de sus cu cei de jos şi felul în care un semn, ca şi o culoare în amurg, sau o pictură pe un părete de biserică sau un neam care trăia în Ţara de sus şi nu în cea de jos, ca şi cum ar fi fost împărţit în două jumătăţi care se împlineau una pe alta, ori un chip cioplit cu înţelepciune de iniţiat, duceau mintea cititorului sau a vieţuitorului drept la rădăcina fără de care nimic nu e cu putinţă. Nu în van cei patru Evanghelişti se numiseră aşa cum se numiseră şi nu altfel, şi tot astfel scrierea latinească fusese transformată în limbă sacră pentru ca, întocmai celei greceşti, să zică oamenilor în diferite feluri despre cele văzute ca şi despre cele oprite vederii şi să afle despre toate numai cei ce aveau trecere către ele. Învăţătura era atât de grea de înţelesuri şi de cutremurătoare taine, încât numai cei tari puteau avea intrare la ea. Rămăsei înlemnit în faţa acelor semne, scrise parcă anume pentru mine, de mult sau de curând, pentru cineva care avea să întârzie asupra lor, un curios sau un trimis. Astfel, călătoria mea îşi descoperea depe o zi pe alta, încă de când plecasem dela Suceava, o ciudată justificare. Chiar şi primejdiile prin care trecusem, ca şi cum duşmanul ar fi încercat să mă oprească şi chiar să mă scoată din joc pentru totdeauna, n'ar fi fost decât crude şi trebuincioase puneri la încercare.

Îmbrăcat în călugăr franciscan, cu sandale lăbărţate în picioarele mele de veneţian dedat eleganţelor umaniste, cu o chelie rotundă tonsurată în creştetul capului, călare pe un măgar, mai bine hrănit decât franciscanii dela San Miniato, mă îndreptai după trei zile de hodină către Florenţa, ţinând malul stâng al râului, cu ochii mari deschişi către primejdiile pitite până şi după umbrele lucrurilor. Cu orice preţ trebuia să ajung teafăr la Suceava. Umblam pe urzeala binefăcătoare, în timp ce urzeala rău voitoare îşi împletea dusul şi întorsul pe alte fire, în care, dacă m'aş fi încurcat, nu mi-aş fi găsit scăpare, întocmai unei muşte prinse într'o uriaşă pânză de păianjen. Şi astfel, din arhondaric în ospătărie şi din secret în taină, ajunsei într'un înserat de Septembrie pe malul Dunării, la Melk, unde, pe coastele îngălbenite, ţăranii culegeau viile printre chiote şi cămări. În vale curgea râul rotunjind coline mătăsoase, care-mi aduceau aminte de Pordenone şi de

Cotnari. Mă aflam în împărăţie şi peste câteva zile aveam să ajung la Viena cu o barcă, însă, cum salturile mele prin spaţiu aveau aerul de a mă duce către o împlinire, şi că fiecare pas al meu nu făcea altceva decât să calce pe o urmă însemnată înadins pentru mine pe un drum numai în aparenţă rătăcitor, de fapt bine stabilit, nu mă mai minunam de nimica. Aşa cum mi se deschideau porţile mânăstirilor franciscane pentru găzduire şi pentru nouă pornire înainte, tot astfel, din acele popasuri duhovniceşti scoteam, ca dintr-un puţ fermecat, deschideri către mine însumi şi către putreziciunile din veac. Desfăcui într’o zi, lăsând să mi se încălzească oasele la soarele de Septembrie, maldărul de foi scrise cu mâna pe Care mi-l încredinţase bătrânul la Roma, împins nu de dorinţa de a descifra mesajul către Măria Sa, ci numai din curiozitatea de a lua cunoştinţă de conţinutul acelei cărţi devenită celebră înainte chiar de a fi fost tipărită, text socotit drept cheie a epocii umaniste. Nu-mi era uşor să-l citesc, pentrucă fusese scris într’o limbă amestecată, înadins alcătuită din cuvinte toscane, latineşti şi elineşti, aşa încât la fiecare frază trebuia să mă opresc din lectură ca să-i prind înţelesul, până când, dus de aceeaşi mână, înainte de a fi atins capătul textului, privind către dealurile cu cântece, mă simţii cuprins de legătura care se stabilise brusc între culesul viilor, sfârşitul de vară, belşugul de poamă, începutul de altceva, strugurele care avea să dea în vin, aşa precum şi în mine se întâmpla tot un cules, iar din vinul acelei curgeri către Suceava şi către mine aveam să mă aleg cu o transfigurare. Din cuprinsul simbolic, bătut de toate vânturile şi urgiile umanismului păgân, pe care cartea lui Francesco Colonna încerca să-l reînvie, eu fusesem călăuzit, către zidurile mânăstirii franciscane depe malul Dunării, exact la fel cum mi se întâmplase la Florenţa şi la Roma sau, şi mai demult, pe insula dela San Michele, către o deschidere creştină. Vinul care curgea ca o apă vie din strugurii culesului nu avea să mă ducă la beţiile cunoscătoare de întunecare ale lui Bacus, ci către vinul-sânge, semnalând în altare prezenţa Celui nou, pentru a cărui asemănare cu omul lumea întreagă fusese făcută. Eu nu culegeam din umanism struguri pentru Mater Matuta, aşa cum pretindea să stoarcă din efortul meu de cititor iscusitul Francesco Colonna, ci întoarcere la mântuirea prin Christos. Dacă filosofia Academiilor păgânizante dela Florenţa şi dela Roma tindea către uitarea învăţăturii creştine şi către întoarcerea omului la om, adică la un Platon falsificat şi la un Lucreţiu fără

nicio ieşire, eu fusesem condus prin pădurea de simboluri a acelei cărţi spre o altă cheie. Îmi era de ajuns să o iau depe jos, ca pe un ciorchine căzut.

Abia închisesem cartea conţinând visul lui Polifilo, când se apropie de mine un franciscan şi intrai în vorbă cu el. Se născuse pe pământul sfântului, rătăcise şi el prin mai multe părţi ale lumii şi mergea la Viena, ca şi mine, unde avea de dus îndrumări către fraţii lui întru sărmanul depe valea Umbriei. Dar, mai cu seamă, spunea înscriu chipuri de îngeri pe zidurile spurcate de păgâni. Vino, îmi zise în cele din urmă, după ce începuserăm a ne cunoaşte mai bine. Ne îndreptarăm către biserica mănăstirii, clădită în secolul al XIII-lea, şi reclădită după noile tipicuri, aşa cum cereau timpurile, păstrându-se cele vechi numai acolo unde ruina nu pătrunsese în structura originală, forma ogivală a liniilor medievale, meterezele, unele capiteluri. În jurul unei coloane, Fra Egidio îmi arătă doi îngeri înclinaţi peste o violă la care cântau amândoi, unul ţinând-o între amândouă mâinile, iar celălalt atingându-i coardele cu arcuşul. Imagine a unei coincidenţe şi a unei tehnici pe care nimeni pe pământ nu ar fi fost în stare să o folosească. Eu i-am pictat, îmi mărturisi fără niciun fel de orgoliu în glas, deşi figurile erau cu adevărat îngereşti, parcă întruchipate din muzica ieşită din viola pe care îngerii cântau, înfrăţiţi în aceeaşi adoraţie. Ieri i-am terminat. Mă duc la Viena, tot la franciscanii noştri, ca să pictez alţi îngeri. Nu ştiu picta altceva şi numai în tovărăşia lor viaţa îmi e suportabilă. Avem nevoie de cât mai mulţi. Lumea e convinsă că merge înainte, mai repede şi mai sigur ca niciodată, este însă clar că ne îndreptăm către o lungă epocă de întunerec, pe care cei mai mulţi îl iau drept lumină. Şi nu mai avem înaintea noastră decât şase sute de ani, chiar ceva mai puţin. Făcea aluzie cu siguranţă la cele patru litere sau cifre din grădina dela San Miniato, pe care poate că el însuşi le scrisese pe poartă.

Fra Egidio da Cortona a fost ultimul meu pas către o înţelegere, înainte de a apuca pe drumul întoarcerii. M’a însoţit până la Viena, lunecând pe apele Dunării într’o luntre lungă, încărcată cu poloboace de vin pentru băutorii însetaţi din capitala imperiului. Ne aflam strânşi între două puteri, spunea, în timp ce grăbeam pe apele turburi de ploi, una e cea oficială, apărătoare a credinţei şi a legii, Roma, Viena, Biserica şi imperiul, alta ascunsă şi învingătoare, ieşită din fundurile cele mai vechi ale înţelepciunii păgâne, alchimia ermetică, ştiinţa ocultă, Quabala, academiile neoplatonice, Marsilio Ficino traducând Corpus Hermeticum al lui Hermes Trismegistul,

metoda linguistică a lui Pico della Mirandola destinată a atinge adâncurile ultime ale misterului. Arcanum. Cosmosul este o sumă de semne hieroglifice pe care le putem descifra, aşa cum descifrăm o problemă matematică, totul e număr miraculos, care, corect interpretat, devine raport logico-fantastic. Scrie Pico: „Din foarte vechea teologie a lui Hermes Trismegistul, din maeştrii chaldei şi pitagorici, precum şi din obscurele mistere ale Evreilor, am dedus multe lucruri până acuma necunoscute şi am descoperit şi altele cu ajutorul propriilor mele cercetări.” Din fericire Pico a fost scos din iluziile clasice de Fra Girolamo Savonarola, însă toţi ceilalţi au pus mâna pe putere chiar şi acolo unde, în văzul lumii, puterea aparţine încă ortodoxiei religioase şi politice. În spatele Papei e alt papă, în spatele împăratului alt împărat. Cine ştie că cei vechi nu mai au putere iar cei aşa-numiţi noui nu au destulă putere şi nici nu o vor avea vreodată, stă la mijloc, în tenebrele ascunzătoare, păstrătoare de adevăr. Înainte de a se împlini cele şase secole care ne mai despart de sfârşit, de termenul care ne-a fost dat pentru a trăi totul în om, se vor întâmpla căderi în şi mai rău, oamenii se vor ucide unii pe alţii în confuzia teribilă pe care o vor stabili între adevăr şi minciună, însă, pe dedesubt, pictorii de îngeri vor păstra neatinsă litera Evangheliilor. Pare ciudat ce-ţi spun. Totul se reduce la o simplă lectură. Isus pe cruce. Restul e literă moartă sau ucigătoare.

Vorbea liniştit, ca un bun pictor de îngeri ce era. Pictez îngeri pentrucă numai aşa îmi păstrez calmul interior. Încercai să-i vorbesc de cartea lui Francesco Colonna, din care ieşisem limpezit, împotriva voinţei autorului. Ai văzut? E o plimbare printre misterele umaniste şi oculte. Lumea pe care o descrie e ca un cimitir plin de resturi antice, coloane, statui, obeliscuri, piramide, trecutul păgân în toată splendoarea lui stă acolo, bine păstrat în esenţele lui nepieritoare, aşteptând momentul renaşterii. Polifilo înseamnă iubirea de multiplu, aşa cum trebuie să stea în întregul cosmic umanistul corect, dispus şi pregătit să afle totul despre tot. Prin cunoaşterea totală a naturii, Mater Matuta, maica dimineţii sau a zorilor, a luminii care se revelează prin cunoaştere, omul va ajunge să cuprindă întregul. Prin raţional şi estetic va ajunge să contemple perspective mult mai vaste decât cele la care îl limitează teologia creştină. În imanent, nu în transcendent. Când vei vedea în mijlocul unei pieţe dela Roma un obelisc egiptean sau o piramidă, nu numai o biserică concepută în stil grecesc sau roman, vei şti despre ce e vorba. Totuşi, îi replicam, un cimitir e un cimitir. E ceea ce mi-a rămas din

lectura lui Polifilo. Cimitir e şi tot ce s’a construit sub dictatura raţiunii clasice, în Italia şi împrejurimi. Ca un cimitir va apărea peste secole tot ceea ce s’a construit în această epocă numită modernă şi care este asemănată unei înnoiri. O înnoire a unor lucruri vechi, scoase din uz de creştini. Închipuie-ţi, îmi răspundea, ce infern se va instala pe pământ în momentul în care îi va da în cap cuiva să conducă o ţară după legile de bună păstrare ale unui cimitir.

Ştia că mă întorceam la Suceava şi că pe acel pământ încercat de atâtea duşmănii şi neînţelegeri, şi tocmai datorită acestei încercări, anumite secrete sine qua non trebuiau bine păzite, puse în ziduri şi în picturi, în săbii şi în straie, în poeme şi pe muzică pentruca, sub acest aspect de neînţeles pentru umanişti, ca şi pentru cei cu mintea simplă, o posibilitate de salvare să rămână undeva intactă, păstrată pentru mai târziu. Crezi că principele Ştefan ştie? îl întrebai. Altfel cum ar fi stat atâta timp în picioare? îmi răspunse. Şi alţii ca el ştiu. Sâmburele pe care-l apără e ascuns în fructul vizibil, mistica crucii este uneori atât de bine pitită subt armurile şi vicleniile politicei încât nici chiar cei ce o apără şi-şi fac din ea scut şi paloş, nu ştiu de ea. Întocmai ca femeile dela ţară care ţes scoarţe, fote şi bluze într’un anumit fel, folosind anume culori şi anume desene, fără să bănuiască vreodată că desenele şi culorile lor ascund altceva şi tind către alt scop decât frumuseţea estetică şi bunul gust. Nu poţi ajunge la cunoaştere dela întunerec spre lumină, ci silind lumina să cuprindă întunerecul, astfel încât să-i înmoaie şi să-i anuleze cu încetul fiinţa. A întoarce lucrurile pe dos e treabă diavolească, imitaţie maimuţărească, înjoseală. Mi-e teamă că oamenilor le e mai uşor să cadă decât să se ridice, iar în perioada de falsă iluminare uşurinţa de a cădea poate fi luată drept un magnific efort către mai sus. Un magnifico sforzo verso l’alto.

Când ajunserăm la portul cetăţii de scaun a împăratului, se vedea clar ţintuit pe amurg turnul gotic dela Sfântul Ştefan. Îmi ţineam bine strânsă la piept traista mea cu cele două cărţi înăuntru, când o barcă se apropie de a noastră, cu un năvod mare proptit într’o margine şi cu un uriaş care îl clătina într’o parte şi’ntr’alta căutând momentul prielnic ca să-i dea drumul în apă, deşi ceasul mi se părea târziu şi deci nepotrivit pentru pescuit. Cineva mă îmbrânci pela spate şi căzui drept în mijlocul plasei, care fu repede trasă către interiorul bărcii, încercai să strig, auzeam strigând pe Fra

Egidio, făcliile depe ţărm se învârteau într'un cerc ameţitor, când o izbitură în ceafă mă făcu să-mi pierd cunoştinţa.

XXV. Din cană nu mai rămăseseră decât câteva picături pe fund, pe care le lăsai să cadă pe masă, între mine şi fiul lui Constantin Iacob, ca şi cum, în acea noapte de veghe trecută de miezul ei le-aş fi închinat bătrânului răzeş, tovarăş de primejdii al Domnului care stătea să-şi dea sufletul în mijlocul cetăţii. Băuserăm cu măsură, numai ca să avem ceva viu între noi, şi vorbele să vină mai uşor pe buze către căldura de foc a vinului. Să stăm la vin ca la foc, avea obiceiul să zică, la începuturi de noapte şi de strajă, bătrânul vasluian, cu glasul lui adânc şi prietenos. Dacă el e atât de tânăr şi e fiul lui Constantin, oare eu câţi ani am? Am îmbătrânit în războaie, odată cu vărul Ştefan, şi în dragoste, cu Vidra. Flăcăul răzeşului se ridică, îşi ia rămas bun dela mine şi dela rachieriţă, la care se uită cu ochi pofticioşi, ştim amândoi că mâine poimâine ne vom întâlni din nou, în drum spre Putna, loveşte din nou paloşul în uşori, când iese, îi fac semn Vioarei să-şi reia locul lângă mine, o întreb: Câţi ani am? Mă priveşte pe sub sprâncenele ei de mironosiţă, cu părere de nevinovăţie, însă cu zâmbet ascuns, de ştiutoare păcătuieli. Anii Măriei Sale, mai puţin ai mei, îmi răspunde. Măcar de-ar fi aşa, fată. Dece ai rămas holteiu, boier Duma? Ca să poţi să-mi ieşi în cale, îi răspund, însă ea ştie că mint, îmi surâde ca şi cum ar avea ştiinţă de vechiul dor, nu i-am vorbit niciodată de Vidra, nici de Viorica, dar nici măcar de Voichiţa, femeia, fata, arătarea dela prisaca de lângă Crăciuna, acum câţi ani, nici nu le mai ţin socoteala de mulţi ce sunt, cum era să mă însor când umblam după o umbră? N'aveam dece să mă mai ascund. Mi se aşază din nou alături, cu mânecile suflecate până mai sus de coate, cu râuri roşii şi negre curgând depe umeri către sânii mai tineri decât ochii, cu mijlocul prins în brânişor văratec.

Va să zică plecasem dela Suceava către pârcălabul dela Crăciuna, în ultimul an al domniei lui Ţepeluş în Ţara Românească. Cu o leghe şi mai bine înainte de a intra pe poarta cetăţii, un roiu de albine a zburat pe deasupra capetelor noastre, nici aproape nici departe, atâta cât să-i aflăm de ştire. A rămas în urma noastră, dincolo de ziduri, ca şi cum cetatea nu i-ar fi fost pe plac, uitasem de el a doua zi, când am fost poftiţi la o nuntă în sat. Către miază zi se deschideau nesfârşituri printre dealurile în floare înspre limpezimile câmpiei, către miază noapte se întindeau spre culmi din ce în ce

mai înalte pădurile Vrancei. Milcovul despărţea o lume de cealaltă, câmpia fără apărare de cetăţile din vechime, drumurile fără sfârşit de popasurile de dincolo de timp şi de spaime. Un soare de Florar bătea din culmile cerului peste case, peste pometuri, peste mulţimea adunată la curte, unde între mese întinse la umbră şi acoperite cu străchini, cu bliduri şi cofiţe, grupuri de bătrâni şi de femei priveau către tinerii care încinseseră o horă cum nu mai văzusem până atunci. Era o rotunjime albă care scria un cerc rotitor în pulberea cuprinsă şi ea de soarele care nu dăduse încă în pârgul verii şi abia ieşise din stânele lui de iarnă. Ca un car de foc încremenit în înalt, în jurul căruia, aici pe pământ, ca o prelungire a focului rotund din focul lui, fete şi flăcăi învârteau în joc rosturile cele mai adânci ale lumii. Nu-mi puteam deslipi ochii dela acea asemuire, pusă în mişcare de zumzetul tarafului de lăutari şi pornită a da seamă de legătura dintre oameni şi încropirile ascunse ale celor văzute, dar mai ales a celorlalte. Nimeni nu arăta mirat, bărbaţii, în grupul lor vorbeau de sămănături, femeile într'al lor de cele ale casei şi despre viitoare nunţi, erau ca două feţe, una din afară, alta lăuntrică, a aceleiaşi îndeletniciri, hora spunea şi ea acelaş lucru, însă pe altă unduire, când, pe deasupra capetelor drept deasupra horei, începu a da roate, parcă în aceeaşi măsură, roiul de albine din ajun. Când se urca, atras de lumina şi de căldura care veneau de sus, când cobora în mijlocul cercului de oameni şi de muzică. Eu stăteam cu boierii şi cu pârcălabul, în partea dinspre casă, la umbra unui nuc, însă în marginea ei, astfel încât mişcarea şi zumzuitul din aer îmi ajunseră neîntârziate, cu toată repeziciunea horei şi cu toată hărmălaia sărbătorii. N'ar fi trebuit să fie aşa, vreau să zic că zgomotul nunţii ar fi trebuit să astupe zumzetul albinelor, însă eu îl auzeam limpede în îmbunătura lui de Florar, albastră şi prietenă sunetelor. Nu numai eu, pentrucă un moş se ridică de sârg de cealaltă parte a horei, înspre roiu, punându-şi mâna streaşină la ochi şi strigă în gura mare: Oameni buni, vin Tătarii! Hora se rupse, nuntaşii, cu necazul în ochi, însă fără prea mare mirare, se împrăştiară pela casele lor, noi ne repezirăm către grajduri, în învălmăşeala care urmă, timp de câteva clipe lungi, satul, casa boierească, curtea, acareturile, acea lume aşezată la marginea veşnicei primejdii, pusă de Dumnezeu în calea prădăciunilor şi a tuturor nelegiuirilor, îşi refăcu rânduiala cu o repeziciune care şi azi, din fugară perindare a amintirilor îmi apare drept cea mai minunată şi mai curată plinire a legii, întru apărarea dreptăţii, împotriva turburării ieşită din nedreptate şi genune fără noimă. În

câte veacuri la rând acei ţărani şi acei boieri care horeau laolaltă învăţaseră a face nunţi la graniţa cu moartea? De câte ori şi cu cât preţ de sânge greşiseră în repeziciune şi în orânduială acei Moldoveni care munceau, dormeau, secerau, culegeau, nunteau şi aduceau copii pe lume la marginea însăşi a întâlnirii dintre viaţă şi duşmana ei? Căruţele cu cai iuţi se porniră către munţi şi către pădure, carele cu boi, între un hăis şi un cea, îşi îndreptară avuţiile către zidurile Crăciunei. Treci pela prisacă, boier Duma, îmi strigă cineva, şi-mi arătă cu mâna către o vâlcea, între sat şi cetate. Călăream cu pintenii în burta calului, însă nu-mi ieşea din minte bătrânul care citise în roitul albinelor vestea năvălirii. Înţelesei că, într'un fel, acelaş roi voise a-mi da de veste şi mie, cu o zi mai 'nainte, nu ştiam despre ce, nu ştiam atunci despre ce, neînvăţat cum eram cu descifrarea unor astfel de semne. Trăisem, iubisem, dormisem, mâncasem în satele lui Ştefan Vodă, timp de cincizeci şi mai bine de ani, credeam a le cunoaşte până şi toaca din cerul lor pământesc, însă nicicând o astfel de împerechere nu-mi fusese dată a trăi. Moşul cunoştea printr-un fel de citire ascunsă vorbirea în aerul însorit a albinelor, după cum albinele, prin felul lor anumit de a scrie o veste în văzduh, veniseră deasupra horei ca să prevină pe săteni de năvălirea păgânilor. Mie, în ajun, ce voiseră să-mi spună? Cum nu le ştiam citi vorbirea misterioasă – poate că nici nu-mi era destinată mie – nu le înţelesesem rostul şi nici măcar nu eram pregătit să dau de urmă înţelegerii dintre ele şi Moldovenii dela Crăciuna. Din astfel de zapise fără iscălitură era ţinută în viaţă povestea de fiecare zi a Moldovei.

În prisacă, îmbrobodită până peste ochi, o femeie dereteca aplecată, cu capul şi braţele în măruntaiele stupilor. Oprii calul în marginea poienii, murgul necheză neliniştit către zgomotul ca de ape care învăluia prisaca într'un aer greu şi ameninţător, femeia se ridică din mijloc, îşi dădu broboada peste cap şi mă privi cu mirare. Descălecai, parcă dus de o furtună, mă aruncai către ea, o apucai de subţiori, o aşezai între şea şi gâtul calului, încălecai şi-i prinsei cu o mână mijlocul cunoscut. Boier Duma, îmi zise, ce se întâmplă, oare dau Tătarii? Ce-i atâta grabă? Da, jupâniţă Vidra, dau Tătarii, şi-mi repezii telegaru către inima pădurii, către desişuri. Întoarse capul către mine, astfel încât cosiţele ei îmi mângâiară fără voie obrajii şi o mireasmă neuitată îmi vrăji tot cuprinsul trupului. Mă chiamă Voichiţa.

Nu luai calea cetăţii, trecui doar prin faţa porţii prin care intrau în grabă ultimele care sosite din sat, şi îmi urmai drumul, pe urma căruţelor în bejanie, printre copacii dela margine, astfel ca să nu fiu văzut de cei din cetate. Încetinii. Vedeam cum megieşii lăsau hăţurile pe mâna femeilor, ca să se îndrepte către fundul pădurii, sau către altundeva, către ascunzişurile lor dintotdeauna, apoi se rânduiau de-a-lungul copacilor din braniştea stufoasă, cu arcuri şi sâneţe pregătite pentru a se înfrunta cu Tătarii care, bănuiam, nu mai erau departe şi care aveau să ajungă sub ziduri nu peste mult. După fiecare trunchiu stătea la pândă o săgeată ori o împuşcătură. Mai spre dreapta, îmi suflă în auz glasul Voichiţei. Călăream acuma dincolo de orice potică, printre fagii uriaşi ale căror coroane se înfundau către înălţimi, în aurul de sus, frunzele proaspete, de un verde crud, oglindeau beţia de lumină şi păsări ciripeau, înnebunite de primăvară prin crengi, cu aceeaşi înverşunare bucuroasă cu care sevele urcau către împlinirea din frunze. Dădurăm peste o poiană, pe o coastă înclinată către miazăzi, pe care stupii se lăfăiau în bătaia soarelui, un bordeiu la marginea de sus a prisăcii arăta că aici venea să doarmă prisăcarul în zilele în care avea de trebăluit în stupi, sau atunci când avea de scos, la sfârşitul verii, fagurii încărcaţi cu înţelepciunea anotimpurilor. Sării depe cal, ajutai femeia să se lase către mine de-a-lungul coapsei asudate a calului şi, înainte ca picioarele să-i atingă pământul, o cuprinsei în braţe şi o sărutai, căutând în ea urmele Vidrei din beciul depe malul Râmnicului, depe timpul intrării noastre în Ţara Românească. Tu eşti Vidra, ori Viorica, Vioara ori Voichiţa? o întrebai când izbutii să mă desfac de buzele ei. Surâse, cu ochii închişi şi mă căută din nou printre cuvinte şi veniri din urmă. Sau poate că numai din'nainte.

Zumzetul albinelor era aici nu de războiu ci de pace, din umbra bordeiului nu se mai auzea nimic altceva decât acel roit fără contenire şi, din când în când, un cântec de cuc, atât de dincolo de lume încât păream singuri în adăpostul unde, după ani, îmi regăseam rostul pe pământ. Nu răspundea, nu întreba, în auz nu-mi ajungeau decât vorbe de dragoste care nu-mi spuneau nimic despre ea, parcă numai despre mine, adâncind nefireasca întâlnire. Într'un colţ dădurăm peste un ciubăr cu miere, un amnar, surcele şi crengi uscate. În timp ce Vidra căuta prin pădure ciuperci ieşite după ultima ploaie, cu aprinsei un foc plăpând, unde mai târziu, pe jăratecul fără fum pusei la copt ciupercile albe şi zemoase. Nu-şi aducea aminte nici de beciul hanului, nici de scara de lângă butoi, de scânteia de

viaţă pe care o iscase în mine în acele zile îndepărtate pe care eu le ţinusem mereu aproape, nu era nici măcar boieroaică, nici nu avusese vreodată o caleaşcă cu argaţi îmbrăcaţi ca de nuntă. De unde era? De pe-aici, şi arăta cu mâna de jur împrejur, ca şi cum atât Dunărea cât şi munţii Vrancei sau dealurile dela Odobeşti ar fi fost ale ei. Însă eu ştiam că era ea, pentrucă nu se putea să fie altfel, cel puţin când apropierea dintre noi semăna a trunchiu de fag ieşit din două rădăcini pentru a străluci o clipă în focul unificator, ca apoi să se împrăştie din nou în crengile multiple ale vieţii despărţitoare. Nu puteau fi nici două guri la fel, nici o altă îndeletnicire asemănătoare cu horitul ei în jurul soarelui aprig pe care oamenii îl numesc dragoste, adunând într-un cuvânt ce nu pot numi altfel şi nici măcar aminti, odată sfârşită ceremonia, într'atât de cotropitoare e încercarea de a fi altceva, de a ieşi din vremelnicie şi de a atinge alte bolţi şi alte nesfârşituri. Ce putea însemna întâlnirea mea cu o femeie care subt straie deosebite, puse şi scoase în ani despărţiţi şi neasemănători, venea înspre setea mea atunci când nu o mai aşteptam, însă când desnădejdea din mine ajungea la cea din urmă a ei putere de îndurare. Uneori o puteam strânge în braţe, alteori nu era decât o înşelăciune. Totul se schimba sub trecerea nemiloasă a timpului, până şi trăsăturile ei mâncau din spuza anilor, însă ea nu trecea cum treceam eu şi parcă o tinereţe fără bătrâneţe îi sufla peste ochi şi peste şolduri astfel încât rămânea în sclipirea zilei, ca şi în umbra care ne învăluia sărutările, fără niciun fel de scădere, aidoma celei pe care o întâlnisem întâia oară. Ridica uneori ochii către cer, în timp ce nimic nu mai avea putere de a sta între noi, nimic altceva decât făgăduinţa nemuririi ascunsă într'o şoaptă sau într'o cutremurare, şi striga cu mlădiere de scâncet: poate că numai cuvinte fără şir şi fără noimă, pe care atunci le desluşeam fără greutate şi pe care acuma nu le mai pot înşira într'o rânduială înţelegătoare. Nu era altă limbă. Era totuşi un graiu pe care numai în astfel de împrejurări îl cuprinzi în întregul ei şi, în acelaş timp, îl ştii grai. Un grai care nu numai că se făcea auzit dar şi simţit, întocmai unui miros de floare târzie, de fruct copt, de miere scoasă din faguri tomnateci. O încercare de împământenire în cer. Vidra! Numele ei era ca o încheiere. Boier Duma! îmi răspundea între un sărut şi un surâs. De unde ştii cum mă cheamă?

Către seară coborâi către aşezările de sub codru. Vidra rămase la prisacă, unde aveam să mă întorc înainte de a înnopta. Din margine, printre tufişuri, se vedeau zidurile dela Crăciuna şi oastea de păgâni care o

împresurase, nu prea numeroasă şi care trecuse Nistrul, apoi Prutul, numai ca să prade. Băteau cu săgeţi către creneluri, dădeau roată în iureşe şi chiote zidurilor neclintite, fără pagubă pentru cei dinăuntru. Cum dinspre sat nu se ridica fum, înţelesei că nu avuseseră răgaz să-i dea foc, sau că nu asta le era voia. Adunai toţi caii şi toţi bărbaţii înarmaţi, dădurăm semn cu un corn celor din cetate şi izbirăm pe neaşteptate pe Tătari, în timp ce poarta Crăciunei se deschidea, lăsând să iasă ostaşii care-şi aflaseră acolo adăpost înainte de amiazi. Prinşi între două focuri, păgânii nici nu încercară să ni se împotrivească, se îmbulziră către singura scăpare, cea dinspre câmpie, însă se poticniră în apele Milcovului venit mare după ploile de primăvară, aşa încât numai cei ce izbutiră a ajunge pe malul dimpotrivă putură să facă, cine ştie unde, cale întoarsă. Oare ce nevoie îi aruncase spre Moldova, poate că foamea desnădăjduită, poate că nu erau decât trimişi înainte, urmând să vină după ei grosul unei năvăliri mai socotite şi mai numeroase. Atât în jurul cetăţii, cât şi pe malul apei, hoiturile lor înroşeau câmpia, cu atât mai tare cu cât ţara înverzise pretutindeni şi punea focul sângelui în bătaia de contrast a culorilor. Mai bine de cincizeci de cai rămaseră în mâinile noastre. Carele cu fugari răsăreau de sub poalele pădurii, iar cei din cetate ieşeau pe poartă îndreptându-se către satul părăsit în timpul nunţii. Clopotul din turla bisericii începu să bată a linişte şi a mulţumire către Dumnezeu în înserarea care cădea peste ţinutul Vrancei. Mă întorsei în goană la prisaca ascunsă în munte, înaintam în salturi descreierate printre trunchiurile şi crengile năpădite de amurg, lumina fugise din frunze, abia se mai zărea ici colo ca o urmă a zilei pe înaltul cerului, veveriţe săltau din fag în fag în drumul lor înalt către casă, peste poiană mai rămăsese aninată o pată de înserare, curată şi zumzuitoare, către care se înghesuiau să intre în stupuri, ca pe o poartă a lor, albinele la terminat de cules. Vidra! strigai. Nici iia ei albă şi nici fota de sărbătoare nu mai erau printre stupi. Mă aplecai să intru în bordeiu, strigai: Voichiţa! Nu-mi mai răspunse nici atunci, nici altădată. Nu-mi mai ieşi în cale, nici în alergările mele prin Ţara Românească, nici în alte locuri. Ca o umbră din umbra ei, mi-ai rămas numai tu, Vioara. Şi dacă aş fi eu, boier Duma? Atunci ar fi prea târziu, răspunsei răchieriţei, care se ridică de lângă mine, pentrucă alt ostaş ori boier izbi cu teaca paloşului în uşorul dătător de veste.

XXVI. Stă să se crape de ziuă. O sabie de lumină, ca o lună nouă, se ridică dinspre Siret, abia văzută, abia simţită, în focurile care parcă scad din tărie şi în şoptirea de glasuri care a scăzut din adierea ei de adineaori. Măria Sa nu se clinteşte subt oghialul lui de agonie. Am amorţit în jilţ, mă ridic, mă întind din toate oasele. Ce va fi mâine de mine? În aptica mea pe două roate am să-mi îndemn calul către Ardeal, apoi către Buda şi Viena, voiu ajunge la toamnă în via dela Pordenone, taman pe vremea culesului, cu puţin noroc. Însă ştiu bine, aşa, dintr-odată, că nimic şi nimeni nu mă va mai clăti de aici, unde, cum spune Măria Sa, am cunoscut feliuri şi feliuri de oameni, unii mai buni, alţii mai puţin, legaţi cu toţii la un stâlp de omenie care-i legea de temelie a ţării, aşa cum ar fi fost la Florenţa dacă Savonarola ar fi fost lăsat în pace şi dacă ar fi putut face până la urmă din Isus regele cetăţii. Aici Christos e domnitor fără ca nimeni să-l fi pus dinadins pe tron. Din obştească şi liberă hotărâre.

Rămân cu ochii lipiţi de geana depe zori şi aştept ca Domnul să-mi facă un semn. Nimic din Măria Sa nu mai ţine de arta mea de a vindeca. Nici măcar rana dela picior. Când am deschis ochii mi-am dus mâna la cap. Mă durea ceafa, mâna o retrăsei plină de sânge lipicios, încă neînchegat. Cum de mă mai aflam în viaţă după lovitura primită? Cum de dormisem, atâta? Aegris dat somnum. Dece nu fusesem asvârlit în apele Dunării? Unde mă puteam afla? Desaga cu cele două cărţi nu-mi fusese smulsă depe umăr, dovadă că nu ştiau ce cuprindea. Zăceam pe paie umede, într'un întunerec fără milă, când, ca şi acuma, către crăpatul de ziuă, cineva întredeschise uşa temniţei şi-mi strigă pe limba nemţească, înţelesei că trebuie să mă ridic şi să-l urmez. Urcarăm scări, pătrunserăm într'o încăpere vastă, cu o luminiţă licărind în fundul îndepărtat, ne apropiarăm, când încetineam paşii mâna paznicului nevăzut mă îmbrâncea înainte, mă oprii în faţa unei mese pe care se afla un maldăr de cărţi voluminoase, dinaintea cărora o lumânare ardea către mine, astfel încât persoana din spatele lor îmi rămânea nevăzută, pitită în besnă. Un glas posomorât trecu peste vârful cărţilor, cu o întrebare în el, pe graiul pentru mine necunoscut. Răspunsei pe două limbi: Non capisco, nu înţeleg. Temnicerul care mă trezise din toropeală şi mă adusese până acolo începu să bâjbâie pe talieneşte, o conversaţie pe trei voci umplu de nedumeriri sala rece şi neprietenoasă. Cel nevăzut voia să ştie ce veşti duceam lui Ştefan Vodă şi dela cine. Niciuna. Sunt medic, nu mesager şi nici diplomat. Temnicerul mă îmbrânci cu răutate, de mai multe ori, apoi

mă lovi peste mijloc cu un obiect tare, răcnii de durere, căzui în genunchi, însă nu mai deschisei gura. Mâinile îmi fură legate la spate, vocea nevăzută, tălmăcită de călău, îmi aduse la cunoştinţă că aveam să fiu înecat în Dunăre, deci că aveam să o păţesc aşa cum o păţiseră şi „alţi duşmani ai omului la fel de încăpăţânaţi ca tine". Din nou dus pe scări în sus, urmat de cei doi, îmi ziceam că ceasul meu sunase, cu atât mai mult cu cât, în clipa în care ieşeam pe o uliţă pustie, încă astupată de întunerecul nopţii şi către cer şi către oameni, un clopot bătu de patru ori, poate că de cinci, nu prea mai băgăm în seamă altceva decât paşii mei cei din urmă, felul cum sunau a moarte pe caldarâmul umed şi nu la ceasul la care aveam să fiu despărţit de ei. Îmi era groază să mor înecat, mă consola gândul că era vară şi că apa avea să mă primească fără ură şi deci fără răceală. Frică nu-mi era, ca şi cum întâmplarea care mă adusese în acel prag al morţii nu mă privea decât în parte şi din fidelitatea mea către Ştefan Vodă sfârşitul nu reprezenta decât o dovadă în plus, un sacrificiu necesar pentru ca istoria să nu fie schimonosită de duşmanii omului. Nu eram altceva decât un instrument de nimic, însă mă simţeam făcând parte din ordinea fără cusur a lumii. Sunetele clopotului din turnul apropiat, clarobscurul depe uliţă, un alt brânciu în şale, fură ultimele semne ale suferinţei mele, pentrucă de o parte şi de alta a străzii se aprinseră lumini, dela o făclie la alta, până când totul în jur se aprinse cu încetul, făcui un pas înainte, temnicerul meu imploră în limba lui parcă iertare şi îndurare, în timp ce siluete mohorâte, cu paşi neauziţi, ca de fantome, ne înconjurau din toate părţile în pâlpâiala foşnitoare a straielor călugăreşti şi a torţelor de răşină bine mirositoare în întredeschiderea zilei. Apoi, între franciscanii care se puseseră în mişcare, ne urnirăm către capătul uliţei, unde, de dincolo de acoperişuri, ca ridicate de o mână uşoară, zorile suverane se porneau către lume.

Aşa se termină povestea mea vieneză, călugării aflaseră dela Fra Egidio de răpirea mea şi, prin canalele lor subterane, de dincolo de viaţa dela suprafaţă a cetăţii, dăduseră în scurt timp de temniţa în care fusesem închis şi mă scoseseră din încurcătură. Din fericire, cei ce toate le ştiau, aliaţii întunerecului, nu bănuiseră că în desaga mea şi nu în minte stătea secretul călătoriei mele. Răscoliseră în ea, dăduseră peste cele două cărţi, care li se păruseră inocente şi chiar ortodoxe, văzute prin ochii lor de maimuţe ale lui Dumnezeu şi le lăsaseră la locul lor, aşa încât, trei săptămâni mai târziu, le încredinţai Măriei Sale şi începurăm de îndată a le descifra, în timp ce

toamna, sub formă de ploaie măruntă, cădea peste acoperişurile cu chip de Moldoveni dela Suceava. Viaţă de purtător de cuvinte, nici măcar, de suveică între viaţă şi moarte, între boală şi sănătate, nu numai de trupuri, aşa cum îi stă bine unui medic născut iar nu făcut. Cam asta a fost şi soarta mea, îmi spusese odată Daniil, în ziua în care Măria Sa descoperise o asemănare între chipurile noastre, barba în mai puţin, sau în mai mult, după cum am fi fost priviţi. Altădată, când m'am dus să-l văd, singur, nu mult timp înainte de a muri, după ce Ştefan Vodă trecuse pela Voroneţ, ca să pună în mâna Domnului cel de sus acea măreţie de culori şi de simboluri ocrotitoare, şi chiar câtva timp după întoarcerea mea din Italia, îmi adusese aminte de rostul meu pe lume. Mă gândeam pe atunci să trec la ortodoxie. La ce bun? mă întrebă. Care e deosebirea dintre noi? Că Duhul Sfânt purcede dela Tatăl şi Fiul, ori numai dela Tatăl, ceea ce e tot una, sau că voi aveţi un Papă şi noi mai mulţi, că ne închinăm cu două degete sau cu trei? Marile taine ale creştinismului sunt aceleaşi, la Râm ca şi la Bizanţ, iar cheia credinţei noastre e una şi aceeaşi: moartea lui Isus pe cruce şi Învierea Lui a treia zi după răstignire, ca şi credinţa că din aceste mistere se trage omul cel nou, întemeietor al unei Legi care, întocmai unui pod peste apa timpului, ne va duce pe toţi către intrarea în eternitate. Ne închinăm aceluiaş Dumnezeu, cu vorbe şi cu gesturi deosebite, ce e drept, însă priviţi din străfunduri arătăm la fel. N'a spus „gesturi", bine înţeles, însă acuma sunt obosit, nedormit, şi nu-mi aduc aminte cuvântul pe care l'a folosit atunci.

Într'altă zi, acum câţiva ani, cred că după ce mă întorsesem din Italia cu sufletul turburat şi cu mintea liniştită, tot la vreme de prânz, parcă într'un sfârşit de Septembrie, m'am abătut din drum – mă duceam dela Suceava la Câmpulung – intrasem pe valea Moldovei, mai jos de Gura Humorului, trimis de Măria Sa ca să văd un boier bolnav, călăream printre galbeni foşnitori, risipiţi în crengile bătute de toamnă şi m'am oprit la Voroneţ. Nouă nouţă, mănăstirea, în rama ei de cetate, rivaliza în strălucire cu lumina din aer, era chiar mai tare, sau, aşa cum spun Moldovenii în basmele lor, la soare mă puteam uita dar la dânsa ba. Am urcat către chilia lui din stâncă şi l'am găsit afară, şezând pe prichiciu, cu ochii închişi, în bătaia dulce a soarelui, nemişcat, poate că dormitând, poate că rugându-se. Am aşteptat până ce a deschis ochii, mi-a făcut semn să iau loc lângă el, pe piatra încropită. A rostit, cu voce cam stinsă, avea să moară câteva luni după

aceea, aceste cuvinte pe care apoi le-am înscris într'un ceaslov lătinesc, pe una din paginile goale dela sfârşit: un neam se stinge şi chiar piere depe faţa pământului atunci când se sting cei ce se roagă pentru el. Nu ştiu cum să spun, parcă voia să-mi transmită ceva, poate că nu era decât tăria unei convingeri sau numai, şi mai presus de orice, o ştire despre oameni şi neamuri care-i fusese împărtăşită de alt schivnic sau de îngerul de care-mi vorbi în continuare.

Pe măsură ce mi-a scăzut vederea, mi-a spus, mi-a crescut în priviri putinţa de a vedea îngeri, nu numai de a-i simţi roind în jurul meu, ca şi deasupra mănăstirii din vale, încă înainte de a fi fost ridicată din temelii. Eu ştiu dela Origen că numărul îngerilor creşte odată cu mărimea unui neam, că, de pildă, dacă toţi cei ce vorbim româneşte am fi un singur trup, o singură domnie peste o singură ţară, îngerii s'ar îmbulzi în cerul nostru. Domnia ta nu poate şti cât le-a crescut numărul de când Ştefan s'a suit la domnie şi cât i-au stat de aproape în bătălii şi chiar şi dincolo de ele. Pentrucă, domnia ta se va fi întrebat desigur ce legătură este între bătăiosul Ştefan, cel cu sabia mereu scoasă din teacă, izvorâtoare de sânge, păgânesc e adevărat, dar şi creştinesc, şi ridicarea atâtor sfinte lăcaşuri. Sau, şi mai de neînţeles: cum se împacă în chiar sufletul lui, credinţa cu ispita cărnii? Ştefan e omul cel mai chinuit de astfel de întrebări, dintre sutele de Moldoveni care au venit să mi se spovedească, boieri sau ţărani. Sufletul său e o rană deschisă, ca şi cea dela glesnă, care nu-i altceva decât icoana vie, pusă în văzul domnitorului, dar şi a lumii, a rănii dinăuntru. Aşa e făcut totul, dacă stai să te uiţi cum trebuie la chibzuiala ascunsă a lumii. Acolo unde sunt chemaţi, acolo se duc în grabă, ca nu cumva să vină a le lua locul duşmanul din partea dinspre întunerec. Dece nu ne e dat să-i vedem, te vei întreba. Pentrucă nu numai dacă ne-ar strânge la pieptul lor ne-ar face să pierim în strânsoarea lor prea tare, dar nici în priviri nu le-am putea îndura tăişul. Ei ştiu despre ei şi despre noi, în timp ce noi nici măcar despre rostul nostru aici nu avem ştire deplină. Lunecăm între viaţă şi moarte ca într'o întrebare fără răspuns. Când treci dincolo, afli. În zugrăvelile depe păreţii bisericii stau scrise tot felul de lămuriri, eu am stat îndelung de vorbă cu pictorii aceia care, ca şi meşterul zidar al bisericii, călătoriseră prin multe ţinuturi şi străinătăţi şi ne-au adus din apus trupul în piatră al lăcaşului, însă trebăluit pe moldoveneşte, iar în picturile lor au dat suflare bisericii, trăgând către învăţătura bizantină.

Aşa precum este Moldova dintru începuturile ei, o aşezare omenească fără seamăn, pentrucă e zidită din suflul a două lumi, vecine dar inamice, inamice pentrucă-s asemănătoare în credinţă, neînţelegându-se tocmai ca să nu se amestece una cu alta. Uneori, pentru încercarea celor mari, mai iuţi la păcat decât cei mici, îngerul te lasă să cazi, pentrucă îndestularea în păcat te poate scoate din el mai de sârg decât pofta de rău. Îmi vei spune că acel călugăr nemţesc, fratele Martin, îndeamnă la păcat cu acelaşi cuvinte: pecca fortiter et crede firmius. Nu e aşa, nu e la fel. Eu zic, ca şi Origen, că păcatul poate fi o punere la încercare, din care poţi să nu ieşi; nu o neîncetată căutare a păcatului, întemeiată pe o credinţă puternică. Devenim, în creştinismul adevărat, o adunare de oameni fără păcat, o Civitas Dei; în schimb, păcătuind fără încetare n'am deveni, chiar şi rămânând în credinţă, decât o obşte înfundată în păcat, un iad pe pământ. Ştefan Vodă şterge cu înfăptuirea binelui umbra de păcat care i se adună, ca o zgură, din îndeletnicirile lui ostăşeşti sau din toate celelalte. Îşi apără ţara şi ridică biserici subt aripa îngerului, dând binelui tot ce poate fura răului. Însă nu are linişte. Şi nici nu va da peste ea decât în clipa în care, cum spune Platon, va ieşi din temniţa lui trupească. De ce culoare sunt ochii mei, dacă mai au vreo culoare? mă întrebă.

Ridică privirea către cer, ca şi cum ar fi cerut o încredinţare. Erau încă albaştri, asemănători culorii pe trecute a cerului de Septembrie. Dar ai domniei tale? mă întrebă, după ce-i confirmai asemănarea, ce culoare au? Tot albaştri. Măria Sa mi-a spus odată că ne asemănăm în priviri, domnia ta şi cu mine. Eu nu prea ştiu cum arăt.

Veneţienii din care mă trag sunt o stirpe venită dinspre miază noapte, zisei, aveau ochii albaştri şi erau numiţi „cei vineţi”, de unde numele nostru şi al cetăţii depe lagună. Veneaţi din ţinutul Hiperboreenilor, îmi răspunse, depe locuri depe unde purcedeau şi Dacii, strămoşii noştri. Poate că pe undeva suntem rude. Surâdea în barba lui albă, care pe vremuri fusese castanie, ca şi a mea. Nu pleca, spuse în continuare, când surâsul i se stinse pe faţă, nu pleca înainte de a căuta pe păretele de miazăzi al bisericii pe înţeleptul Platon. Eu cu pictorul care l'a zugrăvit am stat mult de vorbă şi din cuvintele mele a încropit pe zidăria de pe din afară destulă voroavă pentru mai târziu. Nu am înţeles atunci şi nici acuma nu-mi dau seama prea bine: când, *mai târziu*? Peste ani, peste veacuri? În ce măsură, mă întreb acuma, aici, în iatacul Domnului în agonie, în ce măsură, zic, se poate

stabili un prag unic de cunoaştere între frescele dela Voroneţ şi filosofia platonică, sau între ele şi frunzele depe scoarţe, troiţele dela răscruci, horitul de Duminecă sau starea de cântare în cuvinte a tristelor poeme pe care ţăranii, ca şi boierii, le zic sau le cântă la adunările lor de iarnă, la clacă sau la chef, la nuntă sau la înmormântare? Ce însemna învăţătura platonică în anii de decadenţă ai Bizanţului şi de tărie a credinţei, şi în anii de început ai Moldovei? Dece Platon era aici un îndemn la credinţa creştină, şi la Florenţa o cheie de moarte? Dece se prăpădise atât de repede Lorenzo Magnificul, cu textele lui Platon în mână, şi dece principele Ştefan, cu Platon pe zidurile dela Voroneţ, domnea peste Ţară de aproape o jumătate de secol?

Coborâi către mănăstire copleşit de gânduri de tot felul. Aşa cum soarele cobora înspre munţi, pustnicul coborâse în chilia lui de piatră, era el însuşi ca un soare apune, ca şi Ştefan, devenit suflet înainte de moarte, cu trecere fierbinte, deci, către cele nelumeşti. Mă întrebase la sfârşit: domnia ta ştii, bine înţeles, din ce tagmă faci parte? Da, părinte Daniil, mai ales acuma. Nu-ţi fie teamă, adăugă şi mă binecuvântă cu degetele ridicate în aerul care aştepta acel semn.

Lăsai calul în grija unei slugi şi mă îndreptai către zidul de miazăzi, aşa cum fusesem îndrumat. Din biserică ieşea un călugăr, înalt şi tânăr, care mă întrebă dacă îmi putea fi de vreun folos. Îi împărtăşii curiozitatea mea. Mă privi cu oarecare interes, ca şi cum numele lui Platon i-ar fi trezit în minte o ştiută vorbire cu Daniil sau chiar cu călugării dela Voroneţ, un semn de recunoaştere într-o taină la care puţini aveau acces. Mă conduse prin lumina care bătea drept pe acel perete şi-mi arătă către silueta prelungită, ca de sfânt, a filosofului dela Academia cea autentică, cea dela Atena: era ca un Daniil mai tânăr, cu barba şi cu pletele castanii, cu obrazul care părea un portret, nu al unui muritor plecat de mult dintre cei vii. Ochii lui albaştri priveau în sus, către un punct sau o viziune către care arăta cu degetul. În apropiere, pe acelaş perete, Pitagora şi Socrate, înaintaşii celui ce scrisese Banchetul, ca şi cum dela o singură înţelepciune ne-am fi tras, sau dela o singură lumină premergătoare. Cele trei siluete cu coroane pe creştet făceau parte din „Arborele genealogic al lui Isus Christos”. Nu ştiu dacă domnia ta îşi dă seama, îmi zise călugărul într-un târziu, care semăna şi el cu gânditorii zugrăviţi pe care bătea cu claritate amurgul moldovenesc. Îmi dau seama, îi răspunsei. Ochii fuseseră pictaţi cu aceeaşi culoare pe care

pictorul o folosise ca să zugrăvească cerul din jur pe care se proiecta silueta gânditorului unduitoare în azur sau în vineţiu. Chipul lui putea fi atât al meu, cât şi al pustnicului din pădure. Devenisem veneţian în Moldova, ori mă născusem Moldovean la Veneţia, îmi era greu de desluşit în acea revelaţie unificatoare. În tot timpul cinei – aveam să petrec noaptea la arhondaricul Voroneţului – privirea înţeleptului, ca şi aceea a lui Daniil Sihastrul, nu-mi ieşiră din minte, nici chiar după aceea, din mintea secretă a somnului. Şi nici nu avea să-mi mai iasă vreodată.

Un foşnet de aripi în zbor îmi ajunge în auz, mă apropiu de fereastra întredeschisă, în piaţa din faţa curţii domneşti focurile sunt pe trecute, cei adunaţi să-l vegheze pe Domnul lor au adormit de atâta nesomn, îmi trag capul înapoi, fără voie, speriat de zborul care aproape că umple cu fâlfâitul lui deschizătura ferestrei, mă aplec din nou în afară, o altă pasăre, sau aceeaşi, trece prin văzduh în zbor lin, atinge cu vârful aripilor peretele şi se pierde în partea cealaltă a clădirii, pentruca apoi, după o scurtă pauză, să revină, pare că tot cu aceleaşi intenţii. Îmi dau seama că e vorba de mai multe păsări, lebede albe, un stol întreg, care parcurg aerul pieţii rămasă în întunerec, trec peste curte, nu înainte de a atinge cu aripa ceva din fiinţa palatului, zidul de deasupra ferestrei, dispar pentru o clipă dincolo de acoperiş, ca apoi, într’un cerc de fapt neîntrerupt, să repete zborul miraculos. De unde aceste lebede albe? Ce înseamnă atingerea cu vârful penelor, ca într’un ritual religios, a locului unde stă să-şi dea sufletul stăpânul acestor locuri? Poate că m’au văzut, însă ele nu-şi curmă elanul, nici nu par a se sfii de prezenţa mea în fereastră. Când aripile lor încep să oglindească trandafiriul depe prima geană a zorilor, atunci, una câte una, odată trecute dincolo de streaşina dinspre miază noapte, se duc de unde au venit. Mă aplec şi mai tare peste pervaz. Întreg peretele din jurul ferestrei a fost atât de conştiincios curăţat şi netezit încât pare văruit cu lumină în incertă predoslovie. Nu mai aud decât un geamăt firav, venit din fundul iatacului. Ce spui, Măria Ta? Domnul mă chemase încet, oricum părea că se trezise şi că-mi cerea ajutor. Poate că nu mie. Focurile, zicea, dece se sting focurile? Apoi şopti molcom, aproape că suflând cuvintele în urechea mea: Daniil!

XXVII. Traseră carele lângă cursul apei, într’un crâng de plopi înalţi şi de sălcii înfoiate. Plecaseră din Galaţi în aşa fel încât să treacă noaptea pe malul Siretului iar a doua zi, înainte de amiazi, să intre în târg la Odobeşti şi să vândă cât mai repede marfa bine chitită în grămezi de ghiaţă, ca să nu se strice de zăduf. Gheţăriile lui Petru se întindeau la margini de târguri, cale de o zi una de alta, adânci şi răcoroase, aşezate la umbra paltinilor sau a nucilor, toate la fel, aşa făcute încât ghiaţa adunată în Februarie şi ţinută sub paie, într’o groapă mai scobită decât o pivniţă şi mai adâncă decât un puţ, cu un acoperiş de şindrilă deasă deasupră-i, ca razele soarelui să nu o ajungă nici în luna lui Cuptor. Ducea astfel, în măjile trase de patru cai, peşte proaspăt până mai sus de Iaşi şi de Bârlad. Când trecea pela Hârlău, trăgea la maică-sa, în casa veche în care se născuse şi unde niciodată nu se întâlnise cu Ştefan Vodă. Ştia dela Măria că-i era tată şi că la tron nu avea să-i urmeze niciodată, pentrucă domnitorul hotărâse ungerea lui Bogdan, ca să nu aibă urmaşii de furcă nici cu mitropolitul, nici cu poporul. Când înnopta prin preajma vreunui sat, după miezul nopţii, vedea sclipind în întunerec ochii pisicilor care veneau aduse de nas de mirosul peştelui din căruţe. Îi era cald. Îşi duse cojocul moale pe malul apei, unde mijea o adiere de răcoare, făcu semn unui slujitor să-i pună dedesubt un braţ de fân şi se trânti pe noul culcuş oftând a necaz mare, nu ştia nici el dece, amărât de soartă, surghiunit pe vecie, îndepărtat de adevărata lui îndeletnicire, mai chipeş decât Bogdan, cel orb cum i se spunea, mai iute la minte decât toate odraslele Măriei Sale puse laolaltă, însă lipsit de orice drept. Adormi cu greu, întârziat în năluciri. Auzi, înainte de a trece în somn, mestecatul cailor cu capetele scufundate în traista cu ovăz şi ţipătul unei bufnii în înaltul copacilor vecin cu luna. Când se trezi, parcă strigat, luna se lăsase peste dealuri, se frecă la ochi şi cătă în jur, se ridică în capul oaselor şi-şi aduse aminte de vis, care-i stătea încă în minte îndulcindu-i oasele, ca un foc blajin şi binefăcător. Ajunseseră pe un deal, în văzul Bârladului, care i se întindea la picioare, cu turle şi acoperişuri, scăldat în lumina soarelui, dar mai cu seamă de sclipirea care ţâşnea din dealuri. Când se uită cu mai mare băgare de seamă, simţi sub picioare aurul tare. Întregul deal era de aur, iar peste târg, în partea cealaltă a luminii, strălucea şi movila din faţă, durată în aur şi ea, în timp ce târgul cu toate clopotniţele şi cu casele lui, cât şi dealurile aurite, tot ce era suflare omenească în Bârlad sau fire neînsufleţită, cât cuprindeai cu ochii, i se închinau lui cu bună ştiinţă. Să fi murit Măria Sa, îşi zise şi se închină cu evlavie şi cu tristeţe. Totuşi, dincolo de

presimţire, stăruia în el aurul din vis şi acea închinare obştească, purtătoare de cine ştie ce profeţii.

Se ridică de-a binelea în picioare şi se întinse căscând cu glas tare. Bufna ţipă din alt copac, mai către susul apei. Aerul se răcorise, bătând mai mult dinspre Siret decât dinspre şes. În jurul focurilor, oamenii lui stăteau încă de voroavă. Trecu pe lângă ei şi se îndepărtă, chemat de un glas mai tare decât cel din vis şi decât strigarea bufnei, care stăruia şi ea în a-l pune pe drumuri la acel ceas de noapte târzie de care nimeni nu părea a ţine seama. Moldova întreagă ştia că Ştefan e pe moarte. Urcă un dâmb nisipos, picioarele i se înfundau ca în zăpadă, ajunse pe o culme joasă, coborî pe partea dimpotrivă, lăsându-se pe călcâie ca să nu alunece, copacii se răriseră, închipuiau ca o rarişte limpede ivită în lumina lunii care lăsa să curgă umbre netede către dealurile dinspre Odobeşti. Dincolo de copacii încărcaţi de noapte şi de ţipătul sburătoarei cu ochi de înţelept, Petru ştia că se întindeau viile şi nucii care-şi prelungeau până la el, prin văzduhul reavăn, mireasma de poamă şi de frunză. Se opri din mers odată cu ţipătul pasării. Nu-şi mai dădea bine seama unde se află şi dece se îndepărtase de focuri şi de ai lui, însă bănuia că, din măruntaiele nopţii ceva avea să ia cuvânt pentru lămurirea lui. La început nu-i veni să creadă, căscă ochii încă obosiţi de somn, îi frecă cu dosul palmei, îşi simţi picioarele şovăind subt el. Dintr’o parte în spre cealaltă a rariştei, cu paşi ca de om gânditor şi de fiară tânără sau mai degrabă fără vârstă, bourul alb ieşi de sub copaci, măsurând pământul pe sub copite ca şi cum ar fi ascultat de o muzică numai de el auzită şi dispăru în sihla din partea cealaltă, unde-l înghiţiră tăcerea nopţii şi umbra care-l adusese la lumină.

Dădu într-un târziu să se întoarcă şi nu mai găsi calea. Se îndepărtase atâta, încât nici focurile nu le mai vedea. Auzi însă glasuri cântând şi se lăsă dus pe urma lor, aşa cum glasul bufnei îl dusese către unde trebuia să afle în acea noapte şi nu într’alta, în acel loc şi nu într’altul, vestea unei chemări la care nu se mai aştepta. Unul din oamenii lui cânta o cântare de el cunoscută, demult ne mai auzită, o cântare veche cât Moldova şi cât Ţara Românească, poate că omul care cânta era Muntean, pentrucă cel ce nu murise pentrucă nu putea muri, aşa îi era soarta pentru binele dealurilor de aur, nu putea fi decât Negru Vodă, din care toţi ne tragem şi care glăsuia astfel Românilor adunaţi în jurul focului:

Că mă duc stingher
Numai către cer.

Cântecul încetă o clipă, apoi omul îi reluă firul, în timp ce focul se stingea, adormit de cântarea monotonă şi plină de înţelesuri:

Fraţilor, fârtaţi,
Voi ciobani şi fraţi,
Şi voi ciobăniţe,
Fete şi băciţe,
Eu vă poruncesc
Şi vă sfătuesc,
Să nu mă vorbiţi
Şi să nu minţiţi
Că aş fi murit
Ori că am pierit.
Staţi şi m'ascultaţi
Şi seama luaţi
Că vin înapoi,
Ca să stau cu voi
Ca să isprăvim
Şi să izbândim
Ce-i de isprăvit
Şi de izbândit.

Petru Rareş se apropie de cercul din jurul focului, făcut acuma numai din licăriri de jăratec, când cel care cânta se opri din cântat. Câtă vreme trecuse de când se trezise din somnul de aur dela Bârlad? Dece nu se culcaseră căruţaşii? Tăcerea se adunase atât de mare şi de grea, încât nici caii nu mai dădeau semne de viaţă. Se ridicaseră cu toţii în picioare şi-l priveau altfel decât îl priviseră până atunci.

Villalba, 10 August - 22 Octombrie 1991

CUPRINS